

Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József, 1971-1975*, Historia Pro Futuro, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008.

Recenziók

1. Magyar Kurír a Népszabadság-interjúról, július 5; – **2.** Rosdy Pál az **Új Emberben**, július 13; **3.** – július 23. <http://vaticanfigyelo.freeblog.hu/> – **4.** Érszegi Márk a **Magyar Kurírban**, július 26; – **5.** Kovács Gergely olvasói levele az **Új Emberben**, július 27. – **6. Vatikáni Rádió**, Szabó Ferenc SJ széljegyzetei, július 29. Megjelent: *Távlatok* 81. (2008/3) 77–80. – **7. Magyar Kurír** a Magyar Nemzet-interjúról, augusztus 2. – **8.** Osztovits Ágnes recenziója a **Heti Válasz** szeptember 11-i számában. – **9.** Interjú a **Katolikus Rádióban**, 2008. október 21, 16,20–16,30. Kérdező: Szikora József – **10. Mészáros István** megtisztelt azzal, hogy 2007–2008-ban megjelent két (három) könyvemet és egy interjúmat bírálja, in: Mészáros István, *Árnyak és fények. Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2008. 1. Egy hivatástudattal megáldott/megvert ember hűsége (1971 nyara). Somorjai Ádám egyik dokumentumkötetéről, 207–226; 2. Régi csatakiáltás – új zászló alatt (1973–1974 fordulója). Somorjai Ádám másik dokumentumkötetéről, 259–275; 3. Az ördög ügyvédje a Népszabadságban, 275–277. Szabó Ferenc SJ ezeket recenzálja in: *Távlatok* 82. (2008/4) 147–149. – **11.** Mózessy Gergely recenziója a **Levéltári Szemlében**, 2008/4. – **12.** Fejérdy András recenziója: Aranykalitkából láthatatlan bilincsek közé. Mindszenty József az emigrációban, in: **Kommentár** 2009/1, 115–118. www.kommentar.info.hu/fejerdy_andras_aranykalitkabol_lathatatlan_bilincsek_koze.pdf – **13.** Tóth Zoltán József, Mindszenty József védelmében, in: **Dobogó**. Mitikus magyar történelem, VIII (2009/2) II. rész: 2009/3. Teljes írás megjelent in: **Magyar Szemle**, Új folyam XVIII (2009/5–6) 111–124. – Válaszom, ill. TZJ válasza: MINDSZENTY JÓZSEF BOLDOGGÁ AVATÁSÁÉRT, in: *Magyar Szemle*, 2009. október, 167–171. – **14.** Vatikáni Rádió 2009. júl. 6, 14.43.53 Lapszemle Mindszenty bíboros védelmében. Az Ostpolitik és a Mindszenty-ügy, *P. Szabó Ferenc SJ jegyzete*, www.radiovaticana.org/ung/Articolo.asp?c=299861 – **15.** Jakab Attila recenziója, in: Egyházfórum XXIV. (X. új) 2009/4. 31-32. – **16.** 13. sz. recenziója: Barlay Ö. Szabolcs, *Harc a szentekért. Az életszentség a viták pergőtüzében*, <http://www.inditlak.com/irasok/egyhaz-a-maban/297-prohaszka-a-szent.html>

1

Magyar Kurir Napi sajtószemle a Népszabadság-interjúról
július 5. 9:46

A Népszabadság Hétvége című mellékletében (*A bíboros és a pápa* 4. o. <http://www.nol.hu/cikk/497898/>) Somorjai Ádám bencés szerzetes nyilatkozik Mindszenty József szenttéavatási perével kapcsolatban. A beszélgetésre az alkalmat két frissen elkészült könyve adta. Az egyiket – Mindszenty bíboros az amerikai nagykövetségen – amely a METEM kiadásában 1971-es dokumentumokat tartalmaz – a szakembereknek szánta a bencés szerzetes. A pannonhalmi Bencés Kiadónál

megjelent másikat – Ami az emlékiratokból kimaradt VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975 – a szélesebb olvasóközönségnek. (*Utóbbival kapcsolatban lásd június 9-én megjelent, Ami az emlékiratokból kimaradt című hírünket – a szerk.*) Somorjai Ádám kifejtette: az az alapvető probléma, hogy a bíboros hercegprímás és VI. Pál pápa ellentétes pozíciókból tekintett a korabeli eseményekre. Mindszenty József politikai szempontokat tartva szem előtt, úgy élte meg azokat, hogy őt szabadságától való megfosztásának negyedszázados évfordulóján mondatják le. VI. Pál viszont elsősorban lelkipásztori szempontokra figyelve úgy érezte: az ő felelőssége az, hogy egy olyan ősi és fontos egyházmegyének, mint az esztergomi, legyen végre igazi vezetője. A bíboros úgy értékelte, hogy a Vatikánnak a magyar állammal való megegyezése az ő elárulása. A pápa viszont elsőrendű feladatának tartotta a Magyar Katolikus Egyház helyzetének rendezését. A bíboros nem gondolt arra, hogy azzal, hogy 1956-ban az amerikai követségen keresett menedéket, tulajdonképpen lemondott szuverenitásáról, hogy ezután másfél évtizeden át, tudatosan figyelmen kívül hagyva a valóságot – azért küzd, hogy ő szabja meg a feltételeket. Még nem publikált iratok tanúsítják, hogy utasításokat küld az amerikai külügyminiszternek: mit képviseljen az ENSZ-ben. Mintegy folytatni kívánja a szabadságharcot a budapesti amerikai követségen. 15 év alatt 69 levelet ír a különböző amerikai elnököknek, és több mint 40-et a külügyminisztereknek. Összesen két elnöki választ kapott, egyet Kennedytől, egyet pedig Nixontól. Az amerikaiak részint nem akarnak vele együttműködni, részint értetlenül figyelik őt, mert a Függetlenségi Nyilatkozatra alapozódó világképükre nézve felfoghatatlan a számukra Mindszentynek a Szent István-i Magyarország koncepcióján nyugvó világképe – mondta a bencés szerzetes. Hozzátette: hasonló öntörvényűség mutatkozik a bíborosnak az Apostoli Szentszékkal kapcsolatos magatartásában is. Emlékirataim című munkájában más és más szövegváltozatok szerepelnek. Mindszenty József titoksértést követett el akkor, amikor a pápa megbízottjaival való tárgyalásairól, illetve a vele folytatott bizalmas levelezésről számolt be, ráadásul nem a tényeknek megfelelően. Így olyan színben tüntette fel a Vatikánt és VI. Pált, mintha vele, aki a kommunizmus elleni harc egyedüli igaz harcosa, méltánytalanul jártak volna el. Márpedig nem ez a helyzet – szögezte le Somorjai Ádám, aki szerint „Mindszenty József olyan Mózeshez hasonlítható, aki nem vitte át népét a Vörös-tengeren, aki nem vitte át a hitet és az életet a túlpartra. A bíboros számára a szovjeteket kiszolgáló Kádár egyfelől a perzsákat a spártaiak ellen kalauzoló Ephialtes, másfelől (az abortuszok nagy száma miatt) a gyermekgyilkos Heródes megfelelője. Ám a nagy kérdés az adott helyzetben nem az volt, hogy mit tett Rákosi vagy Kádár, hanem az, hogy mit tett Mindszenty? Arra, hogy mi történik ha beszélhet, akkor válaszolhatunk, ha hasonló esetet vizsgálunk. Ilyen a lengyel katolikus egyház vezetőjéé, Stefan Wyszyński bíborosé, aki olyan Mózes tudott lenni, aki át tudta vinni a népét a túlsó partra. Ő volt az első a kelet-európai egyházfejedelmek közül, aki római jóváhagyás nélkül aláírta az állam és az egyház közötti egyezményt. Ő volt az első, aki elismert egy kommunista kormányt. Ezért meg is intette őt XII. Pius pápa. De Wyszyński beszélhetett a népéhez, még ha egy időre bebörtönözték is. Ezzel szemben Mindszenty nem engedett abból, hogy ő Magyarországon az első számú közjogi méltóság. Wyszyńskivel ellentétben a múltba menekült, éppen azért nem tudott szembenézni a jelennel, mert tettetéstárrá vált benne. Ezért kellett végignéznie és látni, amit nem akart. Azért kellett végignéznie, amit nem akart, mert nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy azok vannak hatalmon, akik, és neki ilyen körülmények között kellene egyházvezetőnek lennie.” Hovanyecz László interjúkészítő meglepően kritikusnak nevezi a bencés szerzetes értékelését a néhai hercegprímás működését illetően. Ezzel kapcsolatban Somorjai Ádám az Ami az

emlékiratokból kimaradt utolsó passzusát ajánlja az olvasó figyelmébe: „Mindszenty megnyilvánulásai alapján tanulmányoztuk tehát az Apostoli Szentszék szempontjait, mert a bíborost is így fogjuk helyes fényben látni. Akik e dokumentumtár kiadására indítottak, azok is így gondolják ezt, hiszen a Pápát, Isten Szolgája VI. Pál utódát kéri Isten Szolgája Mindszenty József életszentségének ünnepélyes kihirdetésére.” Somorjai atya jelzi továbbá: társszerzővel együtt teszi közzé ez év őszén azt a mintegy 1400 oldalas dokumentumgyűjteményt, amely számos, eddig publikálatlan iratot tartalmaz. Ez hozzájárulhat a teljesebb Mindszenty-kép kialakításához. A bencés kutató hangsúlyozza: „Tudom, hogy a családi képtárban jobban szeretjük a retusált képeket, de a történész szereti ismerni a retus nélkülieket is. Ha azt óhajtjuk tudni, ki volt Mindszenty, ezeket is be kell illeszteni képtárunkba, mert különben nem ismerhetjük meg és nem érthetjük meg közelmúltunkat, de a jövőnket sem.” Arra a kérdésre, mikorra várható a bíboros szenttéavatásában döntés, a bencés szerzetes azt válaszolta: az egyház nem siet. Az 1271-ben elhunyt Árpád-házi Margit szenttéavatását már 1272-ben kérte testvére, V. István magyar király, de az csak 1943-ban történt meg.

2

KÖNYVESPOLC

Új Ember 2008. júl. 13

A Mindszentykutatás fontos könyve
(interneten letölthető www.ujember.hu honlapon)

Somorjai Ádám bencés történész, a vatikáni államtitkárság munkatársa, a Szenttéavatási Kongregáció korábbi konzultora új levéltári forrásokra talált a budapesti Mindszenty Archívumban az 1971 és 1975 közötti fontos időszakra vonatkozóan. Most megjelent kötetében a teljesség igénye nélkül azt is bemutatja – eddig ismeretlen, elküldetlen levelek alapján –, mi volt a bíboros felfogása prímási hivataláról. Ez új szempontot adhat *Mindszenty József* utolsó éveinek konfliktusaival kapcsolatban.

Somorjai Ádám pontos kutatói módszere természetesen nem megy Mindszenty József tiszteletének rovására. Ugyanakkor ráadásul színes olvasmányt tesz ki könyvét. A szerző azt is tárgyilagosan állapítja meg, hogy Mindszentynek egész prímási szolgálata a királyság államformájának, a nemzet és a keresztény hit védelmében, a pártállammal szembeni küzdelemben telt, és ezt a harcot soha nem adta fel.

Somorjai Ádám legfontosabb, összegző megállapítása azt a megrendítő igazságot fejezi ki, hogy Mindszenty bíboros prímásnak, a kommunista elnyomó rendszer elleni tiltakozás jelképének sorsát a magyar kommunista kormány haláláig igyekezett befolyásolni, őt magát pedig elhallgattatni.

A vatikáni államtitkárság – éppen Mindszenty érdekében: magas kora és egészségügyi ellátásának biztosítása miatt – az amerikaiak ismételt sürgetésére arra kényszerült, hogy engedjen a budapesti kormány feltételeinek.

Az olvasó – a szerzővel egyetértésben – arra a felismerésre jut, hogy Mindszenty az amerikai nagykövetségen „aranykalitkában” élt, és utolsó, bécsi

éveiben is csak látszólag volt szabad, mert a feje fölött kormányok egyezkedtek. „A láthatatlan, mert általa nem látott bilincsek életének utolsó öt évében még mindig fogva tartották, s egyben az önigazolás kényszerébe vitték” – állapítja meg a szerző.

Somorjai Ádám kutatásai arra is ösztönzést adnak, hogy – addig is, míg lehetővé válik a Vatikáni Titkos Levéltár vonatkozó anyagának kutatása – a Budapesten található iratok feltárásával az eddigieknél teljesebb Mindszenty képet kell kialakítani.

(Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975 – Pannonhalma, 2008, Bencés Kiadó*)

Rosdy Pál

3

VI. Pál és Mindszenty József 2008. július 23., szerda

<http://vaticanifyelo.freeblog.hu/>

A magyar-vatikáni kapcsolatokban az egyik nyitott kérdés mind a mai napig Mindszenty bíboros boldoggá avatásának ügye. Sokan nem értik, miért nem kerül már sor rá. Többeknek eszébe juthat, hogy a mártírsorsú bíborosnak utolsó éveiben volt némi nézeteltérése a Szentszékkal, ami az esztergomi érseki szék megüresedetté nyilvánításában csúcsosodott ki.

A kérdést azonban főként magyar szemszögből közelítette meg mindeddig a szakirodalom. Pontosabban Mindszenty bíboros szemszögből. Pedig a másik oldal megfontolásainak ismerete nélkül nem lehet megérteni azt sem, mit gondol a Szentszék erről a boldoggá avatási ügyről.

Ezért is relevánsnak tűnik Somorjai Ádám OSB nemrég megjelent „**Ami az emlékiratokból kimaradt**” című könyve (ld. a vele készült **interjút** is).

Fő mondanivalója, hogy a hazai Mindszenty-kutatás sok jelentős dokumentumot nem vett eddig figyelembe, ami pedig rendelkezésre áll. S ráadásul nem is a Vatikáni Titkos Levéltár még zárt aktáiban, hanem Budapesten, az ún. **Mindszenty-archívumban**. Ez azért is jelentős felismerés, mert a vonatkozó jogszabályok értelmében (vö. **Divinus perfectionis Magister** apostoli rendelkezés) a boldoggá avatási eljárás során Isten Szolgájának minden kiadott és kiadatlan írását meg kell vizsgálni, továbbá minden más olyan iratot is, ami az ügy szempontjából lényeges.

S ezek a dokumentumok éppen azt segítik tisztázni, hogyan gondolkodott a Szentszék, s maga VI. Pál a Mindszenty-kérdésről.

A téma nagyban összefügg a Vatikán ún. keleti politikájának megítélésével. Ez utóbbiról pedig nehéz teljes objektivitással ítéletet mondani, hiszen akik ezzel foglalkoznak, szükségképpen személyesen is érintettek általa, pontosabban következményei által, akár pozitív, akár negatív módon.

Ami az emlékiratokból kimaradt A Szentszék és Mindszenty bíboros kapcsolata

Magyar Kurír július 26. 12:31

http://www.magyarKurir.hu/?m_op=view&id=22962

A Szentszék és Mindszenty bíboros kapcsolatát vizsgálja Somorjai Ádám legújabb könyve.

Azt gondolná az ember, hogy mindent tudunk már Mindszenty bíborosról. Hiszen boldoggáavatási eljárása a szentszéki szakaszban van, számtalan publikáció foglalkozik személyével, sorsával, és több nyelven olvashatók saját emlékiratai. Éppen ezért Somorjai Ádám OSB legújabb könyvének – „Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József, 1971-1975” – legfontosabb üzenete talán az, hogy bizony van még mit kutatni a mártír bíboros történetének jobb megértéséhez.

Amint azt a Pápai Államtitkárságon dolgozó Szerző előszavában leírja, a boldoggáavatási eljárás során kiderült, hogy sokkal több dokumentum áll rendelkezésre – elsősorban a Budapesten található Mindszenty Archívumban, hiszen a Vatikáni Levéltár vonatkozó évei még nem kutathatók – mint azt eddig a kutatók gondolták. Könyvének elsődleges célja az újabb forrásközlések révén ráirányítani a kutatók figyelmét azokra a pontokra, amelyek Mindszenty József bíboros életének utolsó néhány évével kapcsolatban alaposabb vizsgálatra szorulnak.

Néhány olyan dokumentumra hívja fel a figyelmet, amelyek eddig részben vagy egészben elkerülték a kutatók figyelmét, pedig meglehetősen fontos problémakörre vonatkoznak. Ez a problémakör pedig nem más, mint a Szentszék és Mindszenty bíboros viszonya az amerikai követségről történő távozás és a bécsi letelepedés éveiben. Amint azt Somorjai atya hangsúlyozza, az események jobb megértése érdekében a körültekintő kutatói megközelítésnek elsősorban a Szentszék, és különösen VI. Pál pápa Mindszentyre vonatkozó elgondolásait, illetve intézkedéseit kell vizsgálnia, nem feledve, hogy azokban az egyetemes Egyház legfőbb pásthorának kormányzati felelőssége nyilvánult meg a sajátos történelmi helyzetben.

Ez a vizsgálat világíthat csak meg olyan kérdéseket, amelyek Mindszenty bíboros utolsó éveinek történései körül a szélesebb közvéleményt is foglalkoztatják. Elsődlegesen az esztergomi érseki szék megüresedetté nyilvánítását (aminek valós dátumát a szerző itt tisztázza), vagy a bíboros külföldre távozását lehetővé tevő tárgyalásokat és feltételeket, majd a Mindszenty bíboros megnyilatkozásaira irányuló előzetes szentszéki „cenzúra” értelmét.

A Szentszék, és személyesen VI. Pál érveinek, indokainak megismerése talán más megvilágításba állítja Mindszenty bíboros ragaszkodását az esztergomi érseki székhöz. Különösen érdekesek ebben a vonatkozásban a bíboros által a pápa 1974. január 14-i levelére készített levélfogalmazványok, amelyeket végül nem küldött el, bár az utolsót tisztázta és alá is írta. Bennük négy nagy kérdéskört szándékozott tárgyalni: Magyarország prímásának magyar alkotmányos vonatkozásait (azokat mintegy elválasztva az esztergomi érseki címtől), majd ezekből fakadóan annak okait, hogy saját maga miért is nem mondhatott le, továbbá a Vatikán ún. keleti politikájáról alkotott véleményét, s végül a szerinte a Szentszék részéről követendő irányvonalat.

Az említett kérdéseknek VI. Pál és Mindszenty József levelezésén keresztüli vizsgálatán túl Somorjai Ádám könyvének hasznos része a különböző dokumentumok kronológiai sorrendjének megállapítása, illetve az egyes iratok adatainak (jelzet, közlés helye és ideje, nyelve) táblázatba foglalt tisztázása. Ez utóbbi például vizuálisan is megjeleníti, hogy a kötetben közölt dokumentációnak egy fontos részét a kutatás mindezeitől nem vette figyelembe.

Minthogy Mindszenty József bíboros élettörténetének megírása nem tekinthető lezártnak, bizonyosra vehető, hogy az „Ami az emlékiratokból kimaradt” élénk reakciókat vált majd ki a szakmai közvéleményből. A Szerző szándéka szerint ez hozzásegíthet az igazság teljesebb megismeréséhez, ami elengedhetetlen, ha a mártírsorsú, és a kötet ajánlásában Várszegi Asztrik főapát által nemzeti hősként jellemzett bíborost valóban az egyetemes Egyház által tisztelt boldogok sorában akarjuk látni.

(Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József, 1971-1975, Historia pro futuro, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008*).

Érszegi Márk Aurél/Magyar Kurír

5

Tanúságtétel

(interneten letölthető www.ujember.hu honlapon)

Az Új Ember július 13-i lapszámában Rosdy Pál mutatta be egy eddig csak háttérben munkálkodó római szerzetes pap, az államtitkárság egyedüli magyar munkatársa, Somorjai Ádám: *Ami az Emlékiratokból kimaradt* című Mindszenty-könyvét, amely nem egyedüli alkotása a neves szerzőnek, aki legutóbb a Népszabadság hasábjain fejtette ki egyéni véleményét Isten Szolgája Mindszenty József bíborosról.

A szerző a hercegprímás hosszú életéből mindössze néhány évvel, néhány hónappal foglalkozik könyvében, mégis általános következtetéseket fogalmaz meg a hitvalló főpásztor személyiségéről: jobboldali, szánni való, anakronisztikus ember, aki felett már életében eljárt az idő. Az elfogulatlan történeti kutatás már százszor megcáfolta ezeket a rágalmakat.

Néhány éve sokakban megütközést keltett, amikor egy neves egyházi szerző hazugsággal vádolta meg VI. Pál pápát a Vatikán keleti politikájának (le)értékelése kapcsán. De ami bántó volt akkor, ugyanolyan bántó most is: **megrágalmazni** egy bíborost a keleti politika (fel)értékelése ürügyén. Azok körében, akik ismerik a hercegprímás egész életét — hősies hitét, hűségét, tevékeny hazaszeretetét, felelősség- és áldozatvállalását —, ez a könyv csak megerősíti a bíboros életszentségének hírét és erejét, amit **nem elküldetlen levelekből és követségi kémjelentésekből** olvasunk ki, **hanem a saját lelkünkkel tapasztalunk meg**.

A Mindszenty-kutatás bizonyára haszonnal forgatja majd ezt az új könyvet, ha nem is az **elfogult ítéletei**, hanem a bennük közölt forrásanyag miatt. A bíboros tisztelőinek viszont nehezen tudnám ajánlani, ami a téma és a körülmények ismeretében szomorú tapasztalat.

Vigasztalást a Szentírásból merítünk: „Boldogok vagytok, ha miattam szidalmaznak és üldöznek titeket és minden rosszat fognak rátok. Örüljetek és

ujjongjatok, mert nagy lesz jutalmatok a mennyben” (Mt 5,11–12). Vigasztaló a Mindszenty-kutatás doyenje, Mészáros István professzor bölcs szava: „Mindszenty bíborost nem lehet elfelejteni. Még azok sem tudnak hallgatni róla, akik valamiért ellenérzéssel tekintenek rá.” Rosdy Pál olvasata ehhez a gondolathoz társul: ez a könyv — bármilyen szándékkal íródott — „nem megy Mindszenty József tiszteletének rovására”.

Kovács Gergely, Budapest

Új Ember 2008. júl. 27

6

Vatikáni Rádió 2008. július 29.

P. Szabó Ferenc széljegyzetei az Ostpolitikhoz egy könyv és egy interjú kapcsán
Somorjai Ádám jegyzeteivel (kurzív)

<http://www.radiovaticana.org/ung/Articolo.asp?c=221589>

29/07/2008 12.52.21

Június elején, Agostino Casaroli bíboros halálának 10. évfordulója alkalmával a Vatikánban szakemberek megemlékeztek a Szentszék keleti politikájáról, az Ostpolitikról, és mérlegelték annak főszereplője tevékenységét. Erről annakidején hírt adtunk. Honlapunkon olvashatják cikkeink között a magyar tagozat hajdani főszerkesztője, P. Szabó Ferenc jegyzetét is az Ostpolitikról. Nemrég megjelent egy könyv a bencés kiadónál Somorjai Ádám, a vatikáni államtitkárságon dolgozó bencés **történész**től „Ami az emlékiratokból kimaradt” címmel. Alcíme: „VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975.” P. Szabó Ferenc negyed százados, 1967-től 1992-ig tartó vatikáni munkája során közelről figyelte az Ostpolitik alakulását úgy is mint a pápák, VI. Pál és II. János-Pál

A Vatikáni Rádió munkatársa kötőjellel írja János Pál pápa nevét.

valamint Casaroli érsek tolmácsa magyar vezető politikusok vatikáni látogatása alkalmával. Most személyes széljegyzeteket fűz Somorjai Ádám említett könyvéhez és a Népszabadságban július 5-én megjelent interjújához, amely főleg VI. Pál és Mindszenty levélváltásaival foglalkozik, de ítéletet mond Mindszenty bíboros egész életművéről és ezzel kapcsolatban az Ostpolitikról is.

P. Szabó Ferenc: Elöljáróban megjegyzem, hogy itt csak az Ostpolitik mérlegelésével foglalkozom, tehát jegyzetemnek nem tárgya a vértanú bíboros pere, egész működése, életszentsége és mindaz, ami a boldoggá és szentté avatási per előkészítéséhez tartozik. Ezt megteszik mások, erre kijelölt szakemberek. **Rögtön megjegyzem, hogy P. Somorjai is konzultor az ügyben, sőt egy ideig a per relátora (szakértője) is volt. Nyilván ilyen minőségben férhetett hozzá eddig még kiadatlan Mindszenty-dokumentumokhoz.**

Inszinuálja, hogy Somorjai indiszkrét. Veszélyes játék, mert ily módon felhívja a hallgatók figyelmét, hogy itt vannak kiadatlan dokumentumok.

Említett kötete, amelyet még Budapesten megkaptam,

Nekem elmondta, hogy bár Budapesten megkapta a könyvet, nem hozta ki magával Rómába. Rejtély, honnan szerzett be egy példányt és elolvasta-e. A továbbiakból kitűnik, hogy nem.

számos kiadatlan vagy már ismert dokumentumot, leveleket, fogalmazványokat közöl. **Ez a kötet legnagyobb értéke. Kutatóknak ezzel jó szolgálatot tett.** Ez a publikáció is jelzi, hogy még folytatni kell ismeretlen iratok felkutatását, hogy teljesebben és hitelesebben megismerjük Mindszenty József életművét.

Veszélyes játék, mert ilymódon ismételten felhívja a hallgatók figyelmét, hogy itt vannak ismeretlen iratok, amelyeket föl kell kutatni, és hogy nem teljes és nem hiteles a Mindszenty-életmű ismerete.

A szerző a könyvében hat csoportra osztotta a dokumentumokat, amelyek között több eddig kiadatlan irat van. Engem leginkább a II. fejezet érdekel, amely a Mindszenty lemondatásával kapcsolatos, 1973-74-es év történetét tükrözi VI. Pál és Mindszenty levélváltása révén. E levelek a pápa és a bíboros mély egyházszeretetről és kemény következetességéről tanúskodnak. Különösen is megindító VI. Pál 1973. november 1-én kelt olasz nyelvű, eredetileg kézirásos levele, amelyben nagy tisztelettel, a sokat szenvedett bíboros iránti együttérzéssel kéri őt, hogy mondjon le érseki székéről, hogy Esztergomba új főpásztort nevezhessen ki. E levél facsimiléjétközzétette Giovanni Barberini: L'Ostpolitik della Santa Sede (A Szentszék keleti politikája) című tavaly megjelent könyvében. Mindszenty leveleiből kiderül, hogy nem saját ambíciója, hanem szintén egyházszeretete diktálja nemleges válaszát, elsősorban a magyar egyház tragikus helyzete.

A könyvben az van kifejtve, hogy közjogi szerepvállalásáról alkotott felfogása akadályozta meg abban, hogy megértse a pápa lelkipásztori jellegű kérését és döntését.

Amint emlékirataiban is kifejtette (1974, 463. old.), az 1959 óta újra működő ÁEH irányítja a magyar egyházat, Agostino Casaroli, amikor 1962-ben tárgyalásokat kezdett a Kádár-rendszer képviselőivel, nem volt kellőképpen informálva a magyar katolicizmus tragikus helyzetéről, ezért tárgyalásai a kommunistáknak jelentettek előnyöket, a magyar egyháznak pedig súlyos kárára voltak.

E könyvben nem fejtettük ki, de jeleztük, hogy az 1971. július 14. 16-i dátummal készült és az irodalom által elhanyagolt, bár nyolc esztendővel ezelőtt fakszimilében közzétett újabb Pro Memoriákból (Mons. Zágon) tudható, hogy feltételeit már nem fogadhatják el. Nem itt, másutt fejtjük ki, miután megtaláltuk a feltételeket (His Eminence Files), és amelyek közül legalább kettő már nem volt aktuális, hogy itt a bíboros helyzetismerete hiányos. Ennek ellenére még 1974. január 6-i levelében is azt írja a pápának, hogy ő ismeri jobban a magyarországi helyzetet.

Az emlékiratok végén (494. old.) hangsúlyozza: a tárgyalások szinte egyetlen eredménye a sok püspök kinevezése volt, ezeket majdnem kivétel nélkül az ÁEH jelölte. Mindszenty bíboros a pápának válaszolva azt írta, hogy lelkiismeretében nem érezte kötelezőnek a lemondást, ezért VI. Pál 1973. december 18-i latin levelében megírta a bíborosnak, hogy magára vállalja a felelősséget, és megüresedettnek nyilvánítja az esztergomi széket. **Igazában mindezeket magyar és idegen nyelvű forrásokból már ismertük. Somorjai dokumentumai némileg árnyalják az események történetét, de lényegesen újat nem hoznak.**

A könyv azt fejt ki, levéltári adatokkal, a publikáció adataival, a végén a táblázattal, hogy ezeket nem ismertük, egy része el volt titkolva, nem

volt publikálva, ismeretük nélkül nem tudjuk rekonstruálni a pápa és a bíboros érveit és álláspontját.

Könyve egyes fejezetei végén rövid összefoglalásokat, értékeléseket ad, néha megjegyzéseket tesz az Ostpolitikáról is. **Bevallom, a könyvből nem tudtam pontosan megállapítani a szerző álláspontját.** Több kérdőjelet tettem egyes lapokra, mert a szerző **bizonyítás nélkül** fogalmazza meg egyéni véleményét.

Bizonyítás nélkül... nos, ez így nehezen fogható kijelentés. Itt csak annyit lehet válaszolni, hogy el kellett volna olvasni a könyvet és akkor lenne bizonyítás.

Álláspontja világosabban kiderül a baloldali napilap, a Népszabadság július 5-i számában megjelent hosszú interjúból. Még a lap munkatársát is meglepte a szerzetes kritikus értékelése.

Érdekes a fogalmazás egy jezsuita szerzetes szájából: „a szerzetes kritikus értékelése.” Ez reminiscencia korábbi, Szőke János szerzetes általi szófordulatra. (Lásd Tájékoztatónkat.)

Az igaz, hogy Mindszenty pályájának megítélésében az idők folyamán egymással ellentétes túlzások mutatkoztak, amint Somorjai megjegyzi. Korábban, a kirakatper idején „balra” lengett ki az inga, az emlékiratok megjelenése óta viszont fokozatosan „jobbra” lendült ki. Somorjai szándéka az volt, hogy tárgyilagos értékelést adjon az ún. Mindszenty-ügyről, nem pedig „retusált” képet fessen a bíboros alakjáról. Egy történésznél dicséretes ez a szándék. Az interjú olvasásakor azonban az volt a benyomásom, hogy Somorjai **elhamarkodott, megalapozatlan, nem bizonyított, átfogó kijelentéseket tesz Mindszenty egész életművéről. Talán az ördög ügyvédjét akarta játszani?**

Ezek a vádak érdekesen hatnak egy olyan személytől, aki nem olvasta el a könyvet, amit ismertet és nem olvasta el figyelmesen az interjút, amelyet itt kritikával illet.

E jegyzetben nem vehetem sorra megkérdőjelezett állításait. Eltekintek most attól, amit a hidegháborúról, illetve az „enyhülés” politikájáról, vagy Mindszenty legitimizmusáról, illetve politikai elgondolásáról állít, bár ez is némiképpen belejátszott Mindszenty magatartásába a keleti politikát illetően. Csak egy megjegyzést teszek erről. Mindszenty a letartóztatása előtti időszakban, valamint 1956-ban, majd bécsi tartózkodása idején megismerhette a világpolitika változásait és a magyarországi helyzetet, a kommunista elnyomástól szenvedő nép és a pórázon vezetett magyar egyház kálváriáját. Sok változás, javulás az egyház helyzetében a kádári „konszolidáció” idején sem történt, amikor Casaroli a rezsím képviselőivel tárgyalt. Igaz, a bíboros börtönévei és az amerikai követségen töltött hosszú bezártság miatt nem igen értesült a világegyházban történt jelentős változásokról, így a II. vatikáni zsinat szellemisége sem befolyásolta egyházképét. Bécsben ugyan jobban tájékozódhatott volna, de „udvari papjai”, az őt körülvevő és tájékoztató titkárok egyházképe ugyancsak zsinat előtti volt. Mindenesetre, ahogy ez emlékirataiból látható, igenis ismerte a Kádár-rendszer alatti elnyomást, a vatikáni-magyar tárgyalások idején történt koholt pereket, letartóztatásokat. A Népszabadság-interjúnak talán a **legmeghökkenőbb sommás ítélete: „Mindszenty József olyan Mózeshez hasonlítható, aki nem vitte át népét a Vörös-tengeren, aki nem vitte át a hitet és az életet a túlpartra.”**

– Most akkor sommás ítélet, vagy hasonlat? Amúgy meg eszembe jut, hogy itt lehet, hogy az a baj, hogy a hasonlat igaz?

Bibliai és költői reminiscenciák keveréke ez a Mindszenty József egész életművét elítélő szubjektív kijelentés. Utána még következik némileg **zavaros történelmi**

példázódás, majd a mintaképként emlegetett Wyszynski bíboros magatartása, aki a kelet-európai egyházfejedelmek közül elsőnek írta alá a kommunista állam és a Szentszék közötti egyezményt. De honnan veszi Somorjai az indítást, hogy a még teljesen fel nem tárt életműről ilyen sommás és elítélő véleményt mondjon?

Honnan veszi az indítást? Az interjú azzal indult, hogy itt nem egy, hanem két könyv van, továbbá sokezer oldal idáig mások által el nem olvasott forrás, továbbá másutt az is olvasható, hogy van 69 olyan levél, amelyet a bíboros az amerikai elnökökhöz írt és még senki sem olvasta, mintegy negyven olyan levél, amelyet a bíboros az amerikai külügyminiszterekhez írt és még senki sem olvasta, végül pedig az is olvasható az interjúban, hogy hamarosan megjelenik egy társszerzős könyv, dokumentumok, 1400 oldalon. – A honnan veszi az indítást, lehet, hogy azt akarja inszinuálni, hogy ki áll mögötte? Az olvasó fantáziájára bízunk a választ erre az esetleges költői kérdésre.

Maga Somorjai is részt vesz a kutatásban, és jól tudja, hogy a bonyolult Mindszenty-ügy tárgyilagos tisztázásához és ezzel kapcsolatban a tágabb távlatú Ostpolitik kellő mérlegeléséhez még hosszabb idő szükséges. Maga Agostino **Casaroli**, aki mindvégig igazolni igyekezett politikáját, **szerényebb volt**. A történelem ítéletére bízta politikáját. Amikor 1977. június 9-én VI. Pál ajtaja előtt vártuk Kádár János érkezését, tudva azt, hogy sokan bírálattal illették politikáját, Hamletként vívódva fordult felém: „Nem tudom, hogy jól tettük-e, hogy fogadtuk Kádárt, de hát ő kérte. Majd a történelem fog ítélni, hogy jól tettük-e.”

Casaroli szerényebb volt, a történelemre bízta az ítéletet. Szabó szerzetes azzal indít, hogy Somorjai történész. Ha történész, akkor lehet, hogy ő az, akire Casaroli gondolt?

A történelem ítéletére hivatkozott VI. Pál pápa is, aki Mindszenty József 1975. május 6-án bekövetkezett haláról értesülve a másnapi szerdai általános kihallgatáson bensőséges szavakkal, meghatódva emlékezett meg az egyedülálló papi és lelkipásztori egyéniségről, akinek személyét tisztelet övezte, de ugyanakkor heves támadások célpontja is volt: „Amikor majd lelohadnak a szenvedélyek, és elcsitul annak a polémiaának a visszhangja, amelyet megkínzott és hajlíthatatlan életének egyes epizódjai váltottak ki, a történelem kiegyensúlyozottabb és tárgyilagosabb ítéletet mondhat egyéniségéről és az őt megillető helyről.”

Ha figyelmesen olvasta az interjút és a könyvet, mindkettő ezekkel a szavakkal zárul: „Megnyilvánulásai alapján tanulmányozzuk tehát az Apostoli Szentszék szempontjait, mert a bíborost is így fogjuk helyes fényben látni. Akik e dokumentumtár kiadására indítottak, azok is így gondolják ezt, hiszen a Pápát, Isten Szolgája VI. Pál utódát kérik Isten Szolgája Mindszenty József életszentségének ünnepélyes kihirdetésére.”

Kedves Szabó Szerzetes!

Si tacuisses, philosophus mansisses...

http://www.magyarKurir.hu/?m_op=view&id=23073

A **Magyar Nemzetben** (*Félszázaléknyi esély...* 34. o. – 2008. augusztus 2. <http://www.mno.hu/portal/576577>) Somorjai Ádám bencés szerzetes nyilatkozik abból az alkalomból, hogy a közelmúltban jelent meg Ami az emlékiratokból kimaradt című könyve, amelyben Mindszenty József és VI. Pál pápa levelezését elemezve vizsgálja a bíboros hercegprímás esztergomi érseki székből való elmozdításának körülményeit. (Lásd július 26-i könyvismertetésünket – a szerk.) Az interjúkészítő, Fáy Zoltán Mészáros István művelődéstörténészre, ismert Mindszenty-kutatóra hivatkozik, aki egyik tanulmányában hangsúlyozta, hogy az egyetlen alkalommal, az érsek esztergomi székfoglaló beszédében, 1945. október 7-én használt „első zászlósúr” kifejezés szimbolikusan értendő, és nem a közjogi szerep megszerzésére való törekvésnek a jele, hanem a prímási kötelesség vállalásának kifejezése. Somorjai Ádám azonban úgy látja, hogy Mindszenty József saját közjogi szerepére vonatkozó meggyőződése egyre erősödött, és haláláig megmaradt. „Érthető tehát, hogy a politikai hatalom kizárólagos megszerzésére törekvő kommunista párt, legyen az a Rákosi- vagy a Kádár-korszak formációja, Mindszentyben ellenséget lát. A lejárató kampány megnyilvánult a kirakatper előtt, amikor tömeggyűléseket szerveztek ellene, a kirakatper alatt, amikor nevetségessé tették a tárgyalás során. A tárgyalás megkezdésekor felolvasták Mindszenty vizsgálati fogásban írt levelét, miszerint ügyét vegyék külön a többiek ügyének tárgyalásától. Továbbá felolvasták más levelét is, amelyben például a börtönből való menekülés kalandos tervét fogalmazta meg. 1956 forradalmi napjainak végén néhány napig a hercegprímás is szabadlábra került, november 3-án a Kossuth rádióban elhangzott beszéde után elhíresült. Még a napokban is találkoztam Rómában azzal a véleménnyel, hogy nagy hibát követett el a bíboros azzal, hogy visszakövetelte az egyház birtokait. A kommunisták propagandacélból megváltoztatták szavainak értelmét, és ezzel a taktikával mind bel-, mind külföldön célt értek, mert diszkreditálták a bíborost.” A bencés szerzetes elmondta azt is, hogy a bíboros népszerűsége elsősorban az emigráns magyarság soraiban volt nagy 1971-75 között, amikor lelkipásztori látogatásain találkozott a világ magyarságával. Szentté avatásának gondolatát is külföldön fogalmazták meg. „Füzér Julián ferences atya könyvét említtem meg: Szentté kiáltjuk, illetve a Mindszenty Alapítvány működését, amely időközben Budapestre helyezte át irodáját. Magyarországi tisztelete nem lehetett nyilvános, de búvópatakként megtalálható volt. Akkor lendült fel ismét, amikor 1991 májusában hamvai diadalmenetben hazatértek Mariazellből Esztergomba.” Somorjai Ádám felhívja a figyelmet: „Az Emlékiratok alapján kialakult egy kép Mindszentyről, és úgy gondoltuk, hogy ez a kép – annyi rágalmazás után végre az igazság – már nem változhat meg, sőt örök érvényű. Ezt a képet azonban most tovább kell pontosítanunk a sok-sok, sőt több ezernyi oldal újabb forrás láttán. A forráskritikát többféleképpen lehet elvégezni, lehet ártó szándékkal is. A mi szándékunk nem ártó, hanem az igazság teljesebb megismerése. Előbb vagy utóbb el kell végezni ezt a munkát, és jobb, ha előbb végezzük el, nehogy ismét a vádlottak padjára kerüljünk. A történészek tudják, hogy egy forrás nem forrás. A források bővülése lehetőséget ad arra, hogy újragondoljuk Mindszenty helyét és jelentőségét a magyar félmúltban. Nekem az a szerep jutott, hogy hírt adjak minderről, és meghívjam a téma iránt érdeklődőket az

elmélyült tanulmányozásra. A végeredménytől nem kell félni, mert az igazság az, ami felszabadít minket... Az én szememben Mindszenty nemzeti hős, az akart lenni. Nemzeti abban az értelemben is, hogy az emberi szabadságjogok éharcosa volt, tekintet nélkül a felekezeti határokra.”

8

A PRÍMÁS ÉS A PÁPA

MINDSZENTYNEK IGAZA VOLT

http://www.hetivalasz.hu/cikk/0809/a_primas_es_a_papa

Osztoivits Ágnes, kultura@hetivalasz.hu
8. évfolyam 37. szám, 2008.09.11

Noha a vatikáni irattár vonatkozó fejezetei még nem nyilvánosak, nagyon sok mindent tudunk már Mindszenty József és a Szentszék kapcsolatáról.

Igaz – erről szólnak Somorjai Ádám bencés szerzetes kötetbe szerkesztett tanulmányai –, nem egészen pontosan ismerjük a tényeket, hiszen azokat az emlékiratokat tekintettük elsődleges forrásnak, melyeket az utolsó magyar hercegprímás vetett papírra és tett közzé annak idején. Mindszenty bíborost híveinek nagy része mielőbb az egyház szentjei között szeretné tudni, s türelmetlenül merő aggályoskodásnak véli, ha valaki nem a legnagyobb elismerés hangján szól az életút minden egyes mozzanatáról.

Amióta megjelent Adriányi Gábor A Vatikán keleti politikája és Magyarország című könyve és Mészáros István dolgozata e tárgyban, annyi a laikusok szemében is nyilvánvaló, hogy az Ostpolitik, amelynek vezető diplomatája Casaroli bíboros volt, nem igazolta a Szentszék várákozásait. Mindszenty József esztergomi székének üressé nyilvánítása és Lékai László kinevezése nem hozta el a hitélet fellendülését, a magyar katolikus egyház megerősödését.

Kommentárom: Ez a kulcsmondat. Casaroli csak 1979-ben lett bíboros, II. János Pál nevezte ki őt államtitkárának. Ha valaki Casaroli bíborost az Ostpolitik vezető diplomatájának nevezi, akkor mai álláspontból projektál vissza valamit. Amikor Casaroli bíboros megvalósította XXIII. János, majd VI. Pál pápa szándékát és kivitelezte a keleti politikát, akkor még nem tudta, hogy bíboros lesz. Amúgy az olasz tudományos irodalomban az Ostpolitik értékelése ezzel ellentétes. A Szentszék a napoleoni háborút lezáró bécsi kongresszus – 1815 – óta nem volt ott a fontosabb nemzetközi szerződések aláírásakor – így a Versailles-Trianonról elhíresült békeszerződéseknel és a II. világháborút lezáró párizsi békeszerződéseknel sem –, csak Mindszenty halála évében három hónappal később, Helsinkiben, 1975. augusztus 1-jén. Nem utolsósorban ide vezethető vissza a Szolidaritás Lengyelországban és az 1989-es annus mirabilis is: az emberi jogok nevében fölkelt a Keletnek ítélt Közép-Kelet-Európa. Amúgy Adriányi Gábor és Mészáros István dolgozatai e tárgyban Mindszenty bíboros emlékiratait használják szentírásként, mint egy most sajtó alatt lévő dolgozatomban kimutatom. A kör bezárult.

Sőt. A Vatikán olyan egyezményt kötött a magyar állammal, amely sokszor elvtelen együttműködésre kényszerítette a magyar egyházi vezetőket. Mindszentynek tehát igaza volt, amikor óva intette VI. Pál pápát a sorsdöntő lépés megtételétől. A lépést Mindszenty bíboros és a szakirodalom néhány hónappal korábban teszi, mint ahogy ez megtörtént. VI. Pál pápa 1973. december 18-án levelében a magyar főpap elé tárta szándékát, de azt is közölte, hogy döntése akkor lép életbe, ha az utód megnevezésével ki is hirdeti. Erre 1974. február 5-én került sor.

Somorjai Ádám a Mindszenty-archívumból közlésezi azokat a levélfogalmazványokat is, amelyeket a főpap nem küldött el, de amelyek bemutatják végtelen eltökéltségét. Somorjai felveti, hogy Mindszenty viselkedhetett volna alázatosabban, mérlegelhetette volna jobban a Szentszék szándékait, hiszen VI. Pál pápa levelei a legnagyobb megbecsülésről tanúskodnak, s végtelen jóakaratot sugallnak. Rómának, mondja Somorjai, lépnie kellett, hiszen huszonöt éve nem volt vezetője a magyar egyháznak. Ez a Szentszék alapvető feladata. Bűnt követ el, ha tétlen marad.

Nem akarunk és nem is tudunk ebben a rendkívül nehéz kérdésben állást foglalni. Annyit jegyzünk meg csupán, hogy 1973-ban senki nem reménykedett abban, hogy jó másfél évtizeddel később összeomlik a Szovjetunió. A rendszer öröknek tűnt, ezt vallotta a nyugati világ is. Hogy Mindszenty nem fogadta el a realitásokat? Hogy nem ismerte az 1948 és 1956 közötti valóságot, hiszen fogságban volt? Igaz. De ismerte vádlóit és fogvatartóit. S rajtuk keresztül a rendszert, ezért mert VI. Pál kedves, kérlelő leveleire indulatosan felelni. Ne feledjük, nem azt írta, hogy nem fogadja el a pápa döntését, de féltette Szent Péter utódát, hogy rá száll vissza a tévedés ódiuma.

Somorjai Ádám az ősi történelmi alapelv – sine ira et studio – követését kéri minden Mindszenty-kutatótól, mert úgy véli, nem jutunk a boldoggá avatáshoz, ha alapkérdéseket nem tisztázunk. Ezek közül a legfontosabb a magyar főpap és VI. Pál pápa kapcsolatának tényszerű és árnyalt bemutatása. "Éltet minket a remény, hogy nem lesz szükség hazugsággal vádolnunk az Apostoli Szentszék diplomatáinak keleti politikáját, mert ha ilyen áron akarnánk tovább vinni a boldoggá avatás ügyét, nem kizárt, hogy zsákutcába jutunk" – figyelmeztet.

Somorjai Ádám, *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975.* BENCÉS KIADÓ, PANNONHALMA, 2008. 2500 FT

9

Interjú a Katolikus Rádióban, 2008. október 21, 16,20–16,30

A Mindszenty-kutatás újabb eredményei

Interjú Somorjai Ádám bencés atyával, Őszentsége Államtitkárságának magyar referensével. Kérdező: Szikora József

K: Ádám Atya, az elmúlt esztendőben három könyve is megjelent Isten Szolgája Mindszenty József hercegprímásról. Be tudná-e mutatni röviden ezt a három könyvet?

Mind a három kötet elsősorban forrásközlés. A megjelenés sorrendjében első kötet címe: *His Eminence Files*, azaz Ő Eminenciája levéltári anyaga, abból is az 1971. év, amint azt Budapesten az Egyesült Államok Nagykövetsége megőrizte, és amint az ma az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában bárki kutató számára hozzáférhető. Ebben közlöm az angol nyelvű szöveget, s ahol indokolt, kiegészítem magyar nyelvű bevezetővel. Ez januárban jelent meg a METEM-nél.

Június elején jött ki a Bencés Kiadónál az *Ami az emlékiratokból kimaradt*, amelyben VI. Pál pápa és Mindszenty bíboros levelezését rekonstruálom az 1971–1975 közötti periódusból, főleg az esztergomi érseki székhely megüresedése körül. Itt föltárult egy újabb nézőpont, amelyet lehet nem tudomásul venni, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Nevezetesen az, hogy olvasatomban VI. Pál pápa döntését elsősorban lelkipásztori érvek motiválták, míg Mindszenty bíboros mindenekelőtt a nemzet érdekét képviselte; az ő érveit politikai jellegű érveknek nevezhetjük.

Augusztus elején jött ki a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadónál Dr. Zinner Tibor jogtörténésszel közösen írt könyvem, *Majd' halálra ítélve* címmel, amely igen vaskos, 1389 oldal; nagyrészt már ismert, publikált anyagot hoz, kisebbrészt újat: részben már publikált angol nyelvű munkákat – elsőként magyarul –, részben pedig új levéltári anyagot magyarul. Levéltáron budapesti levéltárak értendők, amelyekben Zinner úr kutatott, illetve az említett amerikai nemzeti levéltár, amelynek anyagából olyan dokumentumokat válogattam, amelyek még angolul sem jelentek meg.

K: Gazdagítják-e, esetleg változtatják-e ezek a munkák a Mindszenty bíborosról a magyar közvéleményben eddig kialakult képet?

A három kötet olvastán továbbra is meg lehetünk győződve Mindszenty József emberi nagyságáról, kitartásáról, nemzetünk érdekében végzett szolgálatáról és áldozatáról. Új azonban az a felismerésünk, hogy a nemzeti szempontnak túlzott hangsúlyt tulajdonított, talán egyházi szolgálatának is rovására. Ő tulajdonképpen olyan szabadságharcosként fogható fel, mint aki Jaltát ítélte el és az ellen harcolt. Mint ismeretes, Jaltában dőlt el, hogy hazánk, csakúgy, mint a szomszédos országok, a kapitalizmusból kapitalizmusba vezető hosszabbik utat kénytelenek végigjárni, amely a szocializmus kerülőútján – negyven éves sivatagi vándorláson – keresztül vezetett. Ez nem a nemzet döntése volt, a nagyhatalmak döntöttek így. Mindszenty József ez ellen harcolt, a nemzet érdeke motiválta, és érthető, hogy azok, akik őt feltétel nélkül tisztelik, szent nemzeti elkötelezettségükből teszik ezt.

VI. Pál pápával való vélt vagy valós konfliktusának elemzése csakúgy, mint a többi dokumentum gondozása arra a felismerésre vezetett, hogy Mindszenty atyánk saját dicséretes céljait esetleg sikeresebben szolgálhatta volna, ha kifejezetten egyházi méltóságára koncentrált és egyházát igyekszik erősíteni tevékenységével. Ő a kilencszáz éves magyar alkotmány alapjára helyezkedett, és élete végéig a nemzet első legitim közjogi méltóságának tekintette magát. Ezzel újabb értelmet adhatunk legitimista meggyőződésének: Kádár rezsime, amelyet Efiatesz és Heródes kormányaként bélyegzett meg, illegitim volt a számára. Ezzel azonban kivívta, hogy Kádár mind vele, mind pedig egyházával ellenséggé szálldozt szembe.

K: Mindszenty Józsefet az egyház és a haza iránti hűség és kitartás, a végsőkéig bízó imádság hőseként látják sokan. Mit gondol, van bennünk erő és bátorság ahhoz, hogy hőseinket a maguk teljes emberségében, esetleges hibáikkal, tévedéseikkel együtt megismerjük?

V: Én pap vagyok, azonkívül pedig pedagógus. Mindkét minőségemben optimistán szemlélem a világot, és azt szolgálom, hogy mind a hívek, mind tanítványaim a szebbet, jobbat, igazabbat ismerjék fel. Az eddigi visszhangok mindazok részéről, akik a könyveket elolvasták, pozitívak.

K: *A szocialista diktatúra máig tartó kárt okozott a magyaroknak, az egyháznak. A Vatikán megegyezést keresett, Mindszenty – az Ön kutatásai is mutatják ezt – elzárkózott mindenféle együttműködéstől. Vajon eljön-e az idő, amikor megvonhatjuk ezen időszak mérlegét?*

A kérdés számba adja a választ: el fog jönni az az idő, amikor megvonhatjuk a mérleget. A történész rögtön hozzáfűzi, hogy egyházunk e téren mindig lépéshátrányban van és lesz, mert itt a Vatikáni Titkos Levéltár kutathatósága a döntő. Félő, hogy más, jobban kutatható levéltárak forrásaira támaszkodva, most is elsietjük a mérleg megvonását, és már kialakultnak tekintjük a történész álláspontokat, mielőtt megvizsgáltuk volna a vatikáni anyagot is.

K: *Kedves Ádám Atya, köszönjük a beszélgetést.*

10

Mészáros István: *Árnyak és fények. Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz*,
Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008.

Egy hivatástudattal megáldott/megvert ember hűsége (1971 nyara)

Somorjai Ádám egyik dokumentumkötetéről (*His Eminence Files*) (207–226)

- ebben a nagy szakmai hozzáértéssel, széles körű közlési apparátussal, a legkorszerűbb technikai eszközök igénybevételével készült dokumentumgyűjteményben *semmi olyan lényeges, alapvető fontosságú, meghatározó erejű új információ nincs Mindszentyre, illetve a vele kapcsolatos tényekre vonatkozóan, amelyet eddig nem ismertünk, nem tudtunk volna...* (220)

Régi csatakiáltás – új zászló alatt (1973–1974 fordulója)

Somorjai Ádám másik dokumentumkötetéről (*Ami az emlékiratokból kimaradt*) (259–275)

- lényeges új adalékokkal nem szolgál... Tehát nem állítható, szó sincs róla, hogy e kötet anyaga alapján egy új, eddig ismeretlen Mindszenty-személyiség képe bontakozna ki az olvasó előtt. (261)
- a dokumentumcsoportok végén található, *a szerző által írt rövid értékelő összefoglalások* többnyire még kiérleletlenek, esetlegesek, vitathatók. (262)
- ezekben a rövid összefoglalásaiban ... *summázó, véglegesnek szánt, részletesebb indoklások nélküli konklúziókat* fogalmaz meg. (262)

- Helyesen teszi. E napok történéseinek lényegét eddig is ismerte a szakirodalom. (263)
- Eddig azt hittem, hogy – vatikáni hivatalnokok bürokratikus nemtörődömsége miatt – *véletlenül* esett a döntés és a kihirdetés dátuma Mindszenty elhurcolásának és elítélésének 25. évfordulójára. Ez azonban – mint kiderül (52. old.) – *direkt* szándékból történt így. (263–264)
- De a „primácia” témával ez semmiféle kapcsolatban nincs, ez a levél nem a fejezetcím alá tartozik. (264)
- E rövid dokumentumanyag alapján a Szerző *nagy jelentőségű megállapítást* tesz... (265)
- Vagyis Mindszenty – „nagy-nagy” hévvel – *mindvégig azért küzdött, hogy hazánkban a királyságot visszaállítsa, és éppen emiatt került összeütközésbe a pártállammal, Kádárral éppen úgy, mint a Szentszékkal.* (265–266)
- S még a kötet hátsó borítólapján is ... egy általa Mindszentynek tulajdonított zavaros kiragadott bekezdés található az angol nyelvű levélből, ugyancsak Mindszenty királypártiságát bizonyítandó. Meglepő a Szerző e merőben új teóriája, de *az is meglepő, hogy semmiféle ezt alátámasztó bizonyítékokkal nem szolgál.* (266)
- ... ezeknek *nem Mindszenty a szerzőjük* (266)
- Nem állja meg a helyét a Szerző állítása, hogy „a primási hivatalhoz mindvégig ragaszkodott” (74. old.). (267)
- Ezeket az el nem küldött leveleket fölösleges és megtévesztő volt – egyenrangú dokumentumokként – közölni (267)
- *2008-ban* – íme – ... újra elhangzik a régi elmarasztalás: Mindszenty a rossz úton járó főpap, mert legitimista (267)
- néhány meghökkentő megállapítással, ugyancsak kellő bizonyítékok nélkül. (64–75. old.) (268)
- Az ilyen hevenyészett állítások éppen úgy képesek a kötet tudományos színvonalát leszállítani (268)
- kellő kiemeléssel az olvasó tudatába első információként akarta sulykolni (72. old.) (268)
- Aligha lehet komoly tudományos megalapozottságú kijelítésnek tartani a Szerzőnek e bekezdés utolsó mondatából levont következtetését (268)
- (Elgondolkodtató: 1945 óta még mindig lehet új, meglepő vádat találni Mindszenty ellen 2008-ban? Vajon mi lesz még?) (268)
- De hát *25 éven át éppen ez történt:* helyettesítette Mindszentyt az apostoli adminisztrátor, felszentelt püspök... (269)
- a november 1-jei levél eleje és vége egyáltalán *nem sértő* a pápára nézve – ahogyan a szerző állítja (72. old.) (269)
- ők valóban lemondtak *volna?* Ki tudja? (72. old.) (269)
- Mindszenty és környezete ismét „megbántódik”, a Szerző szóhasználatával (72. old.). Mintha teljesen érzéketlen lenne Mindszenty ekkori tényleges lelkiállapotát, az „*emberi tényező*”-t illetően (269)
- Kár, hogy Szerző ezeket a szempontokat nem akceptálja. (270)
- Furcsa zavarodottsággal, egy odavetett „semleges” megjegyzéssel intézi el a Szerző az időközben bekövetkezett világtörténelmi eseményt – a közép-európai és kelet-európai kommunizmus bukását – csupán ennyivel: „1989-ben gyökeresen új helyzet állt elő” (73. old.). (270)

- S az az egyházkorlátozó kommunizmus bukott el, amellyel az Ostpolitik oly nagy erőfeszítéssel kereste az együttműködés lehetőségeit. (270)
- Furcsa és értelmezhetetlen a Szerző *kioktató, számonkérő* kérdése: „Nem lett volna-e szentebb magatartás... ? (73. old.) (270)
- A Szerző a fent idézett mondat végére *kellő hangsúllyal kiemelve, poénnak szánt gúnyos szópárt illesztett*: „... parlament nélkül?” Rosszízű előítéletességet sugall számomra ez a stiláris fricska a Szerző részéről. (270–271)
- Mintha *a dolgok állásának pillanatnyi megítélési zavarát* tükrözné ez a baki a szentszéki hivatalban. (271)
- A most ismertetett kötet Szerzője a második és a harmadik „felismerésében” súlyos elmarasztaló ítéletet mond a MIB-bel kapcsolatban. (272)
- Kár, hogy az olvasónak e téveteg fő gondolat jegyében kell letennie a nagyobb részében értékes, a jövőben jól használható szöveggyűjteményt. (275)
- a legutolsó bekezdés közhelymegállapítása... (275)

Az ördög ügyvédje a Népszabadságban (275–277)

- E Népszabadság-cikkben is megtalálható a Szerző említett könyveiben olvasható, gyengén vagy sehogyan sem bizonyított megállapításainak nagy része. (276)
- Vajon azok számára is nyílik majd olyan gazdag publikációs lehetőség, mint Szerzőnknek? (276)
- ...amikor egy-egy kiragadott rövid életkori szakasz nem éppen súlyos és jelentős, nem döntő fontosságú, kevésbé lényeges történései alapján határoztatik meg *egy teljes életmű* „minősítése”, végső megítélése. (277)

Idáig a kiragadott idézetek. *No comment.*

Szabó Ferenc SJ recenziója in: *Távlatok* 82. (2008/4) 147–149.

Távlatok 82. (2008/4)147–149. – <http://w3.exnet.hu/~tavlatok/82/82szemle.htm>

Mészáros István: *Árnyak és fények*. Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz. Eötvös J. Kiadó, 2008.

Mészáros István ny. professzor mintegy másfél évtized óta számos tanulmányt tett közzé Mindszenty József életéről, a bíboros elleni kirakatperről, a vértanú bíboros és a Szentszék kapcsolatáról: kutatásaival jelentősen gazdagította a Mindszenty-irodalmat, hozzájárult ahhoz, hogy teljesebb, igazibb képet alkothassunk a kommunista időkben, sőt később is megjelent torzítások helyreigazításával. Mostani könyve részben már közölt tanulmányokat, részben újakat rendez időrendbe, és így valóban „kiegészítéseket” gyűjtött csokorba. A kötet végén felsorolja mintegy 120 tanulmányát, azok lelőhelyeit: gyűjtőköteteit, illetve folyóiratokat (néhány a *Távlatok*ban is megjelent), kisebb lapokat.

Mostani ismertetésemben a bíboros életének 1948–1975 közötti utolsó szakaszát veszem tekintetbe, és az itt közölt írásokat is elsősorban a Vatikán keleti politikája szemszögéből értékelem. (Vö. a *Távlatok* előző számában megjelent írásomat: „Jegyzetek az Ostpolitikról”). Miként ott, most is főleg Somorjai Ádám OSB dokumentumköteteiről és megbotránkozást keltő *Népszabadság*-interjújáról szólok, idézve Mészáros István kritikáját: 207–226 és 259–277. o.

Miután a szerző összefoglalta 1971 nyarának eseményeit – Mindszenty távozása az USA követségéről – *Somorjai első dokumentumkötetét elemzi: „His Eminences Files”. American Embassy*. Budapest. From Embassy Archives, 15 (1971). – *Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen*. Követségi Levéltár, 15 (1971). Mészáros István végigtanulmányozva Somorjai Ádám kötetét, meglepődve állapíthatta meg, „hogyan ebben a nagy szakmai hozzáértéssel, széles körű szakmai apparátussal, a legkorszerűbb technikai eszközök igénybevételével készült dokumentumgyűjteményben semmi olyan lényeges, alapvető fontosságú, meghatározó erejű új információ nincs Mindszentyre, illetve a vele kapcsolatos tényekre vonatkozóan, amelyet eddig nem ismertünk, nem tudtunk volna a korábban eddig felkutatott, feltárt és közzétett írások alapján, amit eddig nem írtak, nem írtunk volna meg erről az 1971 június végétől szeptember végéig tartó rövid, de mozgalmas három hónapról.” (220) Mészáros e megállapítása után néhány részletre hívja fel a figyelmet: a bíborost a követségen figyelték, e megfigyelések, „hangulatjelentések” egyoldalúak, elfogultak, az amerikai érdeket szolgálók; ti. már türelmetlenül várják a gyűrött, elkeseredett, ingerült, dühös stb. bíboros távozását. „Akik csupán a szövegválogatás iratait olvassák végig, azok előtt kétségtelenül egy kellemetlen, antipatikus, zsörtölődő öregember képének halvány körvonalai bontakoznak ki Mindszenty valós képe helyett.” (222) E három hónapos „pillanatképet” be kellene helyezni az életmű fél századnál hosszabb egészébe – hangsúlyozza Mészáros, illetve összevetni a 15 éves követségi tartózkodás más, pozitív tartalmú forrásaival. Sajnos, az amerikai tisztviselők „szinte semmit sem értettek meg Mindszenty magatartásának a magyarságot, a katolicizmust és a kommunizmust érintő, múltat-jelent egybeötvöző mozgatóerőiből.” (222–223)

Mészáros István Somorjai Ádám második dokumentumkötetének első, vatikáni kiadását (az eredeti nyelven közölt dokumentumokat) már áttanulmányozta, amikor kezébe került a magyar kiadás: „Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971– 1975.” Ez lényegében azonos az előző, „Pro Manuscripto” kiadással. Amint már magam is ismertettem (*Távlatok*, 2008/3), a dokumentumok az esztergomi érseki szék megüresedését kimondó pápai döntéssel kapcsolatosak. Mészáros a már ismert tényeket összefoglalva ismét megállapítja: az új kötet az ismert történeti folyamat leírásához lényeges új adalékkal nem szolgál, „hanem a meglevő folyamatleírást itt közölt régi és új dokumentumaival megerősíti, finomítja, apróbb részletekkel kiegészíti.” (261) Mészáros megjegyzi: bár a szerző maga elsősorban a dokumentumközlést, nem pedig azok elemzését, kritikáját tartotta céljának, mégis rövid összefoglalásaiban – alapos tanulmányok nélkül – „summázó, véglegesnek szánt, részletesebb indoklások nélküli konklúziókat fogalmaz meg.” (262) Mészáros István ezután részletesen bemutatja a hat tematikus csoportba rendezett dokumentumokat, és Somorjai egyéni véleményével vitatkozik, azokat bírálja. Pl. a III. fejezet végén (64–75) Somorjai néhány meghökkentő megállapítást tesz bizonyítékok nélkül. Mészáros ezeket sorra bírálja (268–271).

Idézzük itt bővebben Mészárost, hiszen VI. Pál és Mindszenty viszonyának helyes értelmezéséről van szó, valamint az *Ostpolitik* egyik fontos mozzanatáról. „Összefoglaló elemzésében tévesnek látom a szerző állítását: ‘Amíg a hangsúly a pápánál a lelkipásztori megoldatlanság problémájára, addig a prímásnál az elítélésre (ti. a Kádár-rendszer elítélésére) tevődött.’ Mindszenty éppen a lelkipásztorkodás akadályait részletezi leveleiben, s ezek megszüntetését követeli, s ez éppen az, amit a pápa említ: ‘a lelkipásztori megoldatlanság problémája’ (70. o.). Tehát VI. Pál és Mindszenty – e kifejezés tartalma alapján – *lényegében egyet akar*. Mindszenty bíboros leveleiben taxatív felsorolja a magyar katolikus hívők közösség hitéletét ért sérelmeket a Kádár-rezsim részéről. Ezek már korábban is ismertek voltak, és – sajnos – igazak. A Casarolival kezdődő vatikáni küldöttségek 1963-tól mindvégig tudtak ezekről, de nem tehettek ellene semmit sem.”

Itt a recenzens hozzáfűzi: Amikor Casaroli hallott (külföldi ügynökségektől) arról, hogy sorra tartóztatják le a szerzeteseket, papokat koholt vádakkal, meg kellett volna szakítania a tárgyalásokat, amíg nem tisztázzák a tényeket. Igaz, a Vatikán képviselője megemlítette a híreket, mire a kommunista fél: „Összeesküvést terveztek az állam ellen”. Ezt Casaroli tudomásul vette, és folytatta a tárgyalásokat. (Casaroliék *Ostpolitikjéről* néhány érdekes adatot olvashatunk Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián kötetében: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Corvina, 56-os Intézet, Bp.

Mészáros tovább értelmezi VI. Pál és Mindszenty levélváltásait (erről lásd a *Távlatok* 2008/3. számában a 77–80. oldalon megjelent ismertetésemet és Somorjai véleményének bírálatát). Mészáros megállapításával egyetértünk: „joggal nehezményezte Mindszenty, lelkiállapotától függetlenül, hogy a pápa csupán a személyét ért támadásokról ír, s nem szól egyetlen szót sem a magyar egyházat a Kádár-rezsim részéről ért és ekkor is érő súlyos támadásokról, amelyeknek Mindszenty pere csupán része volt.”

„Furcsa zavarodottsággal, egy odavetett ‘semleges’ megjegyzéssel intézi el a szerző az időközben bekövetkezett világtörténelmi eseményt – *a közép-európai és kelet-európai kommunizmus bukását* – csupán ennyivel: ‘1989-ben gyökeresen új helyzet állt elő’ (73. o.). Valóban ez történt, ennek azonban az volt a lényege, hogy az a kommunizmus bukott el, amely az egyházat el akarta söpörni, amely eddig erősen korlátozta az egyház működését, súlyosan sértve a vallásszabadságot. S amely ellen Mindszenty is tudatosan küzdött. Tehát *a történelem Mindszentynek szolgáltatott igazságot*, mert a jó oldalon állt. S az az egyházkorlátozó kommunizmus bukott el, amellyel az Ostpolitik oly nagy erőfeszítéssel kereste az együttműködés lehetőségeit. Furcsa és értelmezhetetlen a szerző *kioktató, számon kérő kérdése*: ‘Nem lett volna-e szentebb magatartás, ha Mindszenty az elégtétel kérdését a jó Istenre és az utókorra hagyja?’ És ennek következtében nem írja meg s nem teszi közzé emlékiratait?’ (73. o.) A magam válasza: *nem lett volna szentebb magatartás.*” (270)

Végül a „Zárószóban” ismételt Somorjai-tételt bírálja Mészáros, ti. hogy Mindszenty „gondolatban” (!) még akkor is ragaszkodott prímási hivatalához, amikor az már megszűnt. A szerző (Somorjai) – „könyvét befejezve – *még egy ismétlődő mondattal nyomatékosítja mindvégig bizonyítás nélkül maradt teóriáját*: ‘Mindszentynek a királysági államforma védelmében egész prímási szolgálata egy nagy-nagy küzdelem jegyében telt a pártállammal szemben, a nemzet és a keresztény hit védelmében, s ezt a harcot soha nem adta fel’ (158. o.). Kár, hogy az olvasónak e

téveteg fő gondolat jegyében kell letennie a nagyobb részben értékes, a jövőben jól felhasználható szöveggyűjteményt.” (274–275)

Ezt követően „Az ördög ügyvédje a Népszabadságban” címmel Mészáros kritikus jegyzeteket fűz az általam is bírált meghökkentő interjúhoz (*Népszabadság*, 2008. júl. 5.), ahol Somorjai főleg VI. Pál és Mindszenty kapcsolatával foglalkozik. „A *Népszabadság*-cikkből is megtalálható a szerző említett könyveiben olvasható, gyengén vagy sehogyan sem bizonyított megállapítások nagy része. Innen talán még jobban kitűnik, mint a könyvekből: a szerző mindegyik megállapítása elmarasztaló, rosszálló, terhelő, elítélő vélemény Mindszentyvel szemben. Az idősebb és középkorú *Népszabadság*-törzsolvásokban alighanem *déjà vu*-érzést kelt ez a friss, 2008 júliusi eszmefuttatás. (. . .) Más kutatók – ugyanezen iratok elemzése-feldolgozása alapján – másféle véleményt, esetleg a szerzővel ellentétes véleményeket is megformálnak majd, és másféle következtetésekre jutnak. Vajon azok számára is nyílik majd olyan gazdag publikációs lehetőség, mint szerzőnknek? Azt komolyan szeretném hinni, hogy nem jön el újra az a világ, amikor egy-egy történelmi személyiség megítélését, ‘értékelését’ valamiféle ‘Központból’ írják elő és kéri számon. (. . .) A történelmet éppen úgy, mint az érdeklődő ‘egyszerű’ embert elsősorban és legfőképpen a *Mindszenty-életmű egésze érdekli.*” (276–277)

Mészáros István *Árnyak és fények* című tanulmánygyűjteményét melegen ajánljuk kutatóknak és ‘egyszerű’ érdeklődőknek egyaránt, mert e „kiegészítések” hozzásegítenek a vértanú bíboros – nem retusált, hanem – teljes képének kialakításához.

Befejezésül idézzünk Erdő Péter bíboros Rómában, az *ad limina* látogatáskor elhangzott beszédéből (a hosszabb szakaszt Mészáros könyve elején hozza): „Isten szolgája, Mindszenty József emlékéhez valóban illik az apostolokról való emlékezés. Illik hozzá, mert meggyőződéséért, hitéért vállalt szenvedésével Krisztus és az apostolok méltó követőjének bizonyult.”

11

Mózessy Gergely recenziója a Levéltári Szemlében, 2008/4. 110–112.

Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975. Historia Pro Futuro. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008. 176.*

Mindszenty József személye megkerülhetetlen, ha a közelmúlt magyar egyháztörténetével és egyházpolitikájával, vagy a Vatikán erősen vitatott megítélésű Ostpolitikájával foglalkozik. A bíboros tekintélyes mennyiségű irathagyatékának beható ismerete azonban – tisztelet a kivételnek – csak keveseknek adatott meg, a kutatók nagy része a primás szubjektív hangvételű emlékiratait¹ használja elsődleges

¹ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Toronto, 1974; Budapest, 1989.

forrásának. A Rómában élő bencés szerzetes kötete ezért mindenképpen hiánypótlónak minősíthető. Segítségével Mindszenty József életének utolsó esztendeibe pillanthatunk mélyebben be: elsősorban a Szentszék és a bíboros konfliktusaiba, különös tekintettel az esztergomi érseki szék betöltésének-üresedésének összetett problematikájába.

A kötet szerkezete nem kronologikus, ami azonban egyáltalán nem zavaró. A szerző voltaképp kutatásainak történetét dokumentálja, ami a könyv hangvételével teljességgel összeegyeztethető. Először arra az archontológiai bizonytalanságra hívja fel a figyelmet, mely a szakirodalomban az esztergomi érseki szék üresedésének szentszéki kimondása időpontja körül tapasztalható. Mint Somorjai Ádám korábban már kifejtette,² az üresedés ténylegesen annak pápai nyilvánosságra hozatalával, 1974. február 5-én állt be. A pápa azonban szándékáról már 1973. december 18-án értesítette a bíborost, aki erre – épp kiadás alatt álló – emlékirataiban kitért. Emberileg érthető, ám lényegében indiszkrét lépése nyomán e dátum terjedt el a szakirodalomban.

A kötet második és harmadik fejezete a két időpont közti időszakra koncentrál. Előbb VI. Pál és Mindszenty többszöri levélváltását ismerteti a kérdésről, melynek során a bíboros igyekszik a szentatyát döntése megváltoztatására rábírni, részletesen kifejtve a címhez való ragaszkodásának indokait; majd az ugyanebben az időszakban keletkezett, el nem küldött fogalmazványok közlésével kiváló képet rajzol a bíboros lelkében dúló viharokról, feszültségről. Ezek a Mindszenty József gondolatfejlődését illusztráló, korábban publikálatlan iratok jelentik a kötet legnagyobb újdonságát és értékét.

A könyv további fejezetei voltaképpen az előzményekről szólnak. Somorjai Ádám közlésezi Mindszenty és a Szentszék levelezésének teljes kronológiáját 1971-75 között. A szerző ezután bővebb válogatást közöl azokból a forrásokból, melyek Mindszenty amerikai követségről való távozása előtt keletkeztek (és megvilágíthatják azt, hogy e meghatározó pillanatban mit is gondoltak az érintett felek a prímási címről). Ezt egy szűkebb válogatás követi a bécsi évek irataiból. Jól látszik, hogy mennyire más az a hang, amit a bíboros a pápával illetve egyéb szentszéki tisztviselőkkel szemben használ. Előbbi a nézetkülönbségek ellenére is a köteles tiszteleten túlmutató ragaszkodást tükröz, utóbbit a bíborosi ranggal magyarázható keménység uralja.

Mint az eddig elmondottakból is látszik, nem hagyományos levéltári forráskiadvánnyal van dolgunk. A szakszerű, bőséges kommentárok és a forrásszövegek a szedés miatt ugyan jól elkülönülnek egymástól,³ azonban az iratlegendák hiánya nem könnyíti meg a kötet használóinak dolgát. A kommentárok, a lábjegyzetek és a kötet végi táblázat sorai az egyes iratok legfontosabb adatait, jelzeteit és a korábbi szövegkiadások bibliográfiai adatait tartalmazzák – ám ez a közlésforma (a vele járó keresgélés miatt) nem nevezhető kutatóbarát megoldásnak.

² SOMORJAI Ádám: Mindszenty József és az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátuma. In Magyar Sion. Új Folyam 1. (43.) 2007/1. 99-109.

³ Ez önmagában is érték, tekintettel némely ellenpéldára – Ld. pl.: Adriányi Gábor Nyisztor Zoltánnal való levelezésének közlése, In: ADRIÁNYI Gábor – CSÍKY Balázs: *Nyisztor Zoltán*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 17., Budapest, 2005.

Elgondolkodtató a könyvet záró rövid összegzésben Somorjai Ádám elmélkedése a világi hatalmak diplomáciai csatái között szuverén hangot megütő bíboros valós szabadságának mértékéről, még inkább utalása a Vatikánon belül húzódó, jó ideig vélhetően még pontosan feltárhatatlan törésvonalakra és információs gátakra. A későbbi kutatásnak kétségkívül foglalkoznia kell ezekkel a felvetésekkel.

Mészáros István kevéssel a rendszerváltás után kiváló tanulmányában⁴ rámutatott a marxista egyháztörténet-írás Mindszentyvel kapcsolatos torzításaira (nemegyszer hazugságaira). Tapasztalatom szerint megállapításai a köztudatba sajnos máig nem mentek át, így érthető, hogy ellenhatásként immár történelmietlen mítoszteremtés kísérleteire is láthatunk példát.⁵ Somorjai Ádám munkája a tárgyilagos, a bíboros személyével kapcsolatos kérdésekben tisztánlátást segítő írások közé tartozik. Egy forráskiadványnak bizonyára nem lehet célja, hogy a szerző saját Mindszenty-képét összefoglalja. (Sajnálatosnak tartom ugyanakkor, hogy ilyen szintézisre nem szakmai fórumokon került sor, így nézeteiről a polémia a médiába tolódott át.⁶) Mészáros István annak idején foglalkozott a prímás, mint „első zászlósúr” fogalom jelentéstartalmával Mindszenty József használatában. Somorjai Ádám értelmezése szemlélatomást eltérő a kérdésben, de nézeteinek részletes kifejtésére e szűkebb, és a kötet tematikájába illő kérdésben sem vállalkozott. Nehezen értelmezhető ugyanakkor értetlenkedése afelett, hogy Mindszenty József *hercegprímási* címet miért nem használja, azzal miért nem foglalkozik (69. old.). A válasz véleményem szerint egyszerű: a bíboros tiszteletben tartja XII. Pius pápa 1951-es rendelkezését, mely a papokat a világi címek használatától eltiltotta.⁷

A levéltáros olvasóban a kötet kapcsán néhány elvi-technikai jellegű kérdés is megfogalmazódik. Vajon miért nem a Mindszenty-hagyatékot őrző, nyilvános magánlevéltárként bejegyzett alapítványi levéltár vállalta fel e kétségkívül előremutató, érdekes kérdéseket feszegető kötet kiadását? Sajnálatos lenne, ha a választ a kutatók által ismert kéziratos segédlet, az ún. *Mindszenty Iratkatalógus és Bibliográfia* a szerző által feltárt, s – nem kellő részletességgel kifejtve – tendenciózusnak minősített hiányosságaiban (104-105.old.) kéne keresnünk. Ha pedig a magyarázatra az alapítvány boldoggáavatási eljárásban játszott szerepe⁸ vidékén vélünk rátalálni, akkor az a kérdés vetődik fel, hogy a szerző által a perben vállalt funkciók a kötet kiadásával mennyire egyeztethetők össze?

(Mózesy Gergely)

12

⁴ MÉSZÁROS István: *A hazai történettudomány 1948-1992 közötti Mindszenty-képe*, Esztergom, 1992;

⁵ Legyen elég utalnunk pl. POZSGAI Zsolt: Szeretlek, Faust c. színművére.

⁶ HOVANYECZ László: A bíboros és a pápa. In <http://www.nol.hu/cikk/497898/> P. SZABÓ Ferenc széljegyzetei az Ostpolitikhoz egy könyv és egy interjú kapcsán. In:

<http://www.radiovaticana.org/ung/Articolo.asp?c=221589> (2008. augusztus 31-i állapot.)

⁷ R[OSDY] P[ál]: hercegprímás. In: Diós István szerk.: *Katolikus Lexikon IV.* Budapest, 1998. 765-766.

⁸ Vö.: az alapítvány hivatalos weboldala: <http://invitel.hu/sdbung/mindszenty/mindszala.html> (2008. augusztus 31-i állapot.)

Fejérdy András recenziója: Aranykalitkából láthatatlan bilincsek közé. Mindszenty József az emigrációban in: Kommentár 2009/1, 115–118.
www.kommentar.info.hu/fejerdy_andras_aranykalitkabol_lathatatlan_bilincsek_koze.pdf

Fejérdy András
ARANYKALITKÁBÓL LÁTHATATLAN BILINCSEK KÖZÉ

Mindszenty József az emigrációban

Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008 (Historia pro futuro), 176 oldal

Mindszenty József alakja már életében szimbólummá, halálában pedig lieu de mémoire-rá vált. A történész ezért egyáltalán nincsen könnyű helyzetben, amikor arra a kérdésre keresi a választ: ki is volt Mindszenty? A mártírsorsú bíboros személyéhez kapcsolódó mítoszok és a valóság szétválasztásához mindenekelőtt a rá vonatkozó források lehető legteljesebb összegyűjtésére és kritikus elemzésére van szükség. Somorjai Ádám Mindszenty életének utolsó szakaszát vizsgáló könyvében ebbe az irányba tesz egy fontos lépést, amikor a vizsgált periódus jelenleg hozzáférhető dokumentumait veszi górcső alá.

A tanulmánykötet felépítése azt a szellemi utat tükrözi, amelyet kutatásai során a bencés történész maga is bejárta. Az intellektuális kaland voltaképpen kiindulópontja egy, az *Emlékirataim* nyomán elterjedt, téves szakirodalmi adat pontosítása: a korábban önálló tanulmányként is megjelent első fejezet az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának dátumát tisztázza. A következő két fejezetben azokkal az – eddig részben ismeretlen – dokumentumokkal találkozunk, amelyekből megismerhetjük VI. Pál pápa döntésének, illetve a magyar bíboros ellenkezésének motívumait. A negyedik fejezetet, amely immár Mindszenty és a Szentszék 1971 júniusától a bíboros haláláig tartó levelezéséről nyújt részletes kronológiai áttekintést, az első három tanulmány elkészítésének tapasztalatai alapján állította össze a szerző. A művet záró két utolsó fejezetben végül a számba vett dokumentumok közül azokat tanulmányozhatjuk, amelyeket Somorjai az emigráns Mindszenty helyzetének megértéséhez a legfontosabbnak ítél. A kötetet a köz- és egyházjogi helyzetet, valamint Mindszenty életútját röviden összefoglaló bevezető, alapos bibliográfia, a latin kifejezések magyarázata, névmutató és a dokumentumokhoz készített hasznos segédletek teszik teljessé.

A recenzens elismeri a kötet felépítésének előnyeit, mivel azonban a mű törzsanyagát források teszik ki, szerencsésebbnek tartotta volna, ha a szerző egy klasszikus – bevezető tanulmányra és dokumentumközlésre osztott – forráskiadvány formáját követi. (Megjegyezzük, hogy a Zinner Tiborral közösen jegyzett következő munkájában maga Somorjai már szintén ezt a megoldást választotta.) A kitűnő mutatóknak köszönhetően az igényesen gondozott kötet persze így is hasznos kézikönyvként szolgál a kutatók számára, a dokumentumok egy tömbben és kronológiai rendben való közlése mindazonáltal jobban segítené a további vizsgálatokat és a szerző által nem érintett, esetleges új összefüggések felismerését.

Somorjai Ádám kutatási eredményeinek egy bevezető tanulmányban való összegzése egyúttal elkerülhetővé tette volna a szükségszerű előre- vagy visszautalásokat és ismétléseket.

A kutatók többségével egybehangzóan az *Ami az emlékiratokból kimaradt* is elsősorban áldozatként mutatja be Mindszentyt, aki még az USA követségén töltött periódus és a kényszerű emigráció évei alatt sem nyerte vissza teljes szabadságát. Somorjai Ádám értékelésében ugyanakkor figyelemre méltó hangsúlyeltolódás érzékelhető. Míg más szerzők alapvetően a világpolitika, azon belül pedig a szentszéki *Ostpolitik* áldozatának tartják a magyar bíborost, Somorjai Mindszenty saját felelősségét emeli ki. A *Zárszóban* mindenestre árnyal ezen a képen, amikor a bíboros esetében a láthatatlan bilincsek által okozott „önigazolási kényszerről” beszél (159). Az értékelés eltérő hangsúlya részben azzal magyarázható, hogy a szerző új perspektívából szemléli a magyar bíboros életének utolsó, számkivetésben töltött éveit. „Felfigyeltünk arra, hogy a helyes összefüggés immáron nem az, ha Mindszentyt állítjuk a középpontba, hanem helyette a pápát kell vizsgálódásaink első számú tárgyává tennünk.” (158)

A Rómában élő történész által javasolt új megközelítés valóban megszívlelendő egy árnyaltabb és kiegyensúlyozottabb Mindszenty-kép kialakításához. A perspektíva kitágítására kétségtelenül szükség van. Jogos a felvetés, hogy az események helyes értelmezésekor komolyabban számolnunk kell a tágabb világpolitikai összefüggésekkel – jelen esetben pedig különösképpen a Szentszék döntéseinek mozgatórugóival –, amelyeknek „köldöknézésre” hajlamos hazai (egyház-)történetírásunk eddig nem szentelt kellő figyelmet. Somorjai munkája egyúttal azt is jól szemlélteti, hogy a Szentszék motivációinak megismeréséhez nem szükséges megvárni, hogy a Vatikáni Levéltárban őrzött dokumentumok is hozzáférhetővé váljanak, hiszen a jelenleg elérhető források szintén megfelelő alapot nyújtanak ezek feltárásához. A szerző – másokhoz hasonlóan – egyúttal arra is meggyőzően mutat rá, hogy Mindszenty álláspontjának megismeréséhez sem elégedhetünk meg az *Emlékirataim* állításaival. Sőt, a közölt források ismételtén alátámasztják, hogy nagy szükség volna a bíboros emlékiratainak kritikai kiadására.

Az új, VI. Pál pápát középpontba állító nézőpontnak köszönhetően jobban megérthetjük, milyen megfontolások vezették a katolikus egyházfőt, amikor meghozta a nyilvánvalóan nehéz döntést, és – Mindszenty tiltakozása ellenére is – üressé nyilvánította az esztergomi érseki széket. A pápa levelei meggyőzően mutatják, hogy döntésében a legfontosabb szerepet a lelkipásztori megfontolások játszották. Egyetértünk a szerző megállapításával, hogy az alapvetően statikus észjárású Mindszenty és VI. Pál meglehetősen eltérő kategóriák szerint gondolkodtak, így levelezésük sem vált teljes értékű párbeszéddé. Vitathatónak tartjuk ugyanakkor, hogy Somorjai csak Mindszenty esetében hangsúlyozza a politikai – ha úgy tetszik: evilági – megfontolásokat. A valóságban egyik és másik oldalon is csaknem kibogozhatatlanul összefonódtak a pasztorális és politikai szempontok. A fő különbség talán abban állt, hogy míg a Szentszék a keleti politika diplomáciai eszközeivel kívánta a lelkipásztori gondokat orvosolni, addig Mindszenty szerint a magyar egyház pasztorális nehézségein csak az egyházat hordozó nemzet szabadságának helyreállításával lehetett volna úrrá lenni. Ilyen értelemben tehát – jóllehet nyilvánvalóan más látószögből – a magyar bíboros politikai jellegű érvelése is végsősoron lelkipásztori megfontolásokból fakadt. Minden bizonnyal ebben az

alapvető felfogásbeli különbségben kell keresnünk Mindszentynek az *Ostpolitik*kal kapcsolatos határozott kritikáját is.

Ennek fényében az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításának konkrét esetében nem vethetjük Mindszenty szemére, hogy a döntés politikai dimenziójára is felhívta a pápa figyelmét. Somorjai Ádám is hangsúlyozza, hogy a magyar bíborosnak legkésőbb 1972-től már tudnia kellett azokról a garanciákról, amelyeket a Szentszék a magyar kormánynak adott (92–93). Bár ezek konkrét tartalmát nem ismerjük, kétségtelen, hogy valamilyen formában szerepelt bennük Mindszenty lemondatásának ígérete is.⁹ Mindebből kitűnik, hogy hiába hivatkozott VI. Pál kizárólag lelkipásztori megfontolásokra, döntése háttérében ott volt az a szempont is, hogy a Szentszéknek be kell tartania diplomáciai ígéreteit. Hozzátehetjük, hogy a vállalt garanciák elhallgatásával kapcsolatos, Mindszenty irányában mutatott – mégoly érthető, és ugyancsak lelkipásztori megfontolásokkal magyarázható – taktikázások is inkább a diplomácia evilági eszköztárába tartoznak.

A kötetben tárgyalt másik központi kérdéskör, Mindszenty felfogása primási hivataláról szorosan idekapcsolódik. Kétségtelen tény: a bíboros közismert legitimista gondolkodásmódjából fakadóan úgy érezte, hogy mint esztergomi primás-érsek egyúttal az ország első közjogi méltósága, és az adott körülmények között egyedülálló felelősséget visel mind a magyar egyház, mind pedig a magyar nép iránt. Somorjai a bíboros erre vonatkozó, végül el nem küldött levéltervezetei alapján meggyőzően mutat rá: a primási hivattal kapcsolatos nézeteinek fontos szerepe lehetett abban, hogy Mindszenty miért nem volt kész lemondani érseki címéről. Vitathatónak látjuk azonban azt a következtetést, mely szerint „Mindszenty élete végéig, 1975-ig a királyság alkotmánya alapján állt” (12), és „ahogy Rákosiéknak a köztársasági törvény ürügyül szolgált a politikai ellenzék likvidálásához, úgy Mindszentynek egész primási szolgálata egy nagy küzdelem jegyében telt a pártállammal szemben a királyság államformájának [...] védelmében” (158).

Tagadhatatlan, hogy a legitimista primás 1946-ban a rendelkezésére álló – a jog és az alkotmány által biztosított – eszközökkel igyekezett a köztársasági államforma bevezetését megakadályozni. Kétséges azonban, vajon szabad-e kontinuitást feltételeznünk az 1946. február 1-je előtt – tehát még a Magyar Királyságban – és az 1974 februárjában képviselt álláspontja között. Semmi sem utal arra – és a műben közölt dokumentumokból sem következik –, hogy Mindszenty fenntartásai ellenére valamennyi 1946. február 1-je utáni magyar kormányt, vagy magát a köztársasági alkotmányt illegitimnek tartotta volna. Figyelemre méltó ebben az összefüggésben 1956. november 6-án újságírói kérdésre adott következő válasza: „Nagy Imre kormányát ismerem el Magyarország kormányának. Kádár Jánost idegen hatalom erőszakolta az országra. Abszolút törvénytelennek tartom és elutasítom!”¹⁰

Ennek fényében helyesebbnek látszik, ha a kötetben közölt dokumentumokban közelebről meg nem nevezett „régóta uralkodó”, „a nemzetközi jog értelmében [...] törvénytelen” rendszert (62) a Kádár-rezsimmel azonosítjuk. A szerző által „legkiforrottabbnak” nevezett (63) angol szöveg is ezt az értelmezést támasztja alá, amikor az alkotmányellenes (*unconstitutional*) rendszert a német változattól eltérően

⁹ Vö. SZABÓ Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*, Szent István Társulat, Budapest, 2005, 46–47.

¹⁰ Idézi BALOGH Margit: *Mindszenty József*, Elektra, Budapest, 2002, 289.

present régime-ként határozza meg. Ebben a „jelen alkotmányellenes helyzetben” – és semmi sem utal arra, hogy Mindszenty itt a királyság alkotmányára gondolna – érezhette úgy a bíboros, hogy prímási hivatalánál fogva az egyetlen legitim közjogi tényezőként a nemzet védelmében készen kell állnia kötelességeinek teljesítésére. Véleményünk szerint tehát Mindszentynek a prímási hivatalra és saját közjogi szerepére hivatkozó érvelésében nem feltétlenül – egyébként vitathatatlan – legitimista álláspontjának tükrét kell látnunk, hanem inkább Mindszenty gondolkodásmódjának egyik lényeges elemét, melyben a nemzet és az egyház sajátosan szorosan fonódott össze.

Somorjai Ádám nagy szolgálatot tett a magyar és egyetemes történetírásnak, amikor nem csupán egy helyen gyűjtötte össze a bíboros emigráns éveire vonatkozó eddig publikálatlan forrásokat, hanem egyúttal korábban ismeretlen dokumentumok alapján tovább árnyalta Mindszentyről alkotott képünket. Megszívlelendő ugyanakkor a szerző figyelmeztetése, hogy még van mit finomítanunk ezen a portrén, hiszen a „forrásokat még nem merítettük ki, a további tanulmányozás mindannyiunk közös feladata” (7).

13

Tóth Zoltán József, Mindszenty József védelmében,
in: Dobogó. Mitikus magyar történelem, VIII (2009/2) – II. rész: VIII (2009/3).
Teljes írás megjelent in: Magyar Szemle, Új folyam XVIII (2009/5–6) 111–124.

Tóth Zoltán József

Mindszenty József védelmében - Gondolatok Somorjai Ádám és Zinner Tibor köteteihez

Tóth Zoltán József, Mindszenty József védelmében, in: Dobogó. Mitikus magyar történelem, VIII (2009/2) II. rész: 2009/3. Teljes írás megjelent in: Magyar Szemle, Új folyam XVIII (2009/5–6) 111–124

http://www.magjarszemle.hu/szamok/2009/3/Mindszenty_Jozsef_vedelmeben

A magyarországi közélet történéseivel és hatásaival akarva-akaratlan érintettek, a keresztény hitet élni kívánók különösképpen, valamint a magyarság történetére érzékenyen odafigyelők azzal szembesülhettek az elmúlt évtizedekben, hogy Mindszenty József személyisége és életműve, sőt esetenként életszentsége is „problematikus”. Illetve „problematikusnak mutatkozik”. Feltűnő, hogy valamiért meg kell magyarázni azt, értelmezni és „megfelelően” elhelyezni az éppen aktuális rendszer „diszkurzus-terében”. Ezek a hiányos és torz diszkurzus-terek az éppenséggel jó szándékú keresőt is téves pályára vihetik. Egy torz világban ugyanis a tények nem elegendőek, azokat rendszerkonform módon tálalni kell, illetve tálalják. Semmiképpen sem engedni, hogy a bíboros személyiségét, életművét, életszentségét a maga teljességében tárják elénk. Szükség esetén bizonyos tényeket kiemelni, elhallgatni, sőt megmásítani se haboznak a feladatra vállalkozók, kijelöltek. Pedig igazolni sem kell a bíboros életművét, mert igazolja az saját magát, ha lefejtjük a

magyarázatokat. Ezek a magyarázatok megtörténnek időről időre, korszakról korszakra, azonban érezhető, hogy a kialakított kép továbbra sem teljes, vagy éppenséggel gonosan torz, égbekiáltóan igazságtalan. Sérti az alapvető igazságérzetet.

Ha azonban megfordítjuk az optikát, lehet, hogy azzal szembesülünk, hogy az adott korszak rendszere torz, igazságtalan, illetve finoman kifejezve: problematikus. A problematikus rendszernek kell egy neki megfelelő Mindszenty-kép, amely segítheti elkerülni a tükörbenéző igazságkeresést, vagy éppenséggel hazugsággal fedez egy a becsapásra létrehozott politikai rendszert és annak oligarchikus vezetését. Mindszenty József a náci és szovjet megszállás évtizedeiben volt *reakciós, a nép ellensége, beteges személyiségű hatalommániás, hazaáruló* stb., sőt alpári módon *köztörvényes bűncselekményekkel és műveletlenséggel* is megvádolt főpap. Ezek a vádak és jelzők először, mint tudjuk, 1919-ben, a kommün időszakában tűntek fel. Az 1944 óta a megszálló hatalmak által támogatott, sőt előhívott diktatórikus rendszerek jelzőkészlete, bár finomítottan újrafogalmazva, de nem kevésbé felháborítóan tovább él a *Magyarország* hetilapban, 1986-ban megjelent főpapi programadó cikkben is. Ugyanakkor, megjelenik egy új meghatározás, amely 1989-90 után a rendszerváltozás politikai elvárásaihoz simuló új, a bíboros személyiségének „értelmezési keretét” kívánja adni, amely akkor válhat igazán hitelessé, ha egyházi személyektől származik. 1989 után már nem lehetett eltagadni Mindszenty József mártíromságát, vértanúságát. Ha a lelki, hitbeli hősiességet nem lehet kétségbe vonni, akkor marad a szellemi, tudatbeli állapot megmagyarázása, az állítólagos rossz tulajdonságok vegyítésével. Lehet mondani, a „hát nagy hős volt (szegény), de buta paraszt” jól ismert analógiájára, hogy intranzigens, makacs, korlátolt, erőszakos, türelmetlen, a haladás által túllépett anakronisztikus nézetekkel, tévképekkel megrögzött szerencsétlen, sajnálatra méltó ember, aki a hatáskörén is túl lép és így tovább. „Láthatatlan, mert általa nem látott bilincsek... fogva tartották, s egyben az önigazolás kényszerébe vitték.” Ezek után még egy lépés: nagy szent volt ő bizonyára, de nem kell elsietni a boldoggá, illetve szentté avatást, ráér az mondjuk 500 év múlva, amikor ezek a kérdések már nem lesznek kérdések. Addig is vannak más hősök, példaképek: boldog Salkaházi Sára, esetleg Meszlényi Zoltán... Így aztán szembeállítódik az, ami egymáshoz tartozik. (Egy kicsit santa hasonlalt: az egykori aranycsapat tartalék játékosait dicsérjük, de a csapatkapitányról, Puskás Öcsiről nem szólunk.) „Egy boldoggá avatás során azonban szükséges az igazság, mégpedig a teljes igazság kiderítése. Ha nehézségek merülnek fel az erények hősies fokon való gyakorlásának kimutatása során, akkor ezeket a nehézségeket számba kell venni és meg kell oldani.” Most megint megmagyarázzuk Mindszenty Józsefet, de lehetőleg úgy, hogy most jó időre kivonjuk őt, mint vonatkoztatási pontot, hogy öröksége ne legyen része se az egyházi-hitbeli aktuálisnak, se a politikai jelennek.

Ez és az előző idézet Somorjai Ádám OSB: *Ami az emlékiratokból kimaradt*. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975, a Bencés Kiadó által 2008-ban kiadott kötetben olvashatóak. A következő kételyek megfogalmazása, pedig Somorjai Ádám és Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve*. - Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008) monumentális munkához köthetően olvashatóak. „Csodálkozhatunk-e azon, hogy egyre korosabbá válva, térben és időben a való világ fő folyamataitól elszigetelve, a társadalmi formációváltások, politikai berendezkedések széles tárházát mindennapjaiban tapasztalva megkeseredetté, esetenként anakronisztikussá vált elveihez való ragaszkodásával? A

történelem száguldott el mellette, vagy az elvtelen kompromisszumok gyúrték maguk alá? Vajon ő nem értette-e meg a 20. század fő folyamatait, vagy az e századon véres nyomokat hagyó akarnokok nem értették meg őt?"

Abban bizonyosan egyetért az olvasó és a cikk szerzője, hogy amíg a korábbi évtizedekben a nagyon is hatékony propaganda eszközeivel ábrázolták (és járatták le) Mindszenty Józsefet, addig most az érveléshez talán egy még hatékonyabb eszköz társul. Mégpedig a tudomány és tudományosság megkérdőjelezhetetlen érvei. A tudomány ugyanis, mint tudjuk, a felvilágosodás óta „szent”, és amit a tudomány állít, az, tulajdonképpen megkérdőjelezhetetlen. A tudományosság szempontjai alapján „nincs is semmi baja” a két megjelent kötetnek. Ezek a dokumentumgyűjtemények hosszú, fáradságos és tiszteletet érdemlő munkával, kutatott, összeállított és megírt alapművek. A Mindszenty-életmű és a korábbi évtizedek történéseinek feltárásához, megértéséhez, kutatásához nélkülözhetetlen korszakos könyvek. Csak egyetlen ezt igazoló példa: egyedül a *Majd' halálra ítélve* kötet 379 rendszerezett dokumentumot bocsát az olvasó, illetve a kutató rendelkezésére. Talán ezért is volt szükséges a kiváló történész Zinner Tibor hatalmas munkáját "csatolni" az egyházpolitikai és hazai közéleti álláspontot képviselő új értelmezési irány megfogalmazása mellé. Az ellentmondás, a konfliktus, a dokumentumoknak főleg az egyházpolitikai és közjogi kérdésekhez köthető magyarázataival, következtetéseivel, mintegy megkérdőjelezhetetlen és kizárólagosan elfogadható értelmezésként szánt, majdhogynem ítéleteivel kapcsolatban merülnek fel, amely ugyanakkor kiváltja, akár követeli is ezeknek a következtetéseknek a megkérdőjelezését. Ezek az állítások azon túl, hogy vitathatóak, sőt nézetem szerint tévesek, az egész életmű torzításához vezetnek. A kötetekben keveredik a történészi munka a jelenbe aktualizált egyházpolitikai magyarázattal.

Somorjai Ádám könyvén úgy gondolom, végigvonul egy mély ellentmondás. Megállapítja, hogy Mindszenty József megítélésében a problematikus kérdés a Szentszék és a bíboros konfliktusa, amelynek háttere még csak nem is a Vatikán új keleti politikája általában, hanem annak a magyarországi rezsimmel folytatott, a magyar egyházra és azon belül a bíboros egyházi és közjogi helyzetére is kiható politikája. Ebben a helyzetben vállalt szerepéért a főpáztört a kötet szerzője egyértelműen hibáztatja. Az ellentmondást ott látom, hogy bár a szerző álláspontja szerint e szerepéért lehet kritizálni Mindszenty Józsefet, ugyanakkor a szerző óv attól, hogy ezt a kommunista rezsimmel folytatott viszonyt boncolgassuk. Megtörtént, ami megtörtént, majd a Gondviselés meghúzza a mérleget. Ez igaz, azonban a probléma az, hogy ami akkor történt, az nemcsak a múlt, hanem nagyon is a jelen. Tulajdonképpen a jelen helyzet miatt kell a bíboros életpályáját a mához alkalmazkodva ebben a tálalásban bemutatni. A kényes helyzetek tárgyalását úgy lezárni, hogy őt elmarasztaljuk, de óvni a kérdés tárgyának átfogó és a megszabott határokon túllépő boncolgatásától. Ez nem történészi magatartás. Nem véletlen, hogy Sodano bíboros egykori (és szerepét tekintve részben ma is) államtitkár a 90-es években maga kérte a Horn kormányt (!), hogy titkosítsa a 60-as évek államközi tárgyalásainak vonatkozó dokumentumait. Hovatovább, a szerző sokatmondóan azt is leírja, és igazat ír, hogy amennyiben ezt a kérdést feszegetjük: „Éltet bennünket a remény, hogy... nem lesz szükséges hazugsággal vádolnunk az Apostoli Szentszék diplomatáinak keleti politikáját, mert ha ilyen áron akarnánk tovább vinni a boldoggá avatást, nem kizárt, hogy zsákutcába jutunk.” A szerző megállapítása jóindulatú és elgondolkodtató. A *Majd' halálra ítélve* mű bevezetőiben ugyanakkor megtalálhatjuk,

elolvashatjuk azt az útmutatást, amely a mai egyházpolitikai és közéleti viszonyok között „politikailag korrekté”, elfogadhatóvá teheti a bíboros személyét és életművét. Várszegi Asztrik írja bevezetőjében: „Mindszenty József hat évtizeddel előzte meg korát. Számára az emberi szabadságjogokért való kiállás egész emberi egzisztenciáját kockára tevő küzdelem volt.” Továbbá Bölskei Gusztáv szavai szerint az ökumenizmust megteremtő főpásztor személyét tisztelhetjük Mindszenty József személyében. Ez a két útjelzés és meghatározó keret alapján ma is elfogadható lehet Esztergom egykori érseke, de csak így. Ez most a konszenzus tartalma.

Nézetem szerint a bíboros mindkét esetben nem csupán a jogokért, hanem többért, az igazságért állt ki. Az emberi jogok értelmezése és az igazság közé nem tehető egyenlőségjel. Az emberi jogok értelmezéséből ugyanis kimarad a felelősségvállalás belső követelménye és a külső intézményszerű, elsősorban az egyházi állandó közösségi és közéleti jelenlét. A szólás, a tulajdon, a lelkiismeret és egyéb szabadságjogok nem tartalmazzák az egyéni felelősség elvárható jelenlétét, ugyanis nem tesznek különbséget jó és rossz között. A tulajdont következmény nélkül lehet használni, nézetet és szót következmény nélkül lehet képviselni, kimondani, stb. Az egyház, a világhoz alkalmazkodás új politikája jegyében, mint egy a sok civil szervezet között, elveszti kiemelt helyzetét, lényegi jelentőségének egy részét, világítótorony-szerepét. A hit átadás és képviselés kérdése, és így az igazságért való kiállás jelenkorunkban sajnálatosan, a társadalomban elsősorban, sőt kizárólagosan a civilek ügye. Az egyház főpásztora alkalmazkodnak a világhoz, vagy rosszabb esetben kollaborálnak. A határ az elmosódhat és el is mosódik. Az igazságért kiállás azonban maga az üdvösség elnyerésének feltétele, hiszen akkor magát Jézust törekszünk követni. Sőt a politikai közösség fennmaradásának is ez az elsődleges feltétele. Az igazság pedig tartalmazza a jogok mellett a kötelezettséget, a felelősséget is. A jogok és kötelezettségek arányát. Az igazság pedig feltételezi a szeretetet, amely az áldozatvállalás és a szenvedés elfogadása, felajánlása. Sokkal inkább kemény munka, és a hitelesség adta tekintély, mint nyájas, üres szentimentalizmus, tudóskodó képmutatás, mosollyal leplezni kívánt gyávaság, valamint a jámborság, az alázat ösztönzése a meghunyászkodással, a hazugsággal és a hívőket ez irányba vezető szerepvállalás. Természetesen a szeretet gyakorlása nem zárja ki a férfias megjelenést és helytállást, az eleganciát, vagyis a szépséget, annak megjelenítését. Hiszen a saját példát, magatartást tekintik és az mutatkozik általában követendőnek. Az áldozatkész tevékenység mindig tagadja az önbecsapásra és mások becsapására épülő kegyes hazugságokon és szemfényvesztésre épülő életeteket.

Mindszenty József ökumenizmusa is ekként értelmezhető. Az igazságért való kiállás, így a szociális igazságért, a magyarságért való felelősségvállalás a keresztény egyházak elsődleges felelőssége és közös, kötelező szerepvállalása. Hiszen ha az igazságért állunk ki, akkor Krisztus jelenléteért küzdünk a világban. A hittérítés és az igazságért vállalt üldöztetés minden keresztény kötelessége és sorsa, nem is beszélve a pásztorok és főleg a főpásztorok alapvető felelősségéről. A vezetők helytállása nélkül nehezen várható, illetve nehezebb a laikusok helytállása is. Ahogy nem mindenki alkalmas papnak, szerzetesnek, mert nincs ilyen jellegű hivatása, úgy nem minden egyházi személy alkalmas főpásztornak. Az ökumenizmus nem a hitelvek és egyház szervezetek egymásközi elmosása, relativizálása, feloldása, hanem a közös „értékek”, így az igazság, a szeretet, a gondoskodás közös vállalása a világban.

Éppen az igazságért, Krisztusért áldozott életnek kiemelkedő példája Mindszenty

József. Az 1919 és 1944 közötti zalaegerszegi plébánosi működése bizonyítja, hogy a hittérítő tevékenység mennyire nem elválasztható, illetve kiegészítője a szociális igazságosságért való hétköznapi küzdelemnek. Ennek sikeres felépítése és működtetése pedig egy racionális, zseniális személyiségre utal, akinek munkabírása, szervezőkészsége mellett a gazdasági, pénzügyi, gazdálkodói hozzáértése, mondhatni profizmusa jelenik meg. A hittérítés és szociális közösségépítés pedig maga a közéleti állásfoglalás, közéleti részvétel és befolyásolás. Somorjai Ádám könyvében - a felsorolás teljessége nélkül - leírja, hogy a bíboros tizenhat lelkészséget alapított, felépített kilenc új plébániatemplomot, hét plébániaházat, kilenc ideiglenes misézőhelyet. Nézzük tovább: tizenkét új iskolát alapított, a Notre Dame nővérekkel a tanítóképzőt, középiskolát, polgári, elemi és háztartás iskolát nyitottak a városban. És még nincs vége, sőt. Az egyházi vagyon gazdálkodásából évente harmincöt szegény sorsú diák tanulmányi ösztöndíját fedezte. A rendelkezésre álló egyházi birtokot mintagazdaságként működtette. Napilapot indított: a *Zalaegerszegi Újságot*. Mindezekhez nem vett igénybe állami támogatást.

Talán az egyik leglényegesebb és ma különös aktualitással bíró gazdasági szerveződésről még nem írtam. Ma a globalitás kiszolgáltatottságának világában különösen alapvető, hogy a személyi és közösségi megmaradás feltétele az önkormányzó közösségek létezése. Az önkormányzathoz szükséges egy bizonyos mértékű gazdasági függetlenség, önellátás biztosítása is. Ennek az egyik eszköze, amit ma közösségi vagy helyi pénznek neveznek. (Lásd: Bogár László, Csath Magdolna, Mándoki Andor, Varga István, Vezér-Szörényi László és mások írásait, munkáját.) Ezt többfajta gazdasági jellegű szervezet is alkalmazhatja, amelynek működése kötődik a helyi önkormányzathoz. Az egyik klasszikus formája a hitelszövetkezet. Mindszenty József Zalaegerszegen hitelszövetkezetet, helyi pénzt biztosító bankot működtetett, amely a kor színvonalának megfelelő családi házak sorát építette fel az egyébként szerény jövedelmű családoknak! Mellesleg azt is megszervezte, hogy minden utcának megvolt a szociális felelőse, aki figyelemmel kísérte és a működtetett egyházi és civil szerveződések útján segítette a bajba jutókat. Lelki és anyagi segítséggel.

Ez, úgy gondolom ma is, akár egy főpásztori programnak is méltó lehetne. Lehetne ezt most is Mindszenty József után csinálni, illetve helyi közösségek, plébániák, papok, szerzetesek, civilek ez irányú céljait felkarolni, kiállni mellettük, majd aztán hiteles véleményt mondani. Ma talán még aktuálisabb, mint akkor, és az állam sem korlátozza az ez irányú kezdeményezéseket. (Csak egy „eretnek” ötlet: az egyházak kárpótlása még nem fejeződött be. Vagyont az egyház csak szociális-oktatási célra kérhet. Ha a vagyont földben kapná vissza, akkor az már nem lesz nyugati bankok tulajdona 2011 után, viszont fedezet lehet széles körű közösségi: hittérítő és szociális tevékenységnek stb.) Mindszenty József a Zalaegerszegen eltöltött éveiben követte azon egyháziakat, a korábbi évszázadokból, akik Magyarországon gazdálkodni tanítottak, iskolákat építettek, írni tanítottak, ispotályokat és könyvtárakat alapítottak, ösztöndíjjal támogatták a tehetségeseket. De ugyanakkor a gyakorlatban alkalmazta az egyház modern szociális tanítását is.

1944-ben megtörténik veszprémi püspökké emelése, szentelése. Elgondolkodhatunk azon, hogy hála az akkori pápai nunciusnak is, Angelo Rottának, milyen kiváló püspöki kara volt ekkortájt a magyar katolikus egyháznak. Helytálltak, mint ahogyan korábban nagyszerű nemes lelkű magyar elődeik Muhinál, Mohácsnál és más

válságos korszakban, esetekben is tették. Megjegyzendő, hogy veszprémi püspökként, Mindszenty József egyfajta hitel- és értékesítő szövetkezetszerű gazdasági egységgé kívánta átalakítani a püspöki nagybirtokot, földosztással vagy bérleti rendszerben, amit a hadi gazdálkodásra tekintettel az akkori kormányzat ellenzett és megakadályozott.

Elgondolkodtató, hogy mi mindent tehetett volna és tett volna Mindszenty József, mint esztergomi érsek, ha nem egy magyar- és egyház-, keresztényellenes rezsim diktatúrája következik. A Gondviselés azonban most egy másfajta helyállásra hívta el szolgáját. Bebizonyíthatta - és ezzel jelenünknek is hiteles, követendő példát adott -, hogy nemcsak a hétköznapiak hőse tudott lenni Krisztus és embertársai szemében, hanem az igazságért, Jézusért azt a harcot is képes vállalni, ami a vértanúk küldetése.

Itt most elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, ahhoz az egyik vádhoz, amit az elmúlt évtizedekben, különböző formában elmarasztalóan ismételt a fejére olvasnak. Az érthetlenség és értetlenség üzenetét hordozó botrány, hogy Mindszenty József nem haladt a korrallal és nem ismerte el az államforma-változásokat, illetve megrögzött királtságparti volt. Továbbá hogy ez az álláspontja a kibontakozás gátja volt és a primás tragikus sorsának egyik előidézője. Somorjai Ádám hangsúlyozottan is idézi állításának igazolására a bíborostól: „A Szentszék vitatott keleti politikájának folyományaképpen és az otthoni kommunista rendszer nyomására... elmozdításomat az esztergomi érseki székből tudomásul kell vennem az indok elfogadása nélkül... Az elmozdítással nem szüntem meg Magyarország primása lenni... Elérkezik majd a nap, amikor a Nemzetgyűlés visszavonja az 1971. évi döntést, azt alkotmányellenesnek, törvényen kívülinek és a hagyomány megerősökölésének ítéli, mert a Nemzetet egyáltalán nem kérdezték meg egy olyan fontos kérdésben, amely pedig őrá tartozik.” (Ezt a levelet, mint a műből kiderül, véleményem szerint ezzel is alázatát mutatva, nem küldte el a Szentszéknek.)

A bíboros által ebben az írásában felvetett kérdés egy olyan alapvető probléma, ami a mai alkotmányos helyzetet is érinti. Azt gondolom, hogy Mindszenty József nagyon jól ismerte a magyar közjogot, és reálisan értékelte a körülötte bekövetkező változásokat. A magyar közjog, illetve a nemzetközi közjog (bizonyos kivételektől eltekintve) nem ismeri el azokat a rendszereket törvényesnek, amit egy külső hatalom saját katonai kényszerítő erejével egy másik országra kényszerít. Alkothatnak azok akármilyen közjogi rendszereket, állam- és kormányformákat, a külső katonai megszállás miatt az még megmarad törvénytelen rendszernek, és ahogy Deák Ferenc erre a helyzetre is mondja: törvénytelenességre nem lehet jogot alapítani. A törvényességet, az azt gátló tényező megszűnésével helyre kell állítani, mert ha nem történik meg, az a nemzet végzetét idézi elő.

Nos, Magyarországot 1944 márciusában megszállták, és ez az állapot 1991-ig tartott. Sőt hazánk a fegyverszüneti egyezmény értelmében a párizsi békéig (1947) a nemzetközi jog alanya sem volt. Ebben az értelemben az 1946-os köztársasági alkotmány - tekintettel a megszállásra, törvénytelen. Ez nem a bíboros magánvéleménye, ez sajnos tény. Az ő kinevezése és felszentelése csak azért tekinthető törvényesnek, mert a Szentszék, a megszállás előtti magyar alkotmány erejénél fogva, annak következtében saját hatalmánál fogva megtehetette ezt. Az esztergomi érsek pozíciója a történeti közjog szerint az ország egyik első közjogi méltósága, így, miután az ő kinevezése tekinthető egyedül törvényesnek, ő tölt be egyedül Magyarországon törvényesen pozíciót 1944-45 után. Az ő álláspontja

elsősorban nem királyságpárti, hanem az, hogy egy független, megszállás alól felszabadult ország és nép tud törvényesen állam- és kormányformát választani, amit ő is elfogad. Erre utal többek közt az előbbi idézet is. (Megjegyzem: biztos, hogy olyan anakronisztikus ma királyságról beszélni Magyarországon? A választójoggal rendelkezők negyede szerint biztos nem.) Az esztergomi érseki pozíció a történeti, az utolsó törvényes jog szerint, egyszerre egyházi és közjogi. Az egyházi pozícióból a pápa eltávolíthat, de a magyar közjogiból csak az arra hivatott szerv, így egy szabad nemzetgyűlés. Tehát tévedés Mindszenty József gallikanizmusáról beszélni.

Meg kell jegyezni, a volt úgynevezett szocialista országok nemcsak politikailag, hanem alkotmányjogilag is szakítottak a korábbi megszállt rendszereikkel. Új alkotmányokat fogadtak el, és a megszállás előtti rendszereikkel jelentették ki a jogfolytonosságot. Magyarországon ma a törvénytelen diktatúra országgyűlése által elfogadott 1949-es, és az ugyanazon törvénytelen diktatúra által 1985-ben módosított alkotmány a hatályos alkotmány. Igaz, hogy a szöveget teljesen kicserélték, de a korábbi törvénytelen rendszer alkotmányának elfogadása, hatályossá tétele azt jelenti, hogy a korábbi törvénytelen rendszerből úgymond törvényeset csinálunk. A gyakorlatban: így törvényessé tesszük utólag az államosítást, a spontán privatizációt, az addigi államadóságot, a rendszer által elkövetett bűncselekmények elévülnek és így tovább. Ezt kerülték el a volt megszállt államok, amikor is felhatalmazták magukat arra (rendszerváltás!), hogy a korábbi törvénytelen rendszerből, amit nem akarnak, nem fogadnak el. Ez Magyarországon elmaradt. Sőt hab a tortán: miközben a 49-es rezsim szakít az ezeréves magyar állammal, jogelődjének 1919-et teszi meg! A mai rendszer ma ezért „lebeg”, és ez az alapvető oka a mai közéleti bizonytalanságoknak és az alapvető igazságtalanságoknak.

Tehát Mindszenty József álláspontja kristálytisza és megalapozott. Más kérdés a Szentszék keleti politikája és sietése. Somorjai Ádám szemére veti Mindszenty Józsefnek, hogy nem bízta ügyét a Gondviselésre és saját igazának bizonyítására, kiadta az *Emlékirataimat*. Maga a mű - ne feledkezzünk el erről - hozzájárult a kommunista diktatúra bomlásához, sokaknak magyaroknak, nem magyaroknak, papoknak és hívőknek adott lelkiert.

Miért, a Vatikán a Gondviselésre bízta Mindszenty József ügyét? Elmozdította posztjáról néhány hónappal a halála előtt. Ezzel is legitimizálva az egyébként törvénytelen rendszert. (Mintha általános gyakorlat lenne a nyugdíjkorhatárt betöltött püspökök nyugdíjazása.) Azt gondolom, hogy a primásnak ebben is sajnos igaza volt. Ki tudja, kiadták volna-e az emlékiratait, és nem fektetnék ma is ezt az írását is, egy cipősdobozban? Nem vagyok teljesen biztos benne, hogy nem így lenne. Ugyanis máig nem adták ki lelki naplóját, további feljegyzéseit, sőt: Mindszenty József a nagykövetségen töltött éveiben írt egy monumentális történeti munkát nemzetének történetéről, *Egy különös nemzet története* címen. Ugyan, miért nem adják ki ezeket az írásokat is a „teljes” és „árnyaltabb kép” kialakítása érdekében? Én abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy a műből 50 oldalnyi fénymásolt szöveget elolvashattam. Jogászként (jogtörténészként), politológusként, és olvasó emberként el kell mondanom, hogy megdöbbentem.

Azt már korábbról tudtam, hogy Mindszenty József veszprémi püspök elődjéről írt történeti munkája a szakma számára fontos alapmű. Ez a magyarság történetéről írt munka, a kortárs amerikai, német és más külföldi forrásokra, valamint magyar, kiemelten a népi írók munkájára alapozott alkotás. Targyszerűen írja le a korszak

viszonyait, tárgyyszerű kritikával ír a korszak szereplőiről, akkor is, ha katolikus főpapról vagy a Habsburg-családhoz tartozók politikai cselekményeit elemzi. Meggyőző és hiteles adatok felhasználásával írt munka. Soraiból kiderül, nagyon is érti, nagyon is ismeri a finom politikai játékokat, összefüggéseket és érdekeket, érdekérvényesítési mechanizmusokat. Tisztán látja korszakonként a meghatározó érdekcsoportokat és azok céljait, eszközeit, a történések összefüggéseit. Izgalmas, tárgyyszerű, pontos képet adó olvasmányos műről van szó. Illik Mindszenty József egyházszervező, gazdaság- és közösségépítő profizmusához, a mártíromságot is vállaló, a rábízottak kárára kompromisszumnak nevezett kollaborálást nem vállaló magatartásához. Önfegyelme, következetes szigorúsága, puritánsága, pontossága, összegzően: „keménysége” feltétele egy ilyen hatalmas hitvallás megtételének. Alázatára jellemző, hogy emlékirataiban sem magáról, hanem az esztergomi érseket, vagyis az országot ért megaláztatásáról ír, amit történetesen ő szenved el, neki kell elszenvednie. Mindszenty József nem ment el „pihenni”, „szabadságra”, hanem életének minden része a hitből fakadó tudatos áldozatvállalás. Élet Krisztusért. A szerző Somorjai Ádám írja, hogy a bíboros „lépéskényszerbe került” és „az önigazolás kényszerébe vitték”. Valóban, ez a kikészítés egyik rég bevált módszere. Ha valakit állandóan támadunk, illetve nem megalapozott állításokat teszünk, részigazságokat mondunk, akkor az érintett vagy hallgat, vagy válaszol. Mindenképpen előnytelen, védekező helyzetben van. Nézetem szerint is ez a különös helyzet, vele kapcsolatban is előállt, főleg Magyarországról történő távozásával, és máig tart.

Igaza van a bíborosnak, nem lehet mindig csak hallgatni! Miért? Kinek? Ha a magam sorsát Isten kezébe teszem, az igazságért való küzdelem ugyan kinek árt? Csak akinek takargatnivalója van. Miért kell cinkosnak lenni? Azt gondolom, hogy az ismertetett források alapján és helyzetét tekintve, 1956-ban megnyilatkozása tárgyilagos, megfontolt, biztató és együttműködő volt mindazokkal, akik a szabad nemzeti élet elkötelezettjei voltak. A nagykövetségről írt levelei, így a Kennedy elnöknek írt, lelkiismeret-ébresztő, országáért és nemzetéért szenvedve aggódó személy írásai, aki nagyon jól ismerte a kommunista embertípust, és tudta, hogy hatalmuk pusztulást hoz. Ez bűn, amit a bíboros fejére kell olvasni? (És ma, mi a helyzet itthon? Mindszenty József személye és intelmei nem időszerűek-e most is?) 1971 után pedig kimondottan önmérsékletet és alázatot mutató főpap volt, akit azok hoztak váratlan és méltánytalan helyzetbe, akiktől legkevésbé várta. Azt gondolom, hogy a katolikus egyház számos szentje került szembe a gonosz játékaként, időlegesen az egyházi hatalommal, vált tevékenysége „gyanússá”, kétségbe vonhatóvá. Ez szinte a szentek sorsa, amely lényegtelené válik az egész életszentség tükrében.

Alapvetően leszögezhetjük: Mindszenty József mindig alávetette magát és elfogadta a pápa egyházfői hatalmának jogköréből következő rendelkezéseit, és ez a legfontosabb. Egy püspöknél sem, így Mindszenty Józsefnél sem merülhet fel, hogy nincs egységben Péter utódával. Ez azonban nem azt jelenti, hogy egyet kell érteni egyes politikai lépésekkel, amelyek lehetnek elhibázottak, illetve „kényszerpályások”, még ha maga a pápa lépi is meg azokat. Mindszenty József - mint ahogy a kötetekből következtetni lehet - nem támadta a nyilvánosság előtt és személyes körben sem a pápa személyét és elhatározásait, viszont őszintén kiállt álláspontja mellett, nem a színpalak mögötti álságos intrikát „művelte”, amit később jobb, ha titkosítanak. „Huzakodása” a pápával akkora bűn? Szent László is vitatkozott a kortárs pápával. Szent Lászlóból szent lett, de ki emlékszik arra a pápára? Sőt Szent Pál is huzakodott

Szent Péterrel (Gal. 2. 11-14.), de ettől csak gyarapodott az egyház. Meg kell még jegyezni, hogy Mindszenty Józsefet püspökké, majd esztergomi érsekké és bíborossá kinevező XII. Pius pápa boldoggá avatása folyamatban van, de VI. Pálról még nem hallottam...

Jó volt-e következményeiben, illetve jó-e ma a Vatikán magyarországi politikája? Erre a választ nyilvánvalóan egyedül a Gondviselés tudja. Az is igaz azonban, hogy gyümölcseről ismerhető meg a fa. Ez a másik kritikus kérdés, mert Mindszenty József ezzel kapcsolatos állásfoglalásai, magatartása miatt sokak számára ezért nem tekinthető példaképnek, illetve kimondottan zavaró, a figyelem középpontjából kiiktatandó tényező.

Alapvető kérdésként merül fel ma is, hogy a mai egyházi vezetők tekintettel a püspökök kinevezésére, és külföldi tanulási lehetőségekre, mennyire követik, mennyire részesei az 1960-as, 70-es években, a korábbi prioritásokkal szakító mechanizmusnak, az újonnan kialakított kapcsolatrendszernek? Történt-e alapvető változás, rendszerváltás 1989 után ezen a területen? Helyes-e, ha az egyházi vezetés szellemisége inkább csak internacionalista, „nemzetközi” és nem magyar? Nem került-e szembe az elmúlt évtizedekben a szellemi és a hitéletben a katolikus és a magyar? Lehet-e valaki öntudatos magyar és katolikus egyszerre? Nem vezet-e lelki meghasonláshoz ez a kétértelműség, vagy inkább nagyon egyértelműség? Sajnálatosan ez a hazai uralkodó egyházi szellem közvetve táplálja azokat a népszerű mozgalmakat, amelyek a magyarság öntudatból kizárni kívánják a kereszténységet, a keresztény-katolikus hitet, szembeállítva ezen az oldalon is a magyar és keresztény öntudatot. Ez a két oldalról jövő nyomás, sőt támadás, nézetem szerint, jelenleg a legveszélyesebb történések közé tartozik, amelyek még jobban aláássák a magyarság egészségesnek nem mondható lelkiállapotát.

Mit szolgál továbbá, ha a hagyományos, latin és népi egyházi életet szembeállítom az úgynevezett új közösségi és térítési formákkal? Van-e magyar karakterük ezeknek a közösségeknek? Nem hamis-e a szociális igazságosság közéleti és gyakorlati képviselője helyett a hallgatás racionalitásáról beszélni? Mit szolgál ez? Van félnivaló?

Felmerül a kérdés: akiknek ezekben a kérdésekben az egyházon belül meghatározó súlyú döntési lehetőségük van, azoknak esetlegesen múltbéli okok miatt a nyilvános megszégyenülés vagy a karrier a választási lehetőség? Ki lehet-e ebből törni? És az üdvösség? Legutóbb például miért nem lépett a budapesti diplomácia és a magyar(?) katolikus egyház a szlovák egyházmegyei rendezés ellen? Helyette, utána, mintegy azt helyben hagyva, spongyát rá, közös ima valahol a Mátrában? Jogfeladás itt is, mint a közélet és a nemzetközi jog más területén is? Miért nem lehet a magyar katolikus egyház legalább annyira nemzeti, vagy szociálisan érzékeny és aktív, mint Európa túlnyomó részében az ottani helyi egyházak? Az a kérdés is válaszra vár, hogy van-e magyar szempont a XII. Pius pápa utáni évtizedekben, a Vatikán egyházpolitikájában, vagy mi mindig csak a nemzetközi egyház helyi egyháza vagyunk? Elfogadható-e ez az álláspont a magyarországi egyházi vezetés részéről? Gondolok itt az egyházmegyéik határainak a trianoni határhoz igazítására; a felvidéki magyar püspök(ök) kérdésére; a romániai ortodoxiának, a magyarság megbántásával, tudatos háttérbe helyezésével tett gesztusok, magyar eredetű és tevékenységű szentek más népek szentjeivé avatása, és így tovább. Melyik egyházpolitikai álláspont a hitelesebb, a mai vagy a korábbi?

Egy bizonyos: Mindszenty Józsefet (aki akkor sem törődött a személyes fenyegetéssel, amikor fellépett, mindig az aktuális rezsimmal szemben, az üldözött zsidók, majd németek és magyarok érdekében is) az a helyi egyház és az a politikai rezsim tudja csak nehézség nélkül vállalni, amely elveivel és gyakorlatával, személyes példáival nem áll szemben a bíboros hercegprímás érsek életszentségével. Mindszenty József küzdelmei, alkotó munkája és mártíromsága - a történelem így hozta - szimbólumává vált mindazoknak, akik 1918-1919 óta máig, ismertként vagy ismeretlenként életüket szentelték, áldozták és ajánlották egymástól elválaszthatatlanul keresztény hitükért, magyarságukért és az igazságért. Nemzeti példakép. Ezért hatalmas fontossággal bír, hogy mit írunk róla. A Vatikán álláspontját régóta ismerjük és talán értjük. Reméljük, hogy egyszer eljön az idő, amikor Mindszenty József álláspontját is megértik, meg szeretnék érteni, illetve megértetik velük.

(Somorjai Ádám OSB: *Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975. Bencés Kiadó, Bp. 2008.* - Somorjai Ádám- Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez. Magyar közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp. 2008.*)

Válaszom

Somorjai Ádám, Mindszenty hercegprímás fellebbezése a Nemzetgyűléshez.

A Mindszenty-kutatás Achilles-sarka?

Magyar Szemle, Új Folyam XVII (2009/7–8) 176–183.

http://www.magaryszemle.hu/szamok/2009/4/Mindszenty_hercegprimas_fellebbezese_a_Nemzetgyuleshez

Elérkezik majd az a nap, amikor a Nemzetgyűlés visszavonja az 1974. évi döntést, azt alkotmányellenesnek, törvényen kívülnek és a hagyomány megerősökölésének ítéli, mert a Nemzetet egyáltalán nem kérdezték meg egy olyan kérdésben, amely pedig őrá tartozik. Letétele még nem jelenti, hogy megszűnt prímásnak lenni. Nem személye, hanem a Nemzet függetlenséghez való joga ered az isteni akaratból és a természetjogból, s ez világos álláspont kinyilvánítására kényszeríti, valamint arra, hogy őrizze a prímás hivatalát.

Ez a néhány, eredetileg angolul írt, majd magyarra fordított összetett mondat egy VI. Pál pápához címzett, de el nem küldött levéltervezetben Mindszenty bíboros saját hivatalos címeres papírján, letisztázva, keltezéssel ellátva és aláírva található a budapesti Mindszenty Archivumban. Fakszimiléjét mi tettük közzé, a reakciókból azt látni, hogy értelmezése nem könnyű. Eza levél az utolsó láncszem abban a levelezésben, amely 1973. november 1. és 1974. február 5. között megelőzte VI. Pál pápa döntését az esztergomi érseki székek üressé nyilvánításáról; már a döntést követően készültek fogalmazványai és tisztázata is. Dátuma: 1974. március 4. (vagy április 3.).

Kérdés, hogy kiszakítható-e ez a mondat, ez az el nem küldött levél a levelezés teljességéből. Kérdés továbbá, hogy értelmezhető-e az idézett rész csupán VI. Pál és Mindszenty József levelezéséből, hiszen az csak akkor nyeri el valódi értelmét, ha beleállítjuk egy teljesebb összefüggésbe, az Apostoli Szentszék (Vatikán) és a Magyar Népköztársaság kapcsolattartásába, amely a vatikáni keleti politika, más - elterjedt, de vitatható - szóval a vatikáni „Ostpolitik” része. Hiszen nem lehet Mindszenty bíboros értelmezését kiszakítani a nagyobb összefüggés-rendszerből. S ezzel az is vele jár, hogy Mindszenty bíboros személyes értékeinek mérlegre tételekor mindig

beleütközünk a politikumba, sőt a diplomáciai kapcsolatokba. Egy eléggé bonyolult szöttes kellős közepén találhatjuk meg őt. Kérdés, hogy egyáltalán megtalálható-e maga a bíboros ebben a bonyolult szövevényben, vagy rendre elbújik fürkésző tekintetünk elől.

Értelmezések

Elsőnek talán nézzük saját értelmezésünket, hiszen az idézett mondatot mi hoztuk nyilvánosságra. Idáig nem keltette fel a figyelmet, mivel nem lett elküldve. Közzétételére vonatkozó döntésünket az indokolja, hogy véleményünk szerint ez a levél és ez a mondat annak a vonalvezetésnek a foglalata, amely Mindszenty bíboros levelezésének tanulmányozása során kikerekedni látszik. Hozzáteesszük: az amerikai követségi periódus levelezésének tanulmányozása során, amely levelezést még senki sem hozta nyilvánosságra, s amely a kutatás számára mindmáig ismeretlen, az volt a benyomásunk, hogy itt kifejezően összefoglalásra jut az ő álláspontja. Olyannyira, hogy ha nem tettük volna közzé, akkor is kimutatható lenne az újabban rendelkezésre álló források alapján, csak sokkal nagyobb fáradtsággal: ez a mondat megállná a helyét. Mégis, szerencsésebb, ha az őáltala aláírt levél alapján ismerkedünk gondolataival.

Ez a mondat nagy veszélyt hordoz. Eza mondat, amely az 1974-es döntés felülvizsgálatára indít, azt jelenti, hogy Mindszenty bíboros egy eljövendő Nemzetgyűléshez fellebbez, az esztergomi érseki szék üressé nyilvánítása ellenében, tehát a pápai döntés ellenében. Nemzetgyűlést a pápai tekintély fölé helyezni neogallikán álláspontra vall, az államnak a pápai döntések felülbírálását tulajdonítja. Éppen ezért is kell további kutatásokat végezni, hiszen egy el nem küldött levél egy részlete alapján akár erre a következtetésre is lehet jutni, ám a tudományok más területeihez hasonlóan, itt is holisztikus szemléletre van szükség: a maga teljességében kell vizsgálni és mérlegelni egy ember életét és tevékenységét.

Ezt a mondatot semlegesíteni lehet úgy, hogy nem hozzuk nyilvánosságra, és úgy is, hogy nyilvánosságra hozatalát követően bagatellizáljuk jelentőségét. Így, időrendben elsőként a neves Mindszenty-szakértő ragadott tollat és értelmezte azt, elvitatva a szerzőséget magától Mindszentytől, és titkárainak tulajdonítva azt. Majd kijelenti: Szerző „semmiféle ezt alátámasztó bizonyítékokkal nem szolgál” arra nézve, hogy Mindszenty bíboros e mondat jegyében élete végéig királpárti lett volna, ill. az ország első közjogi méltóságának gondolta volna magát.¹ Ebben az értelemben nyilatkozott egy másik recenzens, különbséget téve a Kádár-rendszer illegitimitása és az 56 novembere előtti periódus között.²

Ezt a mondatot semlegesíteni lehet úgy is, hogy Mindszenty József életszentségének védelmében tételesen visszautasítjuk az eretnokség vélelmét, ahogy ezt meggyőzően kifejtette Erdő Péter bíboros, esztergomi érsek, Magyarország primása.³

Végül semlegesíteni lehet ezt a mondatot úgy is, hogy tartalmát különösebb hezitálás nélkül magunkévá tesszük, és Tóth Zoltán Józseffal (a továbbiakban: recenzens) együtt kijelentjük:⁴ Mindszenty bíboros álláspontja az egyedül koherens és példaértékű, hiszen a köztársasági törvényt két emberöltőnyi ideig tartó katonai megszállás keretei között, egy nem szuverén országban cikkelyezték be, és ez okozza a mindmáig tartó közjogi lebegést, bizonytalansági állapotot - ellentétben egyes környező népekkel, amelyek a megszálló idegen hatalom kivonulását követően újra

érvénybe helyezték a megszállást megelőző alkotmányukat, így állítva vissza az ősi jogrendet. Eme vélemény szerint az elmúlt húsz év alatt mindezt elmulasztottuk, s a bizonytalanság csak akkor szűnhet meg, ha visszaállítjuk a korábbi állapotot, nevezetesen a szentkorona uralmát. Ezt kívánja a szavazati joggal rendelkezők negyedrésze, írja recenzens.

A Mindszenty-kutatás Achilles-sarka?

Recenzens írásában nehezményezi a „mély ellentmondást”, amely kötetünkön végigvonul.⁵ Való igaz, hogy a teljes életmű vizsgálatához szükséges lesz az Apostoli Szentszék (Vatikán) és a budapesti rezsim kapcsolattartásának, valamint a Vatikán keleti politikájának a vizsgálata, de a szerző fönntarthatja magának a jogot, hogy cím- és témaválasztását a talált anyag függvényében tegye, azaz szűkítse. Recenzens megteheti, hogy tágitja a horizontot, de nem úgy, hogy elvitatja a szerző téma- és címválasztási (elő)jogát. Acím pontosan jelzi, hogy mit keressünk a könyvben és ezáltal azt is, hogy mit nem. Abírált kötet arra vállalkozott, hogy teljes körűen feltérképezze ezt a fontos levelezést és a vele kapcsolatos dokumentumokat. Erre és nem másra. Recenzens számára a vizsgálódás középpontja még mindig Mindszenty hercegprímás, míg könyvünkben egy újfajta horizont sejlett föl, amit a címadásban is jelezni szándékoztunk: az optika fordított, amennyiben a pápa és a hercegprímás kapcsolatát nézzük, és akkor értjük meg Mindszentyt, ha VI. Pál felől értelmezzük ezt a levelezést.

A fentebb ismertetett állásfoglalásokban közös elem, hogy rendre Mindszenty bíboros életszentségének védelmében születtek. Úgy tűnik tehát, hogy életszentségének elfogadtatása érdekében egymással ellentétes megoldásra jutnak: van, aki azt szeretné, ha ő nem tekintette volna magát közjogi méltóságnak, van, aki tudomásul veszi, hogy annak tekintette magát, és van, aki érdemének tekinti, hogy annak tekintette magát. Ellentétet vélünk fölfedezni a hagiográfus hevület és a forrásközlés interpretálásának szakmai szempontjai között, amelynek oka az ideológiai megközelítés túlsúlya. Ugyanakkor recenzens éppen az általunk föltárt mondat olvastán kapta föl fejét: megvan a megoldás, hogy azon nyomban el is ítélje azt, aki ezt a kulcsmondatot közzétette.⁶

Recenzens álláspontjának inkoherenciáját látjuk dokumentálni abban a véleményében, miszerint XII. Pius döntésének legitimitása elfogadható államjogilag is, fennállván a közjogi úr, de VI. Pál döntése nem, pedig ugyanaz a közjogi úr - nézete szerint - még mindig fennáll. Véleményünk szerint ugyanaz az instancia mentette föl a bíborost, mint amely kinevezte, és ez elég.⁷ Ezen a ponton sejlik föl recenzens inkoherenciája csakúgy, mint Mindszenty József inkoherenciája is, legalábbis a kétség, amely további bizonyosságra vár. Amennyiben kétségünk beigazolódik, meglehet, ez lesz a Mindszenty-kutatás Achilles-sarka: a kutatónak *sine ira et studio* kell előbb elolvasnia, majd publikálnia az újonnan előkerült és az amerikai követségi periódust dokumentáló forrásokat. Mert nem mondható el, hogy már mindent ismernénk.⁸ Annál is inkább, mert az eddigi vélemények a 2008-ban megjelent forrásközléseinket követően hangoztak el, talán nem eléggé reflektálva arra, hogy új, idáig ismeretlen szövegekre találtunk. Ami olvasatunkban ezek az első, adott esetben talán nem eléggé végiggondolt reakciók. Arecenzált kötet(ek) figyelmesebb tanulmányozását követően arra a fölismerésre juthatunk, hogy itt még csak a jéghegy csúcsát látjuk, az igazi meglepetés, meglehet, még hátravan. Ha pedig mégsem, akkor is tanulmányozni kell ezt az újonnan előkerült és még nem publikált hatalmas forrásmennyiséget: csupán a

budapesti követségi anyag 5800 oldalnyi, benne több mint százlevélnyi dokumentummal a mindenkori pápával, bíboros államtitkárral s nem utolsósorban 69 levéllel az amerikai elnökökhöz⁹ -és kettő, azaz kettő darab válaszlevél két amerikai elnöktől. Ezek a bíboros *ipsissima verbái*, saját szavai, saját álláspontjának és törekvésének megfogalmazásai.¹⁰

Ebben a rövid írásban nem térhettünk ki minden pontra, csak jelezzük, hogy recenzens többre törekszik, mint egy egyszerű recenzens, gondolatai sokkal több frontot nyitnak meg, így pl. kétségbe vonja az egyetemes egyház felől begyűrűző új lelkeségi mozgalmak magyarságát, a püspökkinevezések során a magyar szempontok érvényesítését, továbbá a magyar egyházi és állami diplomácia mozdulatlanágát, amikor pl. északi szomszédunk területén újravonják az egyházmegyei határokat stb. Írása ezért is figyelemre méltó, ugyanis Mindszenty bíborost úgy „védi meg”, hogy beszorítja a 25%-ba. Recenzens véleménye olvasatunkban arra figyelmeztet, hogy Mindszenty bíboros élete példáját és életszentségét egy politikai párt sajátíthatja ki magának, és ez a veszéllyel is járhat, hogyha az Anyaszentegyház ünnepélyesen kihirdeti az ő életszentségét, akkor ennek a politikai pártnak válhat szövetségesévé. Minden tisztelet minden legitim politikai párt felé, de a Római Katolikus Egyház a történelem során igyekezett helyét politikai pártoktól és államformáktól függetlenül megtalálni, és ezt a törekvését Mindszenty atyánk esetében is fenntartja. Más szóval, Mindszenty atyánk életszentségét úgy kell bizonyítani, hogy az ne politikai pártállástól függjön. Legyen egyetemes, pártokat felülmúló, azaz katolikus. Recenzens a megoldást máshol keresi, szíve szerint visszavonulna a gettóba.

Recenzens, amikor vizsgált mondatainkat idézi, elírja az évszámot. Mindszenty - vagy titkárai - 1974. évi döntésről írnak, és nem 1971. évi döntésről. Az 1971. esztendőnek a nagy döntése az amerikai nagykövetség elhagyása volt, az 1974. évi döntés egyértelműen az esztergomi érseki szék üressé nyilvánításáról szól, amelynek közzététele 1974. február 5-én történt.¹¹

Mindszenty hercegprímáshoz életművének kutatása során recenzenssel - és Petőfivel - együtt valljuk: „Ne fogjon senki könnyelműen a húrok pengetésihez.” József Attilával így folytatnánk: „... csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen...”¹²

(Hozzászólás Tóth Zoltán József cikkéhez: *Mindszenty József védelmében. Magyar Szemle*, 2009. 5-6. szám.)

Irodalom

Mészáros István megtisztelt azzal, hogy 2007-2008-ban megjelent két (három) könyvemet és egy interjumat hosszan bírálja, lásd: uő., *Árnyak és fények. Kiegészítések a Mindszenty-életrajzhoz*, Budapest 2008. Benne a recenziók: 1. *Egy hivatástudattal megáldott/megvert ember hűsége* (1971 nyara). Somorjai Ádám egyik dokumentumkötetéről, i. m., 207-226; 2. *Régi csatakiáltás - új zászló alatt (1973-1974 fordulója)*. Somorjai Ádám másik dokumentumkötetéről, i. m., 259-275; 3. *Az ördög ügyvédje a Népszabadságban*, i. m., 275-277. - *Magyar Szemle Új Folyam* XVIII. (2009) 5-6. júniusi szám, benne Erdő Péter bíboros prímás esztergom-budapesti érsek szentbeszéde (7-14. l.); és: Tóth Zoltán József *Mindszenty József védelmében*, in: *Dobogó. Mitikus magyar történelem*, VIII (2009/2); II. rész: I. h. 2009/3. Ateljjes szöveg megjelent in: *Magyar Szemle*, Új folyam XVIII (2009/5-6) 111-124. - Recenzens által szemlézett két kötetem: Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt*, Pannonhalma 2008, benne az idézett szöveg első (második) magyar kiadása. (A fakszimilét e kötet eredeti változatában találhatjuk meg, amely Rómában jelent meg kézirat gyanánt: Somorjai Ádám OSB: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty. Documenta 1971-1975. - Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása 1971-1975. Tanulmányok és szöveggözlések*, Pro

manuscripto, Romae 2007); Somorjai Ádám OSB-Zinner Tibor: *Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*, Budapest 2008.

Levéltári anyag feltárás alatt

A budapesti amerikai követség levéltári anyaga gazdag, az elmúlt évtized elejétől a kutatás szabadon felhasználhatja, azzal a feltétellel, hogy megtalálja az eredeti iratokat őrző levéltárat. Amennyiben valaki úgy tudná, hogy ez az anyag titkos, annak az a válaszuk, hogy az anyag Washington mellett az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában kutatható. Az más kérdés, hogy ennek a levéltári anyagnak egy (részleges) másolata megtalálható a Mindszenty Archivumban, s tekintettel a készítés anyagi vonzataira, no meg természetesen a szentté avatási perre - az Archivum egyelőre nem tette vagy nem teszi hozzáférhetővé bárki számára a tanulmányozását. De a kutatói mélyfúrás egyébként is feltételezi, hogy a kutató az eredeti forráshoz is elzárándokol: s nem kizárt, hogy a jelen és a jövő kutatóit számos meglepetés fogja érni.

Az újabban megjelent kötet: Somorjai Ádám OSB, *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, II. Documenta 1956-1963. - Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, II. Tanulmányok és szövegközlések*, METEM Budapest 2009.

Jegyzetek

1 Mészáros István, *i. m.* (lásd: *Irodalom*), 266. Továbbá: „Nem állja meg a helyét a Szerző állítása, hogy a primási hivatalhoz mindvégig ragaszkodott”, *i. h.*, 267.

2 „Semmi sem utal arra - és a műben közölt dokumentumokból sem következik -, hogy Mindszenty fenntartásai ellenére valamennyi 1946. február 1-je utáni magyar kormányt, vagy magát a köztársasági alkotmányt illegitimnek tartotta volna.” Fejérdy András recenziója: *Aranykalitkából láthatatlan bilincsek közé. Mindszenty József az emigrációban*, in: *Kommentár* 2009/1, 115-118. Itt: 117. www.kommentar.info.hu/fejerdy_andras_aranykalitkabol_lathatatlan_bilincsek_koze.pdf

3 Lásd: *Irodalom*. Az szöveg megjelent továbbá a *Távlatok* 2009. évi nyári számában és az európai katolikusok havilapjában: *Életünk*.

4 Lásd: *Irodalom*, 113. sk.

5 Ugyanezt - és más terhelő - gondolatot idézi (bár pontatlanul) Szabó Ferenc SJ-nek recenzió szemlélő jegyzete a Vatikáni Rádióban, 2009. július 6-án: *Lapszemle Mindszenty bíboros védelmében. Az Ostpolitik és a Mindszenty-ügy, P. Szabó Ferenc SJ jegyzete*. Interneten: www.radiovaticana.org/ung/Articolo.asp?c=299861

6 Ennek és más recenziók elutasításának egyik okát abban vélénk fölfedezni, hogy szerény munkánkról a *Népszabadság* hasábjairól szereztek tudomást. Erre utal például, amikor recenzió ismételt nehezményezi véleményünket, hogy Mindszenty szentté avatásával nem kell sietni, per abszurdum, írja ő, ötszáz évig el lehetne halasztani. Interjúnkban utaltunk arra, hogy az egyház nem siet, így volt olyan magyar szent, akinek szentté avatására majd hétszáz esztendő kellett várni. - Aki a hírhedt pártúság utódlapjának ad interjút, az nem lehet kóser? - Viszont lehet, hogy ez volt az ára annak, hogy kutatásaink híre elterjedjen, mert az egy hónappal későbbi *Magyar Nemzet*-interjú ez idáig mintha visszhangtalan maradt volna.

7 Az alkotmányjogi kérdéseket tisztelettel az alkotmányjogá-szokra, a nemzetközi jog szempontjait eme szaktudomány ismerőire bízom. Mindszentyt vizsgálva nem lehet mindent egyszerre tudni, főleg, hogy - úgy tűnik - újra kell gondolni néhány megszokott gondolatot.

8 Csodáljuk recenzió optimizmusát, de nem osztjuk véleményét, miszerint „A Vatikán álláspontját régóta ismerjük és talán értjük.” *i. h.* (*Magyar Szemle*), 124. Szerintünk még a kutatás elején tartunk, a forrásokat még nem tártuk fel.

9 Recenzió megvédi a Kennedy elnöknek levelet író hercegprímást. Egyelőre rejtély számomra, hogy hol talált Kennedy elnökhöz írt levelet. Aszemlézett és Zinner kollégámmal közösen jegyzett könyvünkben található három olyan levél, melyek címettjei: Eisenhower elnök (egy levél) és Johnson elnök (két levél). Atöbbi levél még kiadatlan, így a Kennedy elnökhöz írt mintegy 20 levél is. - Recenzió hangvételéből ugyanaz olvasható ki, amint címadásából is, hogy a szemlézett könyvektől csupán támadás várható. Vajon miért? Az 1389 oldal terjedelmű könyvben számos olyan dokumentum található, amely már önmagában megvédi a bíborost.

10 Erre utalhat egy újabb kötetünk, amelyben már tételesen is cáfolni tudjuk azt a véleményt, hogy „semmiféle ezt alátámasztó bizonyítékokkal nem szolgál”, valamint erre utal az a körülmény, hogy még csak a kezdetén vagyunk az amerikai követségi levelezés közlésének és értelmezésének. - Erre hívja fel a figyelmet Gárdonyi Máté, in: *Vigilia* 74 (2009/6) 475-477.

11 Megköszönöm recenzensnek, hogy ezt itt kifejthetem. Ugyanis itt, e mondat leírásakor döbbsentem rá, hogy ez kimaradt könyvemből: utólagos érv amellelt, hogy fölmentésének évszáma nem 1973, hanem 1974, hiszen Mindszenty bíboros - és környezete - is így írja.

12 Elgondolkodtató, hogy recenzens tudni véli: Sodano bíboros államtitkár maga kérte volna a Horn-kormányt egyes dokumentumok titkosítására. Akérdés ennél sokkal összetettebb, de ily módon még nem vetődött föl. - Ha recenzens leírja azt a mondatot, hogy „VI. Pál [boldoggá avatásáról] még nem hallottam” (i. h. [*Magyar Szemle*], 122), akkor arra kell gondoljunk, hogy figyelmen kívül hagyta az általa szemlézett egyik kötet egy passzusát, melyben ez is olvasható: „VI. Pál pápa boldoggá avatása szintén folyamatban van, és már római szakaszába érkezett”, lásd: Somorjai Á.: *Ami az emlékiratokból kimaradt*, 30. 41. jegyzet.

VITA

Tóth Zoltán József

MINDSZENTY JÓZSEF BOLDOGGÁ AVATÁSÁÉRT

In: *Magyar Szemle*, 2009. október, 167–171.

Ez év elején, amikor megírtam *Mindszenty József védelmében* című tanulmányomat, még nem tudhattam, hogy a *Magyar Szemle* folyóirat szellemiségét és tartalmát tekintve közlésre méltónak találja. A tanulmány közlése nagy öröömre szolgált, mint hogy az is meghatott, hogy a megjelenés óta, az elmúlt hónapokban folyamatosan érkeznek általam korábban nem ismert papi és laikus személyektől is az együttérző köszönetnyilvánítások. Ezúton szeretném megköszönni a publikálás lehetőségét és a széles körű elfogadást, hiszen ez is azt bizonyítja, hogy Mindszenty József életszentsége ma is hat. Meggyőződése szerint ez is jelzi a boldoggá avatás feltételét is jelentő széles körű kultuszt. Ugyanakkor elnézést szeretnék kérni mindazoktól, akik talán fogalmazásom pontatlansága miatt félreérthették mondanivalómat. Annak ellenére is, hogy a közlés előtt a tanulmányt egyetlen oktató papi és civil személyek is látták, támogatták.

Azt gondolom, hogy a félreértések ellenére Somorjai Ádám írása a „Mindszenty József fellebbezése a Nemzetgyűléshez” minden tekintetben írásom célját, szándékát és tartalmát igazolja. Elnézését kérem, hogy néhány jó szándékú állítását mégis pontosítanom kell.

Nem írtam azt, hogy a volt keleti blokk államai újra érvénybe helyezték a megszállás előtti alkotmányukat, hanem hogy államuk, rendszerük politikai jogfolytonosságát a megszállás előtti, független és szuverén állapotukkal kötötték össze, ami Magyarországon eddig nem történt meg. Ez tény, és teljesen indifferens attól, hogy a szerző, a „recenzens” mit tekint megoldásnak, jónak. A kérdéssel egyébként a 90-es évektől számos szakértő és politikus foglalkozik, ma is egyre nagyobb viták zajlanak, és különböző megoldásokat kínálnak a rendszerváltás válságából történő alkotmányos-politikai kilábalásra.

Tény marad az is, hogy a magyar prímás, a régi jog szerint nemcsak egyházi, hanem közjogi pozíciót is betöltött. Amelyre a pápa nevezi ki (ha van király, akkor annak előzetes jóváhagyásával), de elmozdítani csak főpapi teendőiből tudja, a közjogi funkcióból már nem! Cikkemben arra próbáltam felhívni a figyelmet, de ezek szerint nem teljes eredménnyel, hogy a prímás el nem küldött levelében arra hívja fel a figyelmet, hogy a közjogi kérdést egy szabad Magyarország megfelelő fóruma hivatott rendezni. Akár úgy is, hogy megszünteti a prímás közjogi funkcióját. Mindszenty József – nézetem szerint összhangban az 1956-os ismert nyilatkozatával –

éppen azt fejezi ki, hogy elfogadja a külföldi megszállás alól felszabadult nemzet bármely *szabad* döntését közjogi, állam-, illetve alkotmányforma kérdésében. Ráadásul ezt a levelet el sem küldte. (Gondolva, szerintem, hogy teljesen mindegy, hogy elküldi, vagy nem.) Meglátásom szerint, Mindszenty József közjogi állásfoglalása azonban teljesen indifferens boldoggá avatása szempontjából, hiszen példamutató életszentsége szempontjából ez igazán lényegtelen kérdés. Egy uralmi rendszerrel való lojalitás szerintem elsősorban politikai, alkotmányjogi és nem hitelvi kérdés. Ez azonban nem igazolhatja a jellemtelenséget, mert az már viszont az életszentség kérdése, akármilyen rendszerről van is szó. (Persze a félreértések elkerülése végett, én nem akarom megmondani, hogy mi a boldoggá avatás feltétele!) Szerintem itt is „csak” az igazságért és törvényességért állt ki. Ezt Mindszenty József előtt számos esztergomi érsek is megtette az elmúlt kilenc évszázadban.

Viszont az előbbi okfejtés miatt nézetem szerint nincs igaza Somorjai Ádámnak, amikor azt írja, hogy: „Véleményünk szerint ugyanaz az instancia mentette föl a bíborost, mint amely kinevezte, és ez elég.” Többek között erre gondoltam, amikor azt írtam, hogy ismerjük a Vatikán álláspontját, és szeretnénk, hogy az, ha lehet, más szempontot is figyelembe vegyen. Ugyanakkor ehhez kapcsolódóan álláspontom, hogy nem mindegy, hogy azt mondjuk, hogy a bíboros bírósági elítélése és ítélete semmis, vagy azt, hogy maga a rendszer is törvénytelen volt, ami azt művelte vele, amit tett. De ezek a kérdések csak akkor lesznek fontossá a boldoggá avatás szempontjából, ha a nemzetközi jogi, illetve közjogi álláspontokat lényegesnek tekintik.

Tanulmányomban ennél a résznél tettem egy zárójeles megjegyzést, miszerint egy tavalyi felmérés szerint – aminek eredménye engem is meglepett – a választók 25 százaléka most is el tudja képzelni a királyság államformáját. No de ebből leszűrni azt, hogy én valamilyen párt, mondjuk a legitimisták, vagy történeti alkotmányt visszaállítók érdekében, illetve álláspontjukat tükrözve írtam a cikket, azt mutatja, hogy nem megfelelő pontossággal fogalmaztam. Meglepő, de elárulom, én magam sem tudom, hogy királyság-, vagy köztársaságpárti vagyok. Mindenesetre én a királyság esetleges visszaállítását kizárólag a Gondviselésre bíznom, és nem politikai pártra. Én 1997 óta semmilyen párthoz köthető közéleti tevékenységet nem végzek. Akkor szakértője voltam az Országgyűlés alkotmány-előkészítő albizottságának.

Bár törekszem a legteljesebb informálódásra, de a két könyvről úgy emlékszem, nem a Népszabadságban olvastam. Somorjai Ádám könyvével a Bencés Kiadó könyvesboltjában találkoztam, és azt ott meg is vettem. A közös kötetet Zinner Tiborral a Magyar Közlöny kiadója szórólapján olvastam először, majd kaptam meg tanulmányozásra. Sajnálom, hogy tanulmányomban nem méltattam megfelelően azt az óriási és nélkülözhetetlen munkát, amit a két szerző végzett. Őszinte öröm tölt el, ha ezt a hiány pótló, különleges munkát egyáltalán valaki vállalkozik elvégezni. Mint jogtörténész, alkotmányjogász és politológus (és hívő) is ezért szeretném, ha mindent megismerhetnénk, amit a bíboros írt, alkotott. Történészként elfogadhatatlannak tartom, hogy politikai okokból ne lehessen publikálni egy önéletrajzot, vagy lelki naplót, történeti munkát, vagy bármit. Kennedy és más amerikai elnöknek írt levélről, illetve levelekről Somorjai Ádám és Zinner Tibor kutatásai alapján tudok. Véleményem szerint a bíboros rendíthetetlen hazafiságát mutatja – a levelek tartalmától függetlenül is –, hogy akkor, amikor nagyhatalmi egyezség alapján már az ENSZ is levette a napirendről a „magyar kérdést”, volt valaki, aki nem. (Hogy a Vatikánnak és Magyarországnak a vezetésének, akkor és most mi a *politikai álláspontja* a

kérdésben, lehet, hogy ez sem mérce az életszentség kérdésében.) Még egyszer: én nagyon örülök minden eredménynek, és szerintem elismerésre méltó az „Achilles-saroknak” tűnő dokumentumok feltárása is! (Az 1974-es dátum elgépelését már csak a megjelenés után fedeztem fel, de szerintem Somorjai Ádám és más sem gondolja, hogy ez az egész tanulmány pontatlanságát igazolja.)

Meg kell itt jegyeznem, hogy én az egyik állami egyetemen alkotmányjogot és közigazgatást tanítok, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogi Karán ez idáig magyar alkotmány és jogtörténetet. Az országban egyedül itt folyt az 1997/98-as tanévtől általam jegyzett a Szent Korona és Szent Korona-tan szeminárium, ahol rajtam kívül hét, általam meghívott előadó járta körbe a kérdést, jogtörténeti, történeti, szellemtörténeti, gazdasági, nemzetközi jogi és művészettörténeti szempontból is. Én magam a kérdésben 5 kötetet és egy füzetet publikáltam. Könyveimből négyet a Szent István Társulat adott ki (egyik eddig két kiadást is megért). Tudomásom szerint ma az országban egyedül nekem van Phd fokozatom a Szent Korona-tan és a történeti alkotmány viszonyáról a 20. században. Ennyit mentségemre és igazolásomra. 12 éven keresztül foglalkoztam az államigazgatásban a nemzeti és etnikai kisebbségek, köztük 8 évig a romák helyzetével is. Az első három évben elsősorban nemzetközi jogi kérdésekkel, de ezt abba kellett hagynom a 90-es évek közepén, tekintettel az alapszerződésekkel kapcsolatban elfoglalt nem konform álláspontom miatt.

Összegzőként az én álláspontom az, hogy a mártíromságra való elhívás, amit a bíbor színe is jelez, vagyis amit XII. Piusz és Mindszenty József (és Magyarországon a 20. században feltűnően és különlegesen sok személy) képvisel, lehet, hogy nem követhető mindenki számára és nem várható el mindenkitől. (A vezetőktől igen.) Ezért indokolható, hogy egy kompromisszumkész egyházi álláspont szükséges, de megtagadni, illetve vitatni azoktól a tiszteletet és életük *példamutató* jellegét, akik ezt vállalták, az nem jellemes, és nem lehet katolikus álláspont. Ha ez történik, akkor annak következménye egyrészt a kollaborációig vezető együttműködés a világgal és annak hatalmasságaival, amikor a lelkiismeret már nem vádol, hanem igazol, amely elgyengíti a hitelesítést, megvetendővé teszi az igazságért való kiállást. A jó példák elvi és gyakorlati tagadásával eluralkodik a jellemtelenség, a szervilizmus. Másrészt a helyi egyházak vezetői sem elsősorban a pápának vagy a nemzetüknek, hanem a helyi hatalomnak akarnak megfelelni (függetlenül attól, hogy az saját nemzetével kapcsolatban milyen politikát művel). Ellentmondanak a pápának is, liturgikus, püspökkinevezési, szociális etc. kérdésekben, vagyis az egyház szétesését segítik. Sajnos ez olyan botrányokhoz is vezet, amelyekre a korábbi (pl. a magyar) egyháztörténetben nem találunk példákat. Vagy ha találunk, a jelenkor egyházi álláspontja is elítéli. (Nyilván nem segíti a Mindszenty bíborost övező kultuszt az eddig nyilvános emlékkiállítás új helyszínre helyezésével történő „elrejtése”, de a sír előtti imázsármoly eltüntetése sem.)

Nem vagyok semmilyen lelkeségi mozgalom ellenzője, ez valóban butaság lenne; de itthon sajnos nagyon úgy tűnik, hogy a közösségi élmény nem jár együtt a katekizis megismerésével és a hazafiság élményével, szolidaritásával, de gyakran még az egyház hierarchia tiszteletével sem. Remélem nem vitatható és nem nevezhető gettóba vonulásnak, ha valaki a feleségével törekszik és általában sikerül is, naponta áldozni, rózsafüzért és angelust imádkozni, elmélkedni és Bibliát olvasni, hitet terjeszteni és kiállni saját példáiért, esetenként közéleti ügyekben is, miközben a munkáját végzi és neveli gyermekeit.

Igaza van Somorjai Ádámnak, sajnos valóban nem hallottam VI. Pál pápa boldoggá avatásáról, de remélem elhiszi nekem, hogy őszintén örülök, ha kanonizációja megtörténik. Véleményem szerint azonban, a 20. században XII. Piusznál jobban és elkötelezettebben senki sem ismerte és törődött jobban országunk és nemzetünk helyzetével. Ez tényszerűen is bizonyítható, még levéltári források nélkül is. Már csak ezért is nagyon örülnék az ő boldoggá avatásának is, nem szólva minden más kérdésben mutatott hiteles álláspontja miatt is.

Somorjai Ádámnak kívánom Isten áldását! Köszönöm a cikkét, és további sok sikert kívánok tudományos munkásságához, nélkülözhetetlen kutatásaihoz. Azt is szeretném javasolni, hogy napi imájában kérje – mint ahogy e cikk írója is teszi – Mindszenty bíboros boldoggá avatását, mert meggyőződésem, hogy mindig ez marad a leghatékonyabb eszköz, amit ez ügy érdekében is lehet tenni!

Tóth Zoltán József

(Tóth Zoltán József válaszána közlésevel a Magyar Szemle a vitát lezártnak tekinti.)

14

06/07/2009 14.43.53

<http://www.radiovaticana.org/ung/Articolo.asp?c=299861>

Lapszemle Mindszenty bíboros védelmében

Az Ostpolitik és a Mindszenty-ügy *P. Szabó Ferenc SJ jegyzete* –A Mindszenty-ügy és az Ostpolitik témája iránt érdeklődők figyelmébe ajánljuk a *Magyar Szemle* c. közéleti és kulturális folyóirat 2009. júniusi számát. A lap közli Erdő Péter bíboros május 2-án, az esztergomi Mindszenty-zarándoklaton elhangzott beszédét, amelyet annak idején műsorunkban is ismertettünk, továbbá a *Távlatok* nyári számában is olvashatnak. A magyar bíboros fontos beszédében felhívta a figyelmet az elődje személyét és életművét illető torzításokra. A *Magyar Szemle* mostani számában olvashatunk egy hasonló irányú tanulmányt: „Mindszenty József védelmében” címmel (111–124. old.). Szerzője Tóth Zoltán József (1967), alkotmányjogász, politológus, egyetemi docens. A szerző azokat a hiányos és torz „diskurzus-tereket” igazítja helyre, amelyek a jó szándékú keresőt is téves pályára vihetik, és nem engedik, hogy Mindszenty bíboros „személyiségét, életművét, életszentségét a maga teljességében tárják elének”. Mindig az adott korszak rendszere számára volt „problematis” Mindszenty személyisége és életműve: először az 1919-es kommün idején, majd a náci és a szovjet megszállók alatt, később 1956 és 1989–90 után. A „rendszerváltozás” után már „nem lehetett eltagadni Mindszenty József mártíromságát, írja a cikkíró. Ha a lelki, hitbeli hősiességet nem lehet kétségbe vonni, akkor marad a szellemi, tudatbeli állapot megmagyarázása, az állítólagos rossz tulajdonságok vegyítésével. Lehet mondani (...), hogy intranzigens, makacs, korlátolt, erőszakos, türelmetlen, a haladás által túllépett, anakronisztikus nézetekkel, tévképekkel megrögzött szerencsétlen, sajnálatra méltó ember, aki a hatáskörén túllép,

és így tovább. 'Láthatatlan, mert általa nem látott bilincsek (...) fogva tartották, s egyben az önigazolás kényszerébe vitték' Ezek után még egy lépés: nagy szent volt ő bizonyára, de nem kell elsietni a boldoggá, illetve a szentté avatást, ráér az mondjuk 500 év múlva..." (112). Tóth Zoltán József így jellemzi Somorjai Ádám bencés álláspontját, amelyet két 2008-ban kiadott, Mindszentyvel kapcsolatos dokumentumgyűjteményben olvasható értelmezései sugallnak. /Somorjai Ádám OSB: *Ami az emlékiratokból kimaradt* (VI. Pál és Mindszenty József, 1971-1975) és Somorjai Ádám – Zinner Tibor: *Majd halálra ítélve*. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez, 2008.)/ Itt nem részletezhetjük a hosszú, kritikus tanulmányt, csak néhány összegező megállapítását idézzük. Természetesen a szerző, mint minden történész elismeri az új dokumentumok jelentőségét a Mindszenty-életmű teljesebb megvilágításához. De megkérdőjelezi a dokumentumok egyházpolitikai és közjogi kérdésekhez köthető magyarázatait, következtetéseit. „Ezek az állítások, azon túl, hogy vitathatók, sőt nézetem szerint tévesek, az egész életmű torzításához vezetnek. A kötetben keveredik a történészi munka a jelenbe aktualizált egyházpolitikai magyarázattal” – hangsúlyozza Tóth Zoltán. Mielőtt továbbmennék, emlékeztetek rá, hogy Mészáros István kiváló Mindszenty-kutató is Somorjai Ádám értelmezéseit, az egész Mindszenty-életműről mondott ítéleteit bírálta. (*Távlatok* 2008/4). Kevésbé kritikus Gárdonyi Máté ismertetése a *Vigília* 2009/6. számában./ Tóth Zoltán megállapítja: „Somorjai Ádám könyvén végigvonul egy mély ellentmondás. Megállapítja, hogy Mindszenty József megítélésében a problematikus kérdés a Szentszék és a bíboros konfliktusa, amelynek háttere még csak nem is a Vatikán új keleti politikája általában, hanem annak a magyarországi rezsimmel folytatott, a magyar egyházra és azon belül a bíboros egyházi és közjogi helyzetére is kiható politikája. Ebben a helyzetben vállalt szerepéért a főpásztort a kötet szerzője egyértelműen hibáztatja. Az ellentmondást ott látom – folytatja a tanulmányíró – hogy bár a szerző álláspontja szerint e szerepéért lehet kritizálni Mindszenty Józsefet, ugyanakkor a szerző óv attól, hogy ezt a kommunista rendszerrel folytatott viszonyt boncolgassuk. Megtörtént, ami megtörtént, majd a Gondviselés meghúzza a mérleget. Ez igaz, azonban a probléma az, hogy ami akkor történt, az nemcsak a múlt, hanem nagyon is a jelen. Tulajdonképpen a jelen helyzet miatt kell a bíboros életpályáját a mához alkalmazkodva ebben a tálalásban bemutatni. A kényes helyzetek tárgyalását úgy lezárni, hogy őt elmarasztaljuk, de óvni a kérdés tárgyának átfogó, és megszabott határokon túllépő boncolgatásától. Ez nem történészi magatartás.” (114) A cikkíró a következőkben kimutatja, hogy „az igazságért, Krisztusért áldozott életnek kiemelkedő példája Mindszenty József.” Miután röviden vázolta életének és szétágazó tevékenységének főbb mozzanatait Zalaegerszegtől, Veszprémen át, Esztergomig, megállapítja: „Elgondolkodtató, hogy mi mindent tehetett és tett volna Mindszenty József, mint esztergomi érsek, ha nem egy magyar- és egyház-, keresztényellenes rezsím diktatúrája következik. A Gondviselés azonban most egy másfajta helytállásra hívta el szolgáját (...) Nemcsak a hétköznapi hős tudott lenni Krisztus és embertársai szemében, hanem az igazságért, Jézusért azt a harcot is képes vállalni, ami a vértanú küldetése.” (117) A tanulmány szerzője ezután, az alkotmányjogász alaposan megvitatja az egyik vádat, amit az elmúlt évtizedekben a bíborosnak elmarasztalóan ismételt a fejére olvastak: „Mindszenty József nem haladt a korrallal, és nem ismerte el az államforma-változásokat, illetve megrögzött királtságparti volt”. Ezt veti szemére a bíborosnak Somorjai is, aki álláspontja igazolására idéz egy levélfogalmazványt Mindszenty bíborostól, amelyben ő a Szentszék keleti politikájának és a magyar kommunista rezsím nyomásának tulajdonítja elmozdítását az esztergomi érseki székből, és hangsúlyozza: „Az elmozdítással nem szüntem meg

Magyarország primása lenni...” A cikkíró – zárójelben – megjegyzi: „Ezt a levelet, mint a műből kiderül (véleményem szerint ezzel is alázatát mutatva) nem küldte el a Szenteknek.” Az alkotmányjogász hosszan tárgyalja az alkotmányjogi kérdést és a bíboros álláspontját, közben leszögezi: „Az ő álláspontja elsősorban nem királypárti, hanem az, hogy egy független, megszállás alól felszabadult ország és nép tud törvényesen állam- és kormányformát választani, amit ő is elfogad.” Erre utal előbb idézett levélfogalmazványa is. – A következőkben a cikkíró – Somorjaival vitatkozva – a Vatikán keleti politikáját vitatja, majd felteszi a kérdést: „Jó volt-e következményeiben, illetve jó-e ma a Vatikán magyarországi politikája? Erre a választ nyilvánvalóan egyedül a Gondviselés tudja. Az is igaz azonban, hogy gyümölcseiről ismerhető meg a fa.” A Magyar Szemle cikkírójának végkövetkeztetése: „Mindszenty József küzdelmei, alkotó munkája és mártíromsága – a történelem így hozta – szimbólumává vált mindazoknak, akik 1918-19 óta máig, ismertként vagy ismeretlenként életüket szentelték, áldozták és ajánlották egymástól elválaszthatatlanul keresztény hitükért, magyarságukért és az igazságért. Nemzeti példakép. Ezért hatalmas fontossággal bír, hogy mit írunk róla.” (123)

15

Jakab Attila recenziója, in: Egyházfórum XXIV. (X. új) 2009/4. 31-32.

Somorjai Ádám, AMI AZ EMLÉKIRATOKBÓL KIMARADT. VI. Pál és Mindszenty József 1971–1975

Amennyiben kritikus alaposággal olvassuk végig az erkölcssteológus bencés szerzetes művét, óhatatlanul felemás érzések kerítenek hatalmukba. Legkevesebb, hogy a szerző megkísérli a szerezsenmosdatást, vagyis megmagyarázni az erkölcsileg megmagyarázhatatlant: a Vatikán keleti politikáját, az intézményesített együttműködést a bolsevik kommunista diktatúrákkal. Ez az együttműködés azonban nem csupán a keresztény egyházak (katolikus, evangélikus, református, ortodox és több kisebb egyház) problémája, hanem sokkal általánosabb európai/nemzetközi erkölcsi és intellektuális probléma, amelyet áthat a doktrinerség, a szűklátókörűség, az álságosság és a kettős mérce. Miközben ugyanis egyre nyilvánvalóbbá válik a fasizmus/nemzeti-szocializmus és a bolsevizmus közötti ideológiai, mentális és társadalomszervezési, -működési hasonlóság (az egyéni köpönyegforgatásról nem is beszélve), addig a két rendszer esetében máig eltérő a hivatalos (és politikailag korrekt) megítélés. Úgy tűnik, hogy még napjainkban is hallgatólagos elfogadás, illetve megmagyarázási kényszer övezi a bolsevizmus minden bűntettét (diszkrimináció, önkény, kínzás, gyilkosság); s az (önmagukat) értelmiségi(nek tekintő) szalonkommunisták továbbra is elfogadhatatlannak tartják a két rendszer összehasonlítását. Ennek az erkölcsi és intellektuális tudathasadásos helyzetnek legkiemelkedőbb képviselője nem más, mint a szociáldemokrata politikai elköteleződésű – és a liberális teológiával szembehelyezkedő, kizárólagos, fundamentalista keresztény nézeteket valló (vagyis, a kereszténységet leszámítva,

minden vallást emberi alkotásnak tekintő)¹¹ – svájci protestáns teológus, Karl Barth (1886–1968), aki, Lenin elvtárs példáját követve egyrészt maga is szerelmi háromszögben élt, másrészt pedig meggyőződéses antifasisztaként mindvégig csodálta a sztálini bolsevik rendszert.

A szerecsenmosdatás (vagyis az Apostoli Szentszék kimentése) mellett azonban a könyvnek van egy sokkal nagyobb horderejű egyházpolitikai üzenete. Ez mindenekelőtt az esetlenül és ellentmondásokkal telítetten megfogalmazott dokumentum-elemzés és értelmezés-kísérletekben érhető tetten – amelyek érdekes módon elkerülték a lektorok (Dr. Balogh Margit, Dr. Németh László, Prof. Dr. Dr. Zakar Polikárp OCist, Dr. Zinner Tibor) figyelmét. Mindjárt az elején, Mindszenty életrajzának az ismertetése kapcsán, a szerző pl. valamiképpen 'elfelejt' megemlíteni egy lényeges és életre szólóan meghatározó mozzanatot: éspedig a fiatal egyházmegyes pap és a Tanácsköztársaság közötti konfliktusos nézetkülönbséget. Ez a szellemi életút-bemutató értelemszerűen óvatosságra inti, és gyanakvóvá teszi a történész olvasót. Az esztergomi érsek közjogi méltósága kapcsán ugyanakkor az is megérdemelt volna legalább egy rövid említést, hogy az 1937. évi XIX. tc. részvételt biztosított a mindenkori hercegprímásnak az államfői hatalom gyakorlásában (éspedig a kormányzói tiszttel megüresedése esetén az államfői funkciók ideiglenes ellátására létrehozandó héttagú országgyűlési bizottság révén). Mindez értelemszerűen felveti azt a módszertani kérdést, hogy miképpen lehet dokumentumokat elemezni és értelmezni az adott, esetleg szélesebb körű, társadalmi-politikai kontextustól elvonatkoztatva? A bencés erkölcszociológus ugyanis ezt teszi, miközben a bonyolult és számos érintett (magyar politikai osztály, magyar katolikus egyházi felső vezetés, Szentszék) számára feloldhatatlanul kellemetlen Mindszenty-ügy szinte mondhatni paradigmaváltó megvilágításának és újszerű megközelítésének a lehetőségét sugallta a hazai nagyközönség felé.¹²

Somorjai Ádám egy egész fejezetet szentel annak a kérdésnek, hogy a Szentszék dátumszerűen mikor nyilvánította megüresedettnek az esztergomi érseki széket: 1973. dec. 18-án, avagy 1974. febr. 5-én. A szerző ez utóbbi mellett érvel. A probléma csupán az, hogy Somorjai nem érzékeli a latin fogalmazás nyelvi finomságát, pedig a magyar fordítás világos és egyértelmű: „Ez a megüresedés (*quae vacatio*), minden kánoni következményével együtt, akkor lesz közzétéve (*tunc innotescet*), amikor ugyanazon szék érsekének vagy 'sede vacante' apostoli kormányzónak a kinevezését nyilvánosan kihirdetjük” (24. old.). Az 1973. dec. 18-án (Mindszenty letartóztatásának 25. évfordulóján!) keltezett pápai levél tehát egyrészt a megüresedett nyilvánítást tényszerűen közli Mindszentyvel („elhatároztuk – írja VI. Pál –, hogy az esztergomi érseki széket megüresedetté nyilvánítjuk, amint azt ténylegesen deklaráljuk is, hogy ezentúl megüresedett”; 42. old.), ugyanakkor azonban arról is tájékoztatja, hogy azt csak később hozzák majd nyilvánosságra. Lényegében véve ezt a békát kellett volna a bíborosnak – a feltétlen engedelmesség nevében és szellemében – szó nélkül lenyelnie. Teljesen önkényes tehát Somorjai azon értelmezése, miszerint „az esztergomi érseki szék megüresedése csak a kihirdetéssel lép érvénybe” (24. old.; valamint 31. old.). Annál is inkább, mivel a

¹¹ Lásd Liptay Lothar, „A nem-keresztény vallások mint keresztény teológiai probléma.” Előadva 2005. aug. 23-án Debrecenben, a Doktorok Kollégiuma vallástudományi szekciójának ülésén (www.refteologia.sk/lnkv.doc). (Letöltés: 2009. július 20).

¹² Lásd Hovanyecz László, „A bíboros és a pápa”, in: Népszabadság, 2008. július 5.

l'Osservatore Romano Mindszenty koncepciós perének 25. évfordulójával egybeeső 1974. febr. 6-i közleményének a tulajdonképpeni tartalma Lékai László esztergomi apostoli kormányzóvá történő kinevezésének hírül adása. Maga a latin nyelvű kinevezési dekrétum azonban 1974. febr. 2-i keltezésű (Püspöki Kongregáció 106/74; 33. old., 3. lábjegyzet), ami egyértelműen cáfolja a bencés szerzetes minden értelmezési kínládását, és teszi világossá munkája propagandisztikus jellegét. Ezt erősíti meg az a kitétel, hogy jóllehet VI. Pál az 1974. jan. 14-i levelében saját maga nevezi dekrétumnak az 1973. dec. 18-án keltezett levelét (46. old.), Somorjai, tudatos csúsztatással, mégis azt sugallja, hogy az csupán utólag rögzült dekrétumként: „Mindszenty és környezete emlékezetében” (51. old.; lásd még 70. old.). Ehhez már nem is kell magyarázatot fűzni!

Somorjai önállónak tetsző tanulmányokból rosszul összeszerkesztett „tényfeltáró” (108. old.) műve mindenekelőtt a Mindszenty félreállítására kapcsán az esztergomi bíboros érsek és a pápa között kialakuló konfliktust helyezi előtérbe, és azt dokumentálja (pl. a bíboros tisztánlátását tükröző 1971-es levelét a kommunista rendszer vonatkozásában, 38-39. old; vagy a kifinomult pápai diplomáciai nyelvezet iskolapéldájának is tekinthető 1974. jan. 30-án kelt levelet, 52-53. old.). Ez tulajdonképpen a kiadvány igazi értéke: a forrásközlés. A szerző értelmezés kísérletei ugyanakkor nyugodtan figyelmen kívül hagyhatók, értéktelennek tekinthetők. Elsősorban azért, mert az erkölcssteológus óvatosan kerüli az 1964-es részleges megállapodás (*agreement*) kérdését, és annak erkölcsi megítélését. Pedig a Mindszenty-ügy lényegében érthetetlen és értelmezhetetlen enélkül. Főképpen, ha szem előtt tartjuk, hogy a Szentszék alapján véve elismerte az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulási jogát a püspöki kinevezésekhez. Ami azt is jelenti, hogy alapvetően a Lékai személyének egyeztetett megtalálása, és kölcsönös elfogadása indította el 1973 végén Mindszenty félreállításának szentszéki bürokratikus mechanizmusát. Hiszen Somorjai nem gondolhatja komolyan, hogy bárki is elhiszi, hogy Lékait mint eszményi jelöltet az esztergomi érseki székre valamikor 1973. dec. 18. és 1974. febr. 2. között találták meg. Egyébként ő maga írja, hogy Mindszenty ’letétele’ 1973. nov. 1-jén már eldöntött tény volt (72. old.). Hogy a bíboros félreállítására meghurcoltatásának 25. évfordulóján került sor, egyrészt a Szentszék érzéketlenségét, másrészt azonban a kádári kommunista rendszer sikeres politikai érdekérvényesítését bizonyítja: rendíthetetlen ellenfelüket a saját egyházi intézménye és előjárói révén sikerült porig alázniuk.¹³ Egyébként úgy tűnik, hogy máig nem számít bűnnek a kommunista totalitarizmus fenntartásában vállalt bárminemű egyházi szerepvállalás. Valószínű itt kezdődik a társadalmat jellemző erkölcsi relativizmus problémája. Hiteltelen pozícióból ugyanis nehéz elfogadható erkölcsi imperatívuszokat megfogalmazni!

Mindszenty boldoggá avatási pere 1996-ban a római szakaszba érkezett. A most megjelent mű lényegében a szerző relátori tevékenységének utolsó évében (2007) készült; és egy jól meghatározott egyházpolitikai üzenetet tartalmaz a magyar nagyközönség számára: Mindszenty Józsefet (Márton Áron erdélyi püspökhöz hasonlóan) soha nem fogják boldoggá avatni – most már erre kell valamiképpen felkészíteni a közvéleményt. Hivatalosan azért, mert nem engedelmeskedett hősies

¹³ Ma szintén valami hasonló történik Kínában, ahol a Szentszék a kommunista rendszer által ellenőrzött katolikus egyház elismerése irányába mozdul el, mintegy nyilvánvalóvá téve a földalatti egyházi közösségek több évtizedes hűségének és kitartásának teljes érteletlenségét.

fokban (vagyis szolgálalkúen) a bolsevikokkal megalkuvó (VI. Pál) pápának (lásd 107. oldal). Valójában azonban azért nem lehet Mindszentyt boldogá avatni, mert az a nyíltan ateista, a vallás felszámolását célul kitűző kommunista rendszerrel a szolgálai együttműködést szorgalmazó, és helyi szinten a katolikus (és más keresztény) egyházak (és ennek függvényében maguknak a társadalmaknak) erkölcsi és intellektuális lezüllesztését eredményező szentszéki keleti politika téves voltának a nyilvános beismerésével lenne egyenlő. Ez már olyan szintű nagypolitika, ahol erkölcsnek és elveknek nincs helyük. Nem véletlen, hogy a magyar kormány 1998-ban (!) – vatikáni kérésre – 75 évre (2073-ig) újra titkosította az 1964-es megállapodás dokumentumait. Somorjai Ádám történetinek látszó művének megszületésében kétséget kizáróan jelentős szerepe van Adriányi Gábor magyar nyelven (is) megjelent könyvének (*A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1987. A Mindszenty-ügy*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2004). Somorjai annak markáns kitételeit igyekszik semlegesíteni (lásd 107. old.).¹⁴ Nagy kérdés azonban, hogy kiknek a megrendelésére dolgozott a bencés erkölcssteológus. Erre a kérdésre minden bizonnyal nem kapunk választ egyhamar. Ezért is lesz érdemes figyelemmel kísérni a szerző további életpályáját.¹⁵

(*Historia pro futuro*), Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008.

JAKAB ATTILA

16.

Barlay Ö. Szabolcs, *Harc a szentekért. Az életszentség a viták pergőtüzében*, <http://www.inditlak.com/irasok/egyhaz-a-maban/297-prohaszka-a-szent.html> (2009. november)

[...] Több okra vezethető vissza az is, hogy sok meglepetést, fejtörést okoznak a Szenttéavatási Kongregáció nyilatkozatainak, állásfoglalásainak írott, vagy kiszivárogtatott írásai is. Ezért igen gyakran nem egyezik a közvélemény a római hivatalnak állásfoglalásával, de még szemléletével sem egy-egy szóban forgó szentéletű embernek megítélésében. Vagyis a nép, a hívők százai meg vannak győződve, hogy honfitársuk, egykori püspökük, papjuk, nővérük, világi testvérük egészen bizonyosan szent volt, sokszor már életében annak vallották, és ismerték, ugyanakkor a vatikáni illetékesek másként ítélik meg ezt a minősítést. Sőt olyan érthetetlen akadályokat gördítenek a boldoggá avatás procedúrája elé, ami elkészeríti őket. Az még szomorúbbá teszi őket, hogy az akadályokat maguk az illetékes egyházi személyek gördítik. Sokszor úgy néz ki a helyzet, mintha maga az egyház nem tartaná szentnek azt, akit a nép annak tart. A konfliktus sokszor óriási bizalmatlanságot gerjeszt a hierarchiával szemben.

[...]

GONDOLATOK A MEGAKADT BOLDOGGÁ AVATÁSOKRÓL

Az eddig elmondottak szükségesek voltak mindahhoz, ami miatt e sorok írója tollat ragadott. Tudniillik a sok értetlenség miatt már akkora fal húzódik a hívek és a hivatalos egyházi gyakorlat közé, hogy nem hagyható szó nélkül. Éppen azért neveztem előtanulmánynak Walter Vigg eszmefuttatását, mert mindenre kiterjedő választ kaptam arra, hogy hol is lehet a probléma gyökere. Alighanem abban, hogy illetékes egyházi hatóságok, személyek akarják előírni, hogy Isten milyen szentet adjon nekünk. Ezt azért merem mondani,

¹⁴ Ennek igazolására lásd Somorjai Ádám, „'Az igazság szabaddá tesz titeket.' Adriányi Gábor Ostpolitik-monográfiája kapcsán”, in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2007/1–2, 219–224. old.

¹⁵ Kiegészítésképpen lásd Szabó Ferenc, „Jegyzetek az Ostpolitikról”, in: Távlatok 81, 2008/3, 74–80. old.

mert a legújabb tények erre utalnak. Éppen ezért a most következő fejezetben részletesen kitérek egy vitára, olyan polémiára, mely ugyancsak felkavarta az állóvizeket napjainkban.

Vita Mindszenty József boldoggá avatása körül

Az eddigiekből azt a konklúziót lehet levonni, hogy a Gondviselésnek vannak „tervei”: feladatokat ad, és azok végrehajtásához különleges embereket választ és küld a történelem folyamán. Ezeket szenteknek nevezzük, akik minden másban azonosak miveltük, de egyben különböznek tőlünk. Ha ráébrednek Istentől kijelölt feladataikra, akkor minden mást alávetnek ennek, olyannyira, hogy más területen esetleg nem a legtokéletebben járnak el, sőt hibát követnek el. Olykor akkora hibát, hogy a hivatalos egyház még meg is inti őket, sőt – horribile dictu – cenzúra alá vonja, vagy még indexre is téteti őket.

Az a generáció, mely átlélője, szemlélője volt a második világháborút követő eseményeknek, nagyon jól tudja, hogy Mindszenty József mind a két diktatúrának, a hitlerinek és a bolseviknek egyaránt éles bírálója volt, és mindkettő bebörtönözte, sőt ha lehetett volna, halálra akarta ítélni. Életszentsége mindmáig vitathatatlan.

A magyar püspöki kar évekkel ezelőtt el is indította Rómában a boldoggá avatási eljárást. Hol van akkor a probléma? Erről nyilatkozott a közelmúltban Tóth Zoltán József jogtörténész a Magyar Szemle 2009. 5-6 számában (111-124) Mindszenty József védelmében című recenziójában (Magyar Szemle 2009. 5-6, 111-124).

Az ügy számomra azáltal válik rendkívülivé, hogy egy „világi” veszi védelmébe a vértanúságig helytálló, egyházát és hazáját életveszélyben is hűségesen szolgáló magyar bíborost olyan egyházi személyekkel szemben, akik a jogtörténész szerint a bíboros életszentségének nem leglényegesebb elemeit emelik ki.

Várszegi Asztrik püspökkel vitába száll azért, mert Mindszenty nemcsak kiállt az emberi jogokért, hanem azok igazságáért halált megvetően harcolt. Élesen rámutat arra, hogy az emberi jogok értelmezése és az igazság közé nem tehető egyenlőségjel. Más kiállni, hangoztatni az emberi jogok fontosságát, és más, minőségében is más, több a jogok mellett az elkötelezettséget, a felelősséget is vállalni. Ez utóbbi ugyanis feltételezi a szeretetet, amely az áldozatvállalás és a szenvedés elfogadásában és felajánlásában válik hitelessé. Mindszenty József és vele együtt sokan épp ebben lettek Isten tanúságtevői.

A következőkben Tóth Zoltán jogtörténész Somorjai Ádám két művéről írt recenziójával foglalkozom. Az egyik: Ami az emlékiratokból kimaradt. VI. Pál és Mindszenty József 1971-1975., Bp., 2008., a másik: Majd halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez, Bp., 2008.

A recenzor természetesen nem a nélkülözhetetlen dokumentumokkal száll vitába, hanem azok értelmezésével, a hozzájuk fűzött megjegyzésekkel és az azokra épített konklúziókkal. Mindez egybevág azzal a szemlélettel, amit előtanulmányomban Walter Nigg alapján megkísértem körvonalaimban bemutatni. T.i. megint az történik, hogy a hierarchikus egyház nem arra koncentrál, ami a lényeg. A vértanúságot is vállaló bíboros a huszadik század magyar történelmének – egyházi és nemzeti sorsának – legnagyobb példaképe. Nemzete és egyháza világosan látta, hogy Istentől rendelt küldetését és annak minden elképzelést felülmúló szolgálatát magáévá tette plébánosi, püspöki és hercegprímási posztján egyaránt, a börtönben éppúgy, mint az amerikai nagykövetségen vállalt száműzetésében. Papjai, hívei már életében szentnek tudták és tisztelték. Ennek ellenére a hierarchikus egyház olyan részletkérdéseken akad fenn, ami különben is járulékos, de még a hivatalos egyház előtt sem lezárt, elfogadott, sőt még nem is tisztázott. Például az un. vatikáni Ostpolitik-ot a kommunizmus évtizedeiben a kényszer hozta létre, mely a Vatikán külpolitikájának egy eléggé zavaros, nem kiforrott, de minden bizonnyal jó szándékú próbálkozása, hogy egyrészt enyhítse a véres diktatúra által üldözött, kegyetlenül meghurcolt papok, hívek tízezreinek sorsát, másrészt, hogy valamiféle párbeszéd alakuljon ki a diktatúra és az egyház között.

Ezek a politikai kísérletezések kezdettől fogva óriási vitákat váltottak ki. Két táborra lehet osztani az érintetteket. A diktatúra területén élők legtöbbször óva intette a Vatikán illetékeseit, mert tapasztalatból tudták, hogy a „hazugság atyját” megtestesítő félholtra, és azért akarták eltenni láb alól, mert de facto, míg szabadlábban volt, soha egyetlen egy kommunistával sem állt szóba. Tudta ugyanis, hogy hazudnak reggel, délben, este, és még a „hogý” előtti vesszőt is hazugság írhatja velük.

A másik tábor szellemi atyja Casaroli bíboros, a Vatikáni külügyek vezetője volt. Ő nemcsak un. megállapodásokat kötött a kelet-európai diktatúra kormányaival, hanem abban a tévhitben ringatta magát, hogy az a leghelyesebb, ha minden megüresedett püspöki székhelyre megyéspüspököt neveznek ki. Természetesen ennek az akciónak végrehajtásában eleve benne rejtett, hogy a püspökjelöltek legtöbbje a kommunista államhatalom lekötöztetettje volt // Itt jegyzem meg, hogy a korszak tudományos kutatója épp a napokban kénytelen volt leírni ezt a mondatot „Izgalmas kérdés, hogy lehetett sikeres a kádári politika az egyházak tekintetében, és miért sikerült beépíteni a szinte teljes felső papságot? Stefano Bottoni: Titoktalanító. Magyar Nemzet Magazin, 2009. nov. 7., 23. oldal //.

Nos, mindezt azért kellett dióhéjban elmondani, hogy érthető legyen az az összefüggési rendszer, amelybe az olvasó jelen tanulmányomat el tudja helyezni. Nem könnyű ugyanis nemcsak megérteni, de még elképzelni is, hogy milyen átláthatatlan pókháló-labirintusban éltünk és még élünk ma is.

Teljes egészében elfogadom a jogtörténész ama megállapítását, hogy valami oknál fogva legnagyobb szentjeinket egy idő múlva a hivatalos egyház a boldoggá avatás előtti periódusban (Prohászka, Mindszenty, Márton Áron) problematikusnak tünteti fel. És ekkor kezdődnek a „félhivatalos magyarázatok” és „kiszivárogtatások”.

(Épp ennek vagyunk most is tanúi az említett Magyar Szemle hasábjain). Feltűnő, hogy valamiért meg kell magyarázni őket, vagyis értelmezni az éppen aktuális rendszer diszkurzus-terében.

És elfogadom Tóth professzornak azt a megállapítását is, hogy mindez azért visszatérő probléma és áthághatatlan betonfal, mert magának a korszaknak a rendszere torz, igazságtalan, enyhén szólva problematikus. Egy torz világban ugyanis a tények nem elegendőek, és addig nem lehet előbbre jutni, míg a tényeket – jelen esetben nagyjaink életszentségét – rendszerkonform módon nem tálaljuk. Ez állhat abból, hogy a feladatra vállalkozók az illető „szent” életéből bizonyos – sokszor tizedrangú dolgokat – kiemelnek, másokat – ha szükségesnek vélik – elhallgatnak, vagy egyéni magyarázataikkal felismerhetetlenségig megmásítanak. Csak semmiképpen sem engedni, hogy – például a jelen esetben – Mindszenty bíboros személyiségét, életszentségét, Istentől rendelt és a bíborostól teljes egészében elfogadott küldetését a maga teljességében tárják elénk! A jogtörténész éppen ezen okok miatt adta tanulmányának címül: Mindszenty védelmében. (Milyen elgondolkodtató és alapjában véve szánalmas, hogy a bíboros magatartását egy világi védi meg egy bencés szerzetes ellenében!)

Íme, itt kell visszaaltnom ismételten Walter Nigg nélkülözhetetlen művére: érezzék kötelességüknek az illetékes egyháziak, hogy minden eszközzel hozzá kell járulniuk, hogy az illető szentben meglátassák Isten eredeti tervét, domborítsák ki azokat az erényeket, melyekkel az illető végre tudta hajtani Isten akaratát. Ne másra tereljék a figyelmet, hanem különösen arra az egyre, mely miatt a földre küldte, azon belül annak a nemzeti egyháznak ajándékozta őt az Úr.

Sajnos épp az ellenkezőjét tapasztalom – pl. Mindszenty bíborosnál a most kiobbant éles vitában /és amint részletesen elemzem majd Prohászka püspök esetében is/.

Mivel paptanár vagyok vagyok, és 1944-ben Zircen Mindszenty József veszprémi püspök szentelt pappá, bizonyos korszakában kortársak voltunk, ezért koronatanúja vagyok mindannak, amivel már akkor vádolták. Kezdetben a rágalmakat a nyilas, majd a bolsevik propaganda terjesztette, de a fertőzés igen hamar előntötte a klérus szemléletét is, és a békepapi mozgalom révén beleivódott az egyházi köztudatba is. Ennek nyomait még ma is minduntalan észleljük, szóban, írásban egyaránt. Legutóbb épp Somorjai Ádám bencés történész köteteiben köszönt vissza szinte szó szerint, sőt újabb érvekkel bővítve.

Mindszenty József nem haladt a korról és nem ismerte el az államforma-változásokat. Megrögzött királypárti volt, és ez az álláspontja volt egyik előidézője tragikus sorsának.

Intranszigenz merevsége okozta a szerzetesek és az egyházi iskolák feloszlását.

Ehhez most – 2008-ban – a következő „vádpointok” sorakoznak fel:

„Csodálkozhatunk-e azon, hogy egyre korosabbá válva, térben és időben a való világ fő folyamataitól elszigetelve, a társadalmi formációváltások, politikai berendezések széles tárházát mindennapjaiban tapasztalva megkeseredetté, esetenként anakronisztikussá vált

elveihez való ragaszkodásával? A történelem száguldott el mellette, vagy az elvtelen kompromisszumok gyűrték maguk alá? Vajon ő nem értette-e meg a 20. század fő folyamatait, vagy e századon véres nyomokat hagyó akarnokok nem értették meg őt?” (v.ö. i.m. 113.)

Ezek a kérdésfeltevések már önmagukban is sértőnek tűnnek számomra, aki közelről ismertem, futára voltam (Endrédy Vendel, Márton Áron és Mindszenty József bizalmából hol lóháton, hol titkos megbízatással éjszakai gyorsvonattal teljesítve a parancsot).

De Somorjai a zavaros megfogalmazású kérdéseken túl még egy ennél is nagyobb „vádát” fogalmaz meg, amely méltán kiverte a biztosítékot a jogtörténész professzor agyában. A bencés történész, aki különben fontos tisztségviselő a római kúriában, megállapítja, hogy a bíboros megítélésében a problematikus kérdés az ő konfliktusa a szentszékkal, amelynek háttere még csak nem is a Vatikán keleti politikája, hanem annak a magyarországi rezsimmal folytatott vitája, mely a bíboros egyházi és közjogi helyzetére is vonatkozik. Hogy itt milyen nagyhorderejű közjogi kérdésekről van szó, mutatja az az elgondolkodtató tény, hogy a kilencvenes években Sodano bíboros, a Vatikán államtitkára (vagyis külügyminisztere) maga kérte a Horn-kormányt, hogy titkosítsa a '60-as évek államközi tárgyalásainak dokumentumait.

Somorjai nem teszi véka alá a kérdésben rejlő, vagy tudatosan elrejtett „lopakodó aknákat”, és ezt írja: „Éltet bennünket a remény, hogy nem lesz szükséges hazugsággal vádolnunk az Apostoli Szentszék diplomáinak keleti politikáját, mert ha ilyen áron akarnánk tovább vinni a boldoggá avatást, nem kizárt, hogy zsákutcába jutunk” (i.m. 115.).

Még világosabban fogalmaz, amikor az alapkérdésre terelődik a szó, és idézi Mindszenty saját kezével írt szövegét, melyet aláírásával is hitelesített, de nem küldte el a pápának:

„Az elmozdítással nem szüntem meg Magyarország primása lenni... Elérkezik majd a nap, amikor a Nemzetgyűlés visszavonja az 1974. évi döntést, azt alkotmányellenesnek, törvényen kívülinek és a hagyomány megerősökölésének ítéli, mert a Nemzetet egyáltalán nem kérdezték meg egy olyan fontos kérdésben, amely pedig őrá tartozik” (i.m. 118)

Épp ebben rejlik sokaknak, köztük Somorjai Ádámnak is a sorok közé elrejtett félelme. T.i. Mindszenty József álláspontja kristálytisza és megalapozott. Az ország államformája, az esztergomi érsek közjogi méltóságának kérdése mindmáig nem tisztázott. A kérdések felett törvénytelenül hatalomhoz jutott országgyűlések szavaztak. Miközben a '49-es rezsim szakít az ezeréves magyar állammal, jogelődjének 1919-et teszi. És ez az alapvető oka a mai közéleti bizonytalanságoknak és igazságtalanságoknak. A bíboros nagyon jól ismerte a magyar közjogot, és reálisan értékelte a körülötte bekövetkező változásokat. Nem személye miatt, hanem az általa betöltött közjogi méltóságával összeforrott szerepének jövője miatt vallotta, hogy most egyedül ő képviseli a jogfolytonosságot.

Somorjai Ádám fordított optikával nézi a kérdést, és amiatt marasztalja el a bíborost, hogy közjogi szerepét egy jogi stabilitással létrehozott Nemzetgyűlés elé akarja vinni. Szerinte a pápa döntött, s ebbe a bíboros nem nyugodott bele úgy, ahogy azt elvárta tőle a Szentszék. Jól látja a recenzor, hogy Somorjai Ádám kötetében „keveredik a történészi munka a jelenbe aktualizált egyházpolitikai magyarázatokkal” (i.m. 113).

Akárhogy is nézzük ezt a kérdést, minduntalan beleütközünk egy sajnálatos ténybe: a magyar egyház nem áll ki kellő energiával példaképeink kanonizálásának érdekében.

Legutóbb ezt nyilatkozatban is kifejtette Szőke János szalézi szerzetes, aki a boldoggá avatási ügyeket képviseli Rómában. Megdöbbenett, hogy Mindszenty hercegprímást mennyien tisztelik külföldön is. Amikor az esztergomi főegyházmegye 1994 és 1996 között lefolytatta az egyházmegyei eljárást, melynek több ezer oldalas aktái ma Rómában vannak, egy lengyel pap jelentkezett, hogy szívesen vállalná a posztulátori szerepet. „Ez rádöbbenett minket arra, hogy egyrészt a r e p i r í t ó dolog volna, ha erre a feladatra nem találnánk magyart, másrészt határozottan fel kell vállalnunk az ügy támogatását”... Egy átlagos eljárás a boldoggá avatásig minimum 5-10 évet vesz igénybe. Mindszenty bíboros esetében ezt már messze meghaladtuk, idén léptünk túl a 15 éven. Ebben sok egyéb mellett e m b e r i m u l a s z t á s o k, h ű t l e n s é g e k is szerepet játszottak, amelyek lassították, csaknem l e á l l í t o t t á k az eljárás előrehaladását. A közelmúltban a Szentszék

legfelsőbb hivatalának a közbelépésére volt szükség ahhoz, hogy ez a helyzet megváltozzék, ami nagyon meggyorsította az ügyet. Két év alatt 8 év hanyagságát sikerült behozni” (Új Ember, 2009. nov. 15., 9. oldal).

+

Mint kívülálló, természetesen sem jogom, sem lehetőségem nincs ahhoz, hogy objektív bírálatot mondhassak a kérdésben, de ahhoz, mint minden hívőnek, nekem is jogom van: megkérdezni, ki ezért a felelős? Kinek érdeke ez a káosz, és van-e egyáltalában felelőse egy ilyen ügynek. Ha nincs, miért nincs? Hogy történhetik meg, hogy a Püspöki Konferenciákon egyetlenegy főpapnak nem áll módjában, hogy előhossa és kivizsgálja a dolgok állását. Vagy ekkora könnyel szemlélik még az illetékesek is, hogy az ország hívóinak minél előbb a pápa által is szentesített példaképük lehessen az a bíboros, aki életét is felajánlotta értünk?

Mert épp a fent is tetten ért félremagyarázások és a szentté avatások ügyét képviselő Szőke atya által „mulasztásnak”, sőt „hütlenségnek” minősített botrányos magatartás miatt a magyar emberek, de még a papok sem tudják, hogy kit is adott a Gondviselés a magyar népnek Mindszenty József bíboros személyében. E sorok írója is a Magyar Szemle cikkeiből, és nem egyházi médiából tudta meg, hogy Mindszenty már zalaegerszegi plébános korában is megmutatta, hogy milyen energiák mozgatják papi életét. Kilenc új plébániatemplomot, hét plébániaházat, tizenhét lelkészséget, kilenc ideiglenes misézőhelyet alapított. A Notre Dame nővérekkel a tanítóképzőt, középiskolát, polgári, elemi és háztartási iskolát nyitottak. Az egyházi vagyonból évente harmincöt szegény sorsú diák tanulmányi ösztöndíját fedezte. A zalaegerszegi plébániához tartozó egyházi birtokot mintagazdaságként működtette. Napilapot indított, a Zalaegerszegi Újságot. Mindezekhez nem vett igénybe állami támogatást.

Zseniális személyiségre utal szervezőkészsége, pénzügyi gazdálkodói hozzáértése. Ennek köszönhetően hitelszövetkezetet, helyi pénzt biztosító bankot működtetett, amely a kor színvonalának megfelelő családi házak sorát építette fel szerény jövedelmű családoknak. És megszervezte azt is, hogy minden utcának megvolt a szociális felelőse, aki figyelemmel kísérte a bajba jutókat, hogy lelki, anyagi segítségben részesítse őket.

Amikor kinevezték veszprémi püspökké, új székhelyén is folytatni akarta a plébánoskorában bevált módszereket, és Prohászka stílusában földosztással, vagy bérleti módszerben akarta átalakítani a püspöki birtokot. Mindebben a törekvésében a háborús évek és a német megszállás megakadályozták. Jóllehet a püspöki kar újonnan felszentelt főpapja volt, ő kezdeményezte a német fasizmus elleni összefogást, és oly ellenállásra buzdította papjait, híveit, hogy a nyilas kormány azonnal letartóztatta. A börtönbe püspöki ornátusban vitette magát végig a városon Veszprémben.

Jelen voltam Rómában azokban a hónapokban, amikor XII. Piusz pápa újraszervezte a világháború szörnyűségeiben összeroppant egyházat. Ennek egyik kiemelkedő eseménye volt az új bíborosok, püspökök kinevezése. A Római Magyar Akadémián laktam, mint ösztöndíjas olasz szakos tanárjelölt. Római tartózkodása idején itt lakott Mindszenty bíboros is. (Ismert engem, mint legjobb barátjának, Endrédi Vendel zirci apátnak szerzetesét, aki engem többször futárként küldött hozzá). Ott voltam, és hallottam a pápának azt a valósággal próféciaának is beillő szavait, amikor a magyar bíborosnak azt mondta, hogy ő lesz az első, aki bíborával tanúságot fog tenni hite és meggyőződése mellett. És jelen voltam az Akadémia nagy termében, amikor a szertartásnak megfelelően egy monsignore átadta Mindszenty Józsefnek a bíborosi kalapot, aki egy öt perces klasszikus latinsággal elmondott dikcióban köszönte meg a pápának ezt a magas elismerést.

Mindezt a hitelesség kedvéért jegyeztem meg, mert a most következő néhány bekezdést tanúvallomásnak lehet és kell venni a bíboros életszentsége tárgyában.

Az a néhány év, amikor esztergomi érsekként a főegyházmegyét vezette, a magyar népnek és a magyar egyháznak legdinamikusabb és legreményteljesebb időszaka volt. Mint a budai ciszterci gimnázium tanára, majd 1948-tól a bíboros legkedveltebb plébániájának, a Szent Imrének káplánja, saját magam tapasztaltam és éreztem, mit jelent ő népének és a katolikus híveknek, papoknak, szerzeteseknek, nővéreknek, sőt a Kárpát-medence üldözöttjeinek, a családoknak a Benes-dekrétumokkal és ahhoz hasonló diszkriminációkkal sújtott áldozatainak. Mindenkinek védője, őrzőangyala volt. Köztudott, hogy az első szabad

választás után a Yalta-i egyezmény árulása miatt ránk omlott a szovjet megszállás a maga összes brutalitásával, népiirtásával, egyházüldözésével együtt.

Mi mindannyian, az egész magyar nép, még a trianoni határokon kívül rekedt magyarság is úgy néztünk fel a bíborosra, mint a választott nép nézett Mózesre, vagy amint a tanítványok Mesterükre. Láttuk, hogy minden erejét összeszedve, magát teljesen Jézusnak és Hazájának felajánlva minden percét nekünk szenteli. Volt ideje még arra is, hogy a legkisebb kápolnában is un. *visitatio canonica*-t tartson. Jelen voltam az Ibrahim utcai rendházunkban tett látogatásán, ahol a Tabernákulumot, a szent szerek tisztaságát szemlélte meg, és néhány percet beszélgetett velünk. De jelen voltam rendtársaimmal együtt azokon a nagygyűléseken is, melyeket ő szervezett az egyházi iskolák államosítása elleni harcban. Amikor meghirdette országjárását a Mária-évben, a magyar nép tudta, érezte, hogy a bíboros magával a Sátánnal veszi fel a végső harcot, és a lehetetlent is megkísérli. Soha olyan egységes nem volt a magyarság, mint 1947-48-ban.

A máriagyűdi zárandoklaton a szememmel láttam, hogy még a jugoszláv megszállt területekről is jöttek tömegek csónakkal átkelve a Dráván. Magyar földön nem volt addig szokásban, hogy a prédikáció közben a hívek tapssal fejezzék ki együttérzésüket. Nos, itt ez is megtörtént.

Százezres tömegeket tudott magával ragadni. Ezt láttam 1948. augusztus huszadikán is, amikor az ő vezetésével tartottuk meg az utolsó Szent Jobb körmenetet. Ő az előtte lévő héten jött haza az Egyesült Államokból. A Hősök terén tartott beszédében már észrevettük, hogy tisztában volt, mi előtt áll az egyház és a nemzet. Ekkor történt először, hogy a karhatalom felső parancsra inzultálta a békés felvonulókat. A pálosok Szikla Kápolnájánál tartott imatálalkozónál több százezren jöttünk össze, leállt a forgalom, és a Szabadság hídon elkezdődött a verekedés. Pattanásig feszült a húr a bíboros körül.

Mivel tudta, hogy letartóztatják, 1948 novemberében kézhez kapta minden pap a főpásztor utolsó üzenetét: bármit csikarnak ki erőszakkal belőle, ne higgyük el, mert az az igazság, amit most szabadon mond és ítél. Letartóztatásának híre megbénította az egyházat és vele együtt az országot.

A megkínzott, életfogytiglanra elítélt hercegprímás még börtönében is összetartotta nemzetét. Amilyen egységes volt népünk a prímás letartóztatásáig, olyan egységes volt a népi ellenállás falutól városig, családtól iskoláig. Ez a látszólag nem működő, mégis az egész nemzetet egységben tartó energia volt az utolsó hitvallás az ország első főpapa mellett. Ez a magyarázata annak, hogy katonák, tiszték szabadították ki, és szállították Budapestre 1956 októbere végén, hogy a forradalom szellemi irányítója és lelkiismerete legyen.

November 4. hajnalán a prímásnak az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége adott menedéket. Az eddig titkosított levéltári és követségi dokumentumok csak a legutóbbi időkben kutathatók és hozhatók nyilvánosságra. Ezekből látható, hogy száműzetésének éveiben is szünet nélkül népéért, magyar egyházáért áldozta fel életét. Az újonnan előkerült és még nem publikált iratmennyiség 5800 oldalt tesz ki, benne száznál több levél a mindenkori pápával, a bíboros államtitkárokkal, 69 levél az amerikai elnökökhöz.

A bencés történész még azt is fájjalja, hogy a bíboros miért nem bízta saját ügyét a Gondviselésre! Sőt nem tartja helyesnek, hogy saját igazának bizonyítására kiadta Emlékirataim c. munkáját, amivel sok kellemetlenséget okozott a Vatikánnak is.

A prímásnak ebben is igaza volt. Ki tudja, kiadták volna-e az emlékiratait, mint ahogy máig nem adták ki lelki naplóit és további feljegyzéseit, és semmi jel nem mutat arra, hogy akár a jelenlegi bíboros utód, vagy bárki foglalkozna annak a monumentális munkának kiadásával, melyet a követségen írt Egy különös nemzet története címen, melyet az említett jogtörténész professzor ismer, és megdöbbentő alkotásnak nevez.

Somorjai Ádámnak Mindszenty Józsefről írt dokumentációs kötetein végigvonul egy mély ellentmondás. Megállapítja ugyanis, hogy megítélésében a problematikus kérdés a Szentszék és a bíboros konfliktusa, beleértve a magyarországi kommunista rezsimmel szemben tanúsított konfliktusát is, ugyanakkor a szerző óv attól – éppen a Vatikán problematikus politikája miatt –, hogy ezt a kommunista rezsimmel folytatott viszonyt boncolgassuk. Ez nem történelmi magatartás, mert egyrészt így nem tisztázódhatnak a nagy és a kis problémák, másrészt megmaradnak a bíborost elmarasztaló tévesnek látszó ítéletek.

Érdemesnek ítélem megjegyezni, hogy miközben ezeket a sorokat írom a késő éjszakában, egy levél érkezett a számítógépemen attól a Németországban élő D. István testvérünktől, aki 2005 májusában Mindszenty József bíboros közbenjárását kérve csodás gyógyulásban részesült. Ezt 2009-ben a Szentszék az ilyenkor előírt kivizsgálások után hivatalosan csodának minősítette és elfogadta... Olvasva Somorjai Ádám Rómában élő bencés egyháztörténész válaszát a jogtörténész professzor recenziójára (Magyar Szemle, 2009. augusztus, 176-185.o.), kénytelen vagyok leszögezni, hogy amit ő a „A Mindszenty-kutatás Achilles-sarkának” nevez, az nem a bíboros sarkán keresendő, hanem Somorjai torz történetszemléletében. Épp itt érhető tetten az a fonák állapot, hogy hivatalos egyházi körök nem azt vizsgálják, hogy az Istenben megboldogult kiválóság maradéktalanul teljesítette-e a Gondviseléstől rábízott feladatot, hanem alkalmazkodott-e mindenben a Vatikán – jelen esetben – Ostpolitik-nak nevezett felfogásához és immár bebizonyosodott tévedéseire. – És ez a hívő közösséget nemcsak elkeseríti, de meg is botránkoztatja.

A boldoggá-, illetve a szentté avatás ügyvitelét egyházi nyelven pernek nevezik, melynek van ún. advocatus diaboli-ja. Ez azt jelenti, hogy épp a tárgyilagosság miatt minden boldoggá avatandó ügyének van egy hivatalból kinevezett „ellenlába”, akinek épp az a feladata, hogy rámutasson az illető esetleges vagy valódi tévedéseire, hibáira. Ezeket a negatívumokat a védőügyvédnek kell védelmébe venni, megmagyarázni. Ha Somorjai Ádám a könyveiben felhozott problémákat az advocatus diaboli minőségében tenné, természetesnek vennénk – de hogy ezeket éppen ő és éppen a dokumentumokat közreadó művének magyarázójaként csöpögteti el olvasóinak lelkébe, elszomorító látvány, és sajnos nem ismeretlen a mai egyház történetében. Azt a feladatot, amit annak idején az AEH töltött be, ma már mi magunk végezzük el, legfeljebb finomabb formában, de a végeredmény szempontjából azonos fokon: annak idején ők, most saját magunk akadályozzuk legnagyobb példaképeink egyetemes tiszteletét, oltárra emelését.